

ימי עיון לזכר דוד אלעזר ז"ל

ד פ י
א ל ע ז ר

4

הוצאות ודיונים
ביום-עיון שנערך באוניברסיטת תל-אביב
ביום ה' באייר תשמ"א * 12 במאי 1981

הנושא:

ישראל ולבנון

יד דוד אלעזר * הוצאת עמיקם תל-אביב

ציור המפות: דליה אגוזי

כל הזכויות שמורות
ליד דוד אלעזר
ציטוט או שימוש בחומר זה מותר
ומותר בהציון המקור.
נסדר במסדרת פנחס יפה, תל-אביב
נדפס בדפוס אחדות, תל-אביב
Printed in Israel, 1981

רישום מאת חיים טופול

רב-אלוף דוד אלעזר (דדו)

נולד בשנת 1925 בסרייבו שביוגוסלביה. אביו שירת כפרטיון ביוגוסלביה הכבושה, במלחמת העולם השנייה, ולחם נגד הגרמנים בחילו של טיטו. לאחר מכן שירת כרב-סרן בצבא היוגוסלבי הסדיר.

דדו עלו ארצה ב"עליית הנוער", התחנך וגדל בקיבוצים שער-העמקים, עמיר ועין-שמר.

בשנת 1946 התגייס לפלמ"ח והשתתף בפעולות שונות במאבק נגד הבריטים ובהגנה על היישוב היהודי.

במלחמת-העצמאות לקח חלק במבצע "נחשון" לפריצת הדרך לירושלים הנצורה. השתתף בקרב על מנזר סן-סימון בירושלים. עמד בראש פלוגת פלמ"ח שפרצה אל העיר העתיקה בירושלים. לחם בקרבות בפרוודור ירושלים ובמבצע "חורב" בנגב ובקדמת סיני. סיים את מלחמת העצמאות כמפקד הגדוד הרביעי ("הפורצים") בחטיבת פלמ"ח-ה-הראל.

לאחר המלחמה השתתף בקורס מפקדי גדודים. לאחר מכן הדריך באותו קורס והיה מדריך ראשי בבית הספר למפקדי חטיבות. שימש כקצין אג"מ בפיקוד המרכז, כראש מחלקת תורת הלחימה במטה הכללי וכמפקד בית-הספר לחיל הרגלים.

במבצע "קדש" פיקד על חטיבת חיל-רגלים שפעלה ברצועת-עזה. לאחר מכן הצטרף לגיסות השריון, ועשה בהם כמפקד חטיבה, כסגן מפקד גיסות השריון ובשנת 1961 כמפקד הגייסות. בשנים אלה היה פעיל בתקריות בגבול סוריה, גיבש את הארגון ואת תורת הקרב של השריון.

יום העיון השנתי שנערך באוניברסיטת תל-אביב
מטעם
יד דוד אלעזר
עם
המרכז למחקרים אסטרטגיים — אוניברסיטת תל-אביב

הנושא:

ישראל ולבנון

התוכן:

מושב ראשון

- 11 דברי פתיחה — רב-אלוף (מיל') חיים בר-לב
השכנים בצפון-מערב — גבולם ויחסיהם עם
13 המדינה הארץ-ישראלית בעבר הרחוק — פרופ' ישראל אפעל
לבנון המודרנית — רקע, אוכלוסיה, כלכלה, מבנה
23 אתני, מעמד מדיני, יחס לישראל — פרופ' יהושע פורת

מושב שני

- 31 דברי פתיחה — אלוף (מיל') יוסף גבע
32 לבנון במלחמת האזרחים ולאחריה — פרופ' איתמר רבינוביץ
41 מלחמתו של צה"ל בפעילות החבלנית מלבנון — רב-אלוף (מיל') מרדכי גור

מושב שלישי

- 51 דברי פתיחה — אלוף (מיל') רחבעם זאבי
אזור דרום-לבנון — המצב, הבעיות ומבט לעתיד —
53 רס"ן סעד חדאד
58 אזור דרום-לבנון מנקודת-ראות ישראלית — סא"ל (מיל') יורם המזרחי

מושב רביעי

- רב-שיח בנושא: ישראל ולבנון — אינטרסים ומדיניות בהווה ובעתיד
בהשתתפות: אלוף (מיל') אהרון יריב (י"ר), פרופ' שלמה אבינרי,
65 אהרון אמיר, פרופ' יובל נאמן, אל"מ (מיל') ד"ר מאיר פעיל

רשימת המפות:

- 10 אזורי החשתייכות הדתית בלבנון
52 חלוקתה העכשווית של לבנון לאזורי שליטה ופיקוח

בסוף 1964 התמנה כאלוף פיקוד הצפון ושימש בתפקיד זה עד סוף 1969. בחמש שנים אלו פיקד על תקריות רבות בגבול הסורי וניצח על "המלחמה על המים". במלחמת ששת הימים פיקד על כיבוש השומרון ורמת הגולן. מסוף 1969 עד סוף 1971 שימש כראש אג"מ במטה הכללי. ב-1 בינואר 1972 מונה כרמטכ"ל התשיעי של צה"ל.

היה רמטכ"ל צה"ל במלחמת יום-הכיפורים וניהל את המלחמה באופן מזהיר. חודשים אחדים לאחר שהסתיימה המלחמה בניצחון, ולאחר שחתם על הסכם הפרדת הכוחות עם מצרים — נאלץ להתפטר מתפקיד הרמטכ"ל, עקב מסקנותיה של "ועדת אגרנט" — בהרגישו שנעשה לו עוול חמור.

כאזרח שימש כשנתיים בתפקיד יו"ר מועצת המנהלים של חברת הספנות הלאומית "צים".

את בקורתו על העוול שנעשה לו נשא בתוכו וכמעט שלא נתן לכך ביטוי חיצוני, עד שכרע ונפל בהתקף-לב ביום ט"ו בניסן תשל"ו (15 אפריל 1976). המוני בית ישראל, מכל חלקי הארץ ומכל שדרות העם, רחשו לו אהבה וכבוד רב והיו שותפים להרגשת העוול המחריד שנעשה לו. מפעלים רבים להנצחת זכרו פרושים על פני מפת המדינה מהגליל עד לנגב.

השאיר אשה, בת ושני בנים.

ר. ז.

מושב ראשון

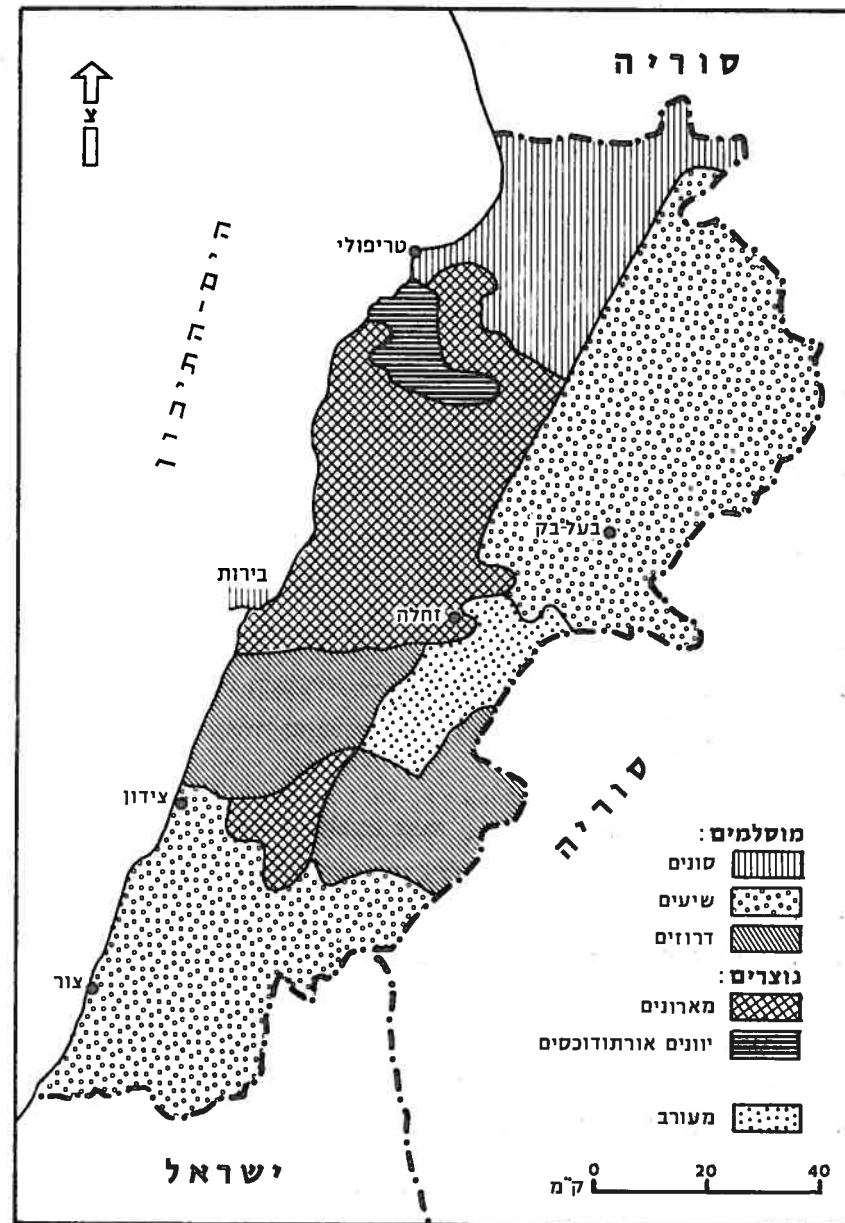
יו"ר — רב-אלוף (מיל') חיים ברי-לב:

אני מתכבד לפתוח את יום-העיון השנתי לזכרו של רב-אלוף דוד אלעזר ז"ל. נכבד את זכרו בקימה.

חלפו חמש שנים מאז הלך דדו מאיתנו. לנו, לידידיו, אבד חבר. לישראל כולה אבדה דמות לאומית מהשורה הראשונה — אדם שניחן בראייה בהירה, בהשקפת-עולם מגובשת ושפויה, ובאופי חזק ומאוזן; ובלט כמנהיג בעל משקל סגולי גבוה. קשה להעריך, מה היה מקומו של דדו בימינו אלה, אילו נשאר בחיים. דומני, שהנחה סבירה היא, כי דדו היה היום באחד ממרכזי המצוקה הלאומית שלנו, אם בתחום הבטחוני, ואם בתחום המדיני, הכלכלי או החברתי.

אולם, דדו איננו עוד ולא יוכל לסייע בפתרון המצוקות של היום. בדרך חייו ידע דדו משברים, קשיים ומצוקות ויכול להם. בחייו הקצרים עמד דדו תמיד במרכז העשייה הלאומית. ראשית, בהתיישבות העובדת, שהיא יסוד הקיום היהודי בארץ-ישראל. אחר-כך בפלמ"ח, שבזמנו מילא את התפקיד, שהצבא הסדיר ממלא היום, כלומר, המחפה על גיוס העם; ומאוקטובר 1947 ועד מאי 1948, היה הפלמ"ח הגוף המגוייס, שעשה את המלחמה ואיפשר לחטיבות ההגנה להתגייס, להתארגן ולקום. דדו, כידוע, היה באותה תקופה בירושלים וחלקו במערכות שחרורה הוא מן המודעות.

אחרי מלחמת העצמאות, בשנות שירותו בצה"ל, מצא דדו תמיד את דרכו אל המוקדים שבכל שעה ושעה. מיד לאחר המלחמה היה מראשוני המדריכים בקורס מפקדי גרודים וחטיבות היה למעשה ממגבשי תורת-הלחימה של צה"ל המודרני; וכמדריך, אף הכין את המפקדים לעתיד.

אזורי החשתייכות הרתית בלבנון

כאשר אחרי מלחמת ששת הימים, צה"ל גילה את השריון וראה בו עמוד התווך של כוחות היבשה, עבר דדו הסבה לשריון ולימים — היה למפקד גיסות השריון.

לפני מלחמת ששת הימים, במהלכה ולאחריה, שוב היה דדו במרכז העשייה, בצפון. ראשית, בתקופת המלחמה על המים שלפני ששת הימים; במערכות ששת הימים ולאחר מכן — במלחמת ההתשה, בעמקי בית-שאן והירדן. בכל השנים ההן, הגבולות הצפוניים שלנו היו הגבולות הבעייתיים ביותר והמרכזיים ביותר. בסופה של הדרך, במלחמת יום הכיפורים, עמד דדו בראש צה"ל. חלקו ותרומתו להישגיה, לפחות בפרוץ זה, אינם טעונים הוכחה.

יום-העיון השנתי הינו מפעל ראוי להנצחת דדו. בבואנו ללבן בעיות מדיניות ובטחוניות, אנו עוסקים בנושאים, שהיו קרובים ללבו ושהוא עסק בהם כל חייו.

לצערנו, הוא איננו עוד אתנו.

יהי זכרו ברוך.

כאשר הנהלות יר דוד אלעזר, והמרכז למחקרים אסטרטגיים שליך אוניברסיטת תל-אביב דנו בנושא המרכזי ליום-העיון הזה ובחרו ב"ישראל ולבנו", לא שיערנו, שבהיערך יום-העיון יהיה נושא זה כה אקטואלי וכה מוחשי לכולנו.

שנים רבות טענו, שהמדינה השנייה לעשיית שלום איתנו נתונה לנו, והלוא היא לבנו; והבעיה הייתה: למצוא את הראשונה. היום, אחרי חתימת הסכם השלום עם מצרים, דוקא הראשונה נתונה, אלא שברור, שהשנייה לא תהיה לבנו, חרף העובדה, שלבנו היא המדינה השכנה היחידה, שאיתה לא היה לנו ואין לנו סכסוך טריטוריאלי. גבולנו הצפוני הוא גבול בינלאומי המקובל עלינו וכנראה היה מקובל גם על לבנו, כל עוד הייתה מדינה במלוא מובן המילה.

אולם היום, לא זה המצב. אחרי מלחמת ששת הימים, התרכזה הפעילות האש"פית בעיקר בירדן. מ-67, או מראשית 68, ועד ספטמבר 1970, פעל אש"ף מתוך מדינת ירדן. ישראל, במדיניותה ובתגובותיה, גרמה לכך, שירדן הוציאה את אש"ף מתוכה ויחידותיו עברו צפונה, ללבנו, שם הן מצויות גם היום.

אש"ף זוכה בסיוען של רבות ממדינות ערב. יש המסייעות בכסף; יש הנותנות הוראות לאש"ף; ויש המצהירות לטובת אש"ף ומזדהות אתו הודהות פוליטית, אך את המחיר משלמת לבנו, ואת יום-העיון הזה נקדיש לבעיה הזאת.

מושב הבוקר יחל בהרצאתו של פרופסור ישראל אפעל על הנושא: השכנים בצפון-מערב, גבולם ויחסיהם עם המדינה הארץ-ישראלית, בעבר הרחוק.

פרופ' ישראל אפעל:

השכנים בצפון-מערב.

גבולם ויחסיהם עם המדינה הארץ-ישראלית

בעבר הרחוק

אדוני היושב-ראש, מורי ורבותי.

המלים "בעבר הרחוק", שבנושא הרצאתי, מתייחסות לפרק זמן ממושך למדי, המקיף את תקופת קיומה של המדינה הארץ-ישראלית, כלומר, לפחות עד סופן של ממלכות ישראל ויהודה. על כך אוסיף 200 שנה לערך, כדי להצביע על תהליך הקשור ביחסי פניקיה — ארץ-ישראל. הסקירה תתחיל אי-שם, במאה ה-12 לפני הספירה, ותגולל קרוב ל-700 שנה במשך כ-50 דקות. מכאן, שאצביע על תופעות בולטות ולא אכנס לפרטים. מבחינה גיאוגרפית, הסקירה מתייחסת לשטח הכלול היום בתחומי לבנו.

כדאי להתחיל בהזכרת כמה פרטים גיאוגרפיים, שעיצבו את פני לבנון ושהשפיעו על הציביליזציה שלה ועל תולדותיה בתקופה הנדונה.

המאפיין את לבנון הוא חופה המפורץ לרוב והאיים שבקרבתו. מסקירת המפה, מעכו צפונה, יסתבר לנו, שבתקופה מסוימת היתה עכו גבול לבנון מדרום. ומעליה: אכזיב, צור, צידון, בירות, גבל, בתרונה, טריפולי, ארוד, שבקצה הצפוני. כלומר, שורת ערים, לאורך החוף, שכולן ערי נמל. באזור זה ישנם גם איים קטנים. בימינו צור יושבת על חצי-אי, ואילו בתקופה הקדומה הנדונה, הייתה אי, המרוחק כ-800 מטר מן החוף. חצי-האי שבימינו הוא תוצאת הסוללה, ששפך אלכסנדר מוקדון ב-332, כאשר כבש את צור לאחר יצירת גשר יבשתי מן היבשה אל האי, שלא ניתן לכבשו קודם לכן.

ארוד שבצפון שוכנת על אי עד היום. בעבר הייתה מרכז של אחת הממלכות. ממזרח לחוף המפורץ עמקים צרים מאד ומעט קרקע חקלאית. מצויים שם נהרות עשירים במים — הליטאני, הוהראני, נהר אל-כאלב. כשמדובר בתקופה הקדומה יש לזכור, כי מציאות מים בערוץ עמוק לא הועילה הרבה, משום שהבעיה הייתה העלאת המים. לכן, אם הערוץ היה עמוק, המים זרמו לים וכמעט שלא שימשו לפיתוח חקלאי; התוצאה — מעט מאד עיבוד חקלאי.

כאשר אנחנו מתחילים את הסקירה במאות 12, 13 לפני-הספירה, יש לעמוד על תופעה, שאירעה בסוריה ובארץ-ישראל גם יחד, כולל עבר-הירדן. בתוך דורות אחדים חלו זעזועים אתניים עצומים בארצות אלו: הופיעו יסודות אתניים חדשים, שבפרק זמן קצר יחסית נאחזו והתיישבו באזור. סוריה ברובה יושבה על-ידי ארמים. בארץ-ישראל מתנחלים בני-ישראל. דרומה יותר השתכנו גויי הים, שהפלישתים הם חלק מהם, אך היו גם שבטים אחרים: בדור (טנטורה) ישב שבט אחר. בעבר-הירדן אנחנו מוצאים עמים חדשים — מואב, עמון, אדום. במילים אחרות, כל האזור עבר זעזוע יסודי מבחינה אתנית.

במקום אחד בלבד, במרחב שבין הפרת ומדבר סיני, לא חל כל זעזוע — בפניקיה. בלבנון הוסיפה לשבת האוכלוסיה ללא חדירת גופים חדשים. זהו האזור היחיד, המצטיין ברציפות תרבותית-אתנית, בעוד שהכול מזדעזע מסביב.

העמים, שנכנסו לסוריה ולארץ-ישראל, כשבטים, התגבשו במשך 3—4 דורות לגופים גדולים יותר. הם הקימו ממלכות לאומיות. כך בסוריה, שבה היו בתחילה ממלכות ארמיות, כממלכת ארם-צובא. ולאחר מכן גוף גדול יותר — ממלכת ארם-דמשק, המאחדת כמעט את כל סוריה, לפחות את דרומה ומרכזה. בארץ-ישראל נכנסו אליה כשבטים, הם התאחדו בתוך דורות אחדים והקימו ממלכה לאומית, ממלכת ישראל. וכן הדבר בעבר הירדן.

בפניקיה לא קרה כדבר הזה. לכן, כאשר נתבקשתי להרצות על השכונ הצפון-מערבי, אמרתי: יש לתקן את הנושא ולאמר: השכנים הצפון-מערביים, באשר לא היה שכן צפון-מערבי בלבנון. היו שכנים. בלבנון, בתקופה הנדונה, אף פעם לא היתה ממלכה כלל-לאומית, על פני כל הארץ הזאת. מה שניתן למצוא בלבנון הוא מרכזים, הבנויים כערי ממלכה, שהעיקריים שבהם, וממילא הידועים, הם צור, צידון, גבל וארווד. כלומר, ארבע ממלכות ערים מתקיימות כמעט במשך כל הזמן. בתקופות קצרות יחסית, התקיים גוף משותף כלשהו, שהקיף את צור וצידון, שנוצר במידה רבה, עקב התערבויות מבחוץ. אלא שברוב התקופה הנדונה, גם צור וגם צידון התקיימו כשתי ממלכות נפרדות.

המדינה הארץ-ישראלית קשרה קשרים, בדרך הטבע, עם הדרומיות שבהן, כלומר, עם צור ועם צידון.

בבואנו לבחון את פניקיה על הציביליזציה שלה, יש לזכור עובדת יסוד, שבפניקיה האדמה החקלאית מעטה ולא ניתן לתושביה להתפרנס מחקלאות. אחת התוצאות ממצב זה, שבפניקיה היו ערים רבות, יותר מכל מקום אחר, וכולן על החוף.

אחד הספרים הטובים על תולדות יוון פותח כך: יוון היא ארץ ענייה בארמה חקלאית. כתוצאה מכך, חלק מהאנשים לא יכלו למצוא את פרנסתם מחקלאות. זאת אחת הסיבות למלחמות הרבות בין ערי יוון ולהימצאות שכירים יווניים רבים בצבאות אחרים. יוון פתרה את בעיית מיעוט הקרקעות ועודף האוכלוסיה על-ידי הגירה והתיישבות חקלאית, ייסוד מושבות חקלאיות מחוץ לאזור הצפוף הרבה אנשי צבא. מצויים אנשי צבא יווניים, לפחות מן המאה ה-7 לפני-הספירה, במצרים ובבבל. בהרבה מלחמות נלחמו יוונים בשני הצדדים, אלה מול אלה, כשכירים.

מזרחה לעמקים הצרים — הרים, הרי הלבנון; ומערב להם — הרי מול-הלבנון והבקעה שביניהם, היא בקעת הלבנון. זוהי הטופוגרפיה, שקבעה במידה רבה את תולדותיה של הארץ הזאת. אם נבחן את אפשרויות התעבורה, הרי ממזרח למערב הריהו מועטות ביותר. למעשה, ישנה דרך אחת, העוברת מדמשק לבארות, או בירות של היום. היא המכונה בימינו "ציר דמשק — בקעת הלבנון", העובר מדרום לזחלה לבירות; והוא הציר, שעליו נטושה בימים אלה המלחמה. כאמור, זהו הציר היחיד למעבר ממזרח למערב. אם רוצים להגיע לפניקיה בדרך אחרת, יש להקיף מצפון את הרי מול-הלבנון והלבנון, מסיבות חומס מערבה. אין מקומות אחרים, שבהם אפשר לעבור.

שונים פני הרברים בתנועה מצפון לדרום: אפשר לעבור בים, שהוא נתיב חשוב ביותר. דרך אחרת היא הנמשכת לאורך החוף עד לגבול מדינת-ישראל, בראש-הנקרה, ויורדת לשטח פתוח יותר, אל עמק עכו. הדרך השלישית היא ציר בקעת הלבנון. דרכים אחרות אין.

דרכי התחבורה בין מרכזי הציביליזציה של המזרח הקדום, ממצרים אל הקשת הפוריה ואנטוליה, עברו בים, או לאורך ארץ-ישראל, בשלוש דרכים: בדרך החוף, או בדרך בקעת הלבנון, או בסעיף של "דרך המלך", העובר דרך דמשק צפונה.

פניקיה, שעליה אדבר, הייתה, פחות או יותר, בגבולות לבנון היום. הבקעה, עד כמה שניתן ללמוד, נשלטה בידי ארמים ולא בידי פניקים. צובה, שצריך לחפש אותה בסביבות בעל-בק, הייתה מרכז של ארמים. הצורים ותושבי פניקיה האחרים ישבו מן הלבנון מערבה.

בבואנו לעיין במקורות על הפניקים, ניתקל בקשיים, משום שכמעט ואין לנו מקורות פניקיים. קשה אפוא לעסוק בתולדותיו של עם על-פי מקורות עקיפים, המושפעים בדרך-כלל מן ההיבטים, שעניינו את הכותבים מן החוץ.

לדוגמה: את הפלישתים אנחנו מכירים מן התנ"ך בתקופה שבני-ישראל יושבים בארץ, ואיננו מכירים אותם ממקורות חיצוניים. התנ"ך מתאר את הפלישתים בעיקר באזור השפלה. הם ישבו על חוף הים ובערי נמל. אין ספק, שחלק גדול מכוחם של הפלישתים היה בים, אלא שהתנ"ך לא מספר לנו על כך, באשר תחום המגע בין ישראל לבין פלשת היה ביבשה. לפיכך, היבט שלם בחיי הפלישתים לא ידוע לנו כלל, בהיעדר מקורות כתובים.

ניתקל בקושי נוסף: כשמדובר בפניקים — המקורות העיקריים הם מקראיים, יווניים, אשוריים וגם בבלים, אבל לא ארמים. פירוש הדבר, שאנחנו חסרים את כל המקורות ליחסי הפניקים עם שכנם ממזרח, עם ארם, כלומר — סוריה. במילים אחרות, ידועים לנו יחסי ארץ-ישראל-לבנון, אלא שאין לנו מקורות ליחסי לבנון-סוריה, בעוד שבחינת ההיבט הזה היא חשובה מאד, כי חלק גדול מתולדות האזור של שלוש המדינות — ישראל, לבנון, ארם — נקבע עקב יחסי הגומלין בין שלושת הגורמים ולא בין שניים.

הפניקים, שעליהם אנחנו מדברים, הם עם שמי, בעל לשון קרובה לעברית, דומה ללשונם של בני-ישראל. ליתר דיוק, אנחנו מכנים אותם שמים-מערביים, על שום התכונות הלשוניות שלהם. אנחנו מכירים צדדים שונים של המורשת התרבותית המשותפת להם ולבני-ישראל. ישנם קטעים שונים במקרא המעידים ללא ספק, שיש הרבה מן המשותף בתרבויות שני העמים האלה.

אניות, שמסוגלות לשוט בים. ברשותנו ידיעות על שייט של הצורים, הפניקים (לא תמיד קוראים להם הצורים. הרודוט מרבה לקרוא להם: הפניקים, ואולי היו בהם גם צידונים בתקופה מסויימת) גם בים-התיכון וגם בים-סוף.

באזור הים-התיכון נמצאו טקסטים כתובים, המתארים את השייט הזה. מתגלים ממצאים המעידים על קולוניזציה ימית פניקית, להבדיל ממה שהוכר לעיל בדבר קולוניזציה יונית. היוונים התכוונו בקולוניזציה להתיישבות חקלאית ולפיתוח חקלאות. הפניקים לא התכוונו לפיתוח חקלאות, אלא לייסוד תחנות במקומות שונים, לאורך קווי השייט, כדי להאריך, עד כמה שאפשר, את טווח השייט שלהם, וכדי לתת שירות לספינות. הפניקים לא התכוונו לבנות ערים גדולות ולפתח חקלאות מסביב להן במקומות, שבהם התיישבו.

המקורות שבכתב מובילים אותנו כבר למאה ה-10 לפני-הספירה, ואילו הממצאים הארכיאולוגיים אינם מגיעים אלא לתקופה שלפני המאה ה-8 לפני-ספירה. כלומר, יש כאן פער של כ-200 שנה. נמצא אפוא, שכבר בימי חירם, בן דורם של דוד ושלמה (במאה ה-10 לפני הספירה) והלאה, היו מושבות פניקיות בכתים שבמזרח קפריסין, נמצאו שרידי התיישבות פניקית במלטה, במוטיה שבמערב סיציליה, בנורה — שבדרום סרדיניה. מן הראוי להזכיר פה את קרת חדשת (קרתגה), ועיר בשם אוטיקה בקירנאיקה. במערב נמצאת גדר (היא גאדיס) שבספרד. בכל המרחב הזה היו מושבות פניקיות, שבמאה ה-10 החלו להתפשט מערבה. לקראת המאה ה-7—8 הן מגיעות לספרד ולקצה אגן הים-התיכון.

התפשטות זו באה עקב חיפוש המתכות. לפניקים, השגת הנחושת היתה קלה יותר, באשר הובאה מקפריסין הסמוכה. לעומת זאת, את מתכת הכסף חיפשו בספרד. אגב התנועה מערבה, בחיפוש אחר מתכות, פיתחו גם את המסחר והרחיבו שווקים.

אשר לים סוף, הידיעות שבידינו גם הן מהתנ"ך, על פעילות ימית מהמאה ה-10 לפני-הספירה והלאה. אקרא כמה פסוקים (מלכים א' ט', 26—28):

”ואני עשה המלך שלמה בעציון-גבר, אשר את-אילות, על-שפת ים-סוף בארץ אדום, וישלח חירם באני את-עבדיו, אנשי אניות ידעי הים (כלומר, הספנים היו אנשי חירם) עם עבדי שלמה. ויבואו אופירה ויקחו משם זהב ארבע-מאות ועשרים ככר ויביאו אל-המלך שלמה.”

ויש כתוב נוסף (מלכים א' י', 22):

”כי אני תרשיש (זה סוג האנייה ולא יעד השייט) למלך (שלמה) בים עם אני חירם. אחת לשלוש שנים תבוא אני תרשיש נושאת זהב וכסף, שגהבים וקופים ותוכיים.”

איננו יודעים בדיוק עד לאן הגיעו. הם הגיעו לארץ אופיר, אבל כדאי להזכיר ידיעה אחרת על הפניקים, שמקורה בהרודוט, שחי במאה החמישית לפני-הספירה. הוא מספר על פרעה-נכו, שהרג את יאשיהו, שחי בסוף המאה ה-7 לפני-הספירה.

מיעוט קרקע חקלאית ועודפי אוכלוסיה נפתרו על-ידי הפניקים בדרך אחרת. לא על-ידי התיישבות חקלאית ולא על-ידי הפניית חלק מכוה-האדם שלהם לפעילות צבאית. איננו מכירים שכירים פניקיים בתקופה שאני מדבר עליה. אין אנשי צבא שכירים. הפניקים השתדלו לנצל קודם כל את מקורות הטבע, שהיו להם, ולפתח מלאכה ככל האפשר. אוצר הטבע החשוב שלהם היו הארזים הרבים בלבנון, שהיה להם ביקוש במזרח הקדום, קודם לכל, באותם אזורים, שהיה נוח להוביל אליהם את העצים — מצרים, ארץ-ישראל. למסופוטמיה, כלומר לעיראק, היתה ההובלה קשה יותר, כי לשם כך צריך היה להביא את הארזים למים, כדי להימנע מטלטול עצים כבדים וגדולים אלה על פני מרחקים גדולים.

הם פיתחו מלאכה מפותחת מאד, שהייתה מכנה אותה: קונפציה אמנותית. אנחנו מוצאים, למשל. הרבה שנהבים משלהם. בתרבותם ובמוצריהם יש רק מעט מן האופייני. הם השתדלו ליצור מוצרים, שהיה אפשר למכרם בשוק רחב ככל האפשר ולתת תעסוקה לאנשים רבים ככל האפשר. גם הקרמיקה שלהם איננה מיוחדת במינה.

חשוב אפוא להזכיר במיוחד את הארזים. אביא כמה פסוקים מן התנ"ך (מלכים א' ה', 22—25), המתארים כיצד הם קנו מזון תמורת עצים:

”וישלח חירם אל-שלמה לאמור, שמעתי את-אשר שלחת אלי. אני אעשה את-כל-הפצץ בעצי ארזים ובעצי ברושים. עבדי יורידו מן-הלבנון ימה ואני אשימם דוברות בים (לא על-גבי אניות, אלא גררו אותם) עד-המקום אשר-תשלח אלי וניפצתים שם ואתה תישא (פירוש הדבר: מן החוף אתה תוביל את העצים) ואתה תעשה את-הפצץ לתת לחם ביתי. ויהיה חירום גותן לשלמה עצי ארזים ועצי ברושים כל-הפצו ושלמה נתן לחירם עשרים אלף כור חיטים, מכולת לביתו ועשרים כור שמן כתיף, כה-יתן שלמה לחירם שנה בשנה.”

תחום אחר, שבו מצאו הפניקים את פרנסתם, היה יצוא ידע מקצועי. אנחנו מכירים אמנים ואומנים פניקיים בתנ"ך, מזוכרים חרשי נחושת וחרשי עץ פניקיים בסיפורים על בניית המקדש והקמת ארמון שלמה, על עשיית האבירים השונים בתוך המקדש. אנחנו קוראים על בוני שלמה ובוני חירם והגיבילים, שהכינו את העצים ואת האבנים לבניית המקדש. פירוש הדבר, שהם שלחו גם נגרים (או טפסנים), חוצבים ובנאים מומחים. בארץ-ישראל ניתן למצוא במידה רבה את השפעת טכנולוגיית הבנייה הפניקית, שהייתה יצוא-ידע חשוב.

אבל, בראש ובראשונה, עיקר כוחה של פניקיה, במיוחד של צור וצידון, היה בשילוב עצמה ימית ופעילות כלכלית. לעצמה הימית — יש פנים בשלום ובמלחמה. נדון תחילה בהשלכותיה של עצמה זו בתקופת שלום, ואגב כך נראה, שלעצמה הימית הפניקית נודעה משמעות גדולה גם בזמן מלחמה.

אנחנו קוראים בתנ"ך על אניות תרשיש, שהופעלו על-ידי הפניקים. אלה הן אניות ים מיוחדות, שהיו מגיעות לארצות רחוקות. בטקסטים מצריים נמצא הביטוי: אניות גבל, והכוונה לסוג של

הרודוט מספר, שנכו התחיל לחפור תעלה, כדי לקשור את ים-סוף עם הים התיכון (היום — תעלת סואץ). אלא שבשלב מסויים אמרו לו המהנדסים שלו, שקיים הפרש גבהים בין הימים ומכריית התעלה, עלולה מצרים להיות מוצפת בחלקה. נכו הפטיק לחפור. לאחר מכן מוסיף ומספר הרודוט על נכו, שהביא פניקים וציווה עליהם להפליג מן המפרץ הערבי — הוא הנקרא מפרץ סואץ — ולהקיף את לוב. הרודוט מכיר שלוש יבשות: אסיה, אירופה ולוב, שהיא אפריקה. הרודוט מספר, כי הפניקים הפליגו והפליגו עד שחלפה כמעט שנה. אז עלו על היבשה, זרעו שדות, חיכו עד לקציר והצטיידו במזון והמשיכו להפליג. ואז קרה דבר מעניין, שהרודוט איננו מתייחס אליו באמון, אבל הוא מביאו בספרו, שמא אחרים יאמינו. בשלב מסויים אמרו הפניקים, שכאשר הפליגו כדי להקיף את לוב, נוצר פתאום מצב, שהשמש, בורחתה, הייתה לימנם. במילים אחרות, לאחר שהם עברו את כף התקוה הטובה, התחילו לשוט צפונה, ואמנם השמש זרחה לימנם. אחרי שלוש שנים, מספר הרודוט, הם הגיעו לעמודי הרקולס, לגיברלטר, ומשם הגיעו למצרים בים הגדול, בים התיכון.

במילים אחרות, הרודוט מספר לנו, שכבר במאה השביעית, הפניקים הקיפו את אפריקה. לשם כך היו דרושים ידע ויכולת ימית מופלגת, שאחרים בימיהם לא היו מסוגלים לה. הספנות לא הייתה מטרה לעצמה, אלא מכשיר לפעילות כלכלית, ליצירת סינדיקאטים כלכליים. פירוש הדבר, שותפויות גדולות, עם מימון רב. יש לזכור, שבתקופה ההיא, מימון שייט או שיירה יבשתית למרחק אלפי קילומטרים, היה מיבצע יקר ומסוכן. לשם כך נוצרו סינדיקאטים גדולים, שאספו את האמצעים, כשהם משלבים ספנות עם מסחר. לשיחות זה נתייחד המונח "חיבור", המתועד כבר במאה ה-11 לפני-הספירה. כך למשל, בכתובת מצרית, הנקראת מגילת בגמון, מן המאה ה-11, מסופר על חיבור כזה בין גבל ומצרים. בהמשכה נזכר חיבור כזה בין צידון ואיזושהו מקום בפלשת.

המונח הטכני "חיבור" (השורש ח.ב.ר.) במשמעות שותפות בפעולות ספנות ומסחר, מופיע גם בתנ"ך, באותו הקשר בדיוק. אנחנו קוראים בדברי-הימים ב' (כ', 35—37):

"ואחרי-כן את חבר יהושפט מלך-יהודה עם אחוזה מלך-ישראל, הוא הרשיע לעשות. ויחברו עמו לעשות אניות ללכת תרשיש ויעשו אניות בעציון גבר... וישברו אניות ולא עצרו ללכת אל-תרשיש."

כלומר, נוצר החיבור, אבל כתוצאה אם מסערה ואם מטעויות בתכנון ובביצוע, האניות לא הגיעו לתרשיש. האניות נשברו, בעדן באילת, אבל החיבור הזה נוצר.

חשוב לזכור, שכאשר יש ספנות כזאת, כשכל הערים שוכנות על החוף, קל מאד לייבא מזון לארץ, שאוכלוסייתה גדולה ושאיננה מייצרת מזון.

עקב הפעילות הזאת, צור נהפכה למרכז-מסחר עולמי, שהשכיל לנצל את יכולת הספנות המפותחת, את המיקום הגיאוגרפי המצויין — באמצע הדרך בין מרכזי הציביליזציה הגדולים — וכן שילוב דרכי ים ויבשה; והפניקים, במיוחד הצורים, הצליחו לבנות אימפריה מסחרית.

אקרא לכם קטע מספר יחזקאל (כ"ז 12—24), שבו הוא מתאר את המסחר של צור:

תרשיש סוחרתך מרוב כל-הון, בכסף ברזל, בדיל ועופרת נתנו עזבוניך (הנה המתכות שחיפשנו). יון, תובל ומשך המה רוכלייך בנפש אדם (כלומר עבדים) וכלי נחושת נתנו מערבך. מבית תוגרמה סוסים ופרשים ופרדים נתנו עזבוניך... שן והובנים השיבו אשכרך. ארם סוחרתך מרוב מעשייך, בנופך ארגמן ורקמה ובוץ וראמות וכדכוד נתנו בעזבונייך. יהודה וארץ ישראל המה רוכלייך בחטי מגית ופגג דבש ושמן וצרי נתנו מערבך (ארץ-ישראל מספקת מזון). דמשק סוחרתך ברוב מעשייך, מרוב כל-הון ביין חלבון וצמר צחר. דן ויוון מאוול בעזבונייך נתנו (זה סוגי יין) ברזל עשות קידה וקנה במערבך היה. דדן רוכלתך, בבגדי חופש לרכבה. ערב וכל-גשיאי קדר, המה סוחרי ידך, בכרים ואילים ועתחים במ סוחרייך. רוכלי שבא ורעמה המה רוכלייך בראש כל-בושם ובכל-אבן יקרה וזהב, נתנו עזבונייך. חרן וכנה ועדן רוכלי שבא, אשור כלמד רוכלתך. המה רוכלייך במכלולים (סוגי אריגים) בגלומי תכלת ורקמה ובגנזי ברומים, בחבלים חבושים וארוזים במרכולתך.

הנה, כאן מפורט קטלוג המסחר של צור, שהיא המרכז העולמי. יזמה רבה מאד הייתה דרושה כדי לפתח כלכלה מהסוג הזה.

מובן, שכתוצאה מפעילות זאת, הצטבר בפניקיה עושר גדול וזהב רב. לכן, בתעודות של מלכי אשור על המיסים ועל השלל שהיו לוקחים בצור, נזכרות כמויות זהב אדירות.

דיברתי על הים. צריך להזכיר צד אחר, שמעניין אותנו. לפניקים לא היה למעשה חיל-שדה. בכל המקורות שבידינו איננו קוראים על קרב שדה, שבו השתתפו פניקים. נזכר קטן פה ושם, שאליו שלחו כוח סמלי של 100 חיילים, כאשר התאספו שם 62,000, אבל בסך-הכל, חיילים לא היו להם. מלחמתם ביבשה הייתה מלחמה סטאטית. במילים אחרות, המלחמה שלהם הייתה מרידה, הפסקת תשלום. התוצאה הייתה, שאוייב היה צריך לעלות עליהם. הם היו מסתגרים בעריהם והיה מתחיל מצור. אם המצור היה מצליח, הם היו נכנעים; ואם לא הצליחו להכניעם — המצור היה מוסר. קרבות שדה לא נערכו אתם. במיוחד בצור ובארווד, שהסתמכו על מצבן הגיאוגרפי, בשכנן על איים.

יש לנו מסורת, ששלמנאסר החמישי צר על צור חמש שנים. נבוכדנצר צר שלוש-עשרה שנה על צור ולא הצליח. יש לציין, שבאותה תקופה על האיים האלה אמנם היו בורות מים, אלא שהם לא הספיקו לכל צרכי הערים הללו והיו מובילים מים באניות. לכן, אחד הדברים הראשונים, שצבא שנלחם על צור היה עושה, היה תפיסת המעינות שמול צור, באזור רשידייה של היום; ואז, הצורים היו צריכים להוביל בספינות מים ממרחקים גדולים יותר והצליחו לעמוד בכך.

על מלחמת הים עוד נדבר. מתעודות מלכי אשור שמסוף האלף ה-1 לפני-הספירה, אנחנו רואים, שהפניקים אף פעם לא נלחמו. כאשר הופיע מלך אשורי, שילמו לו מס. הוא הלך, הם לא הפסידו, מכיון שבעקבות המס הזה נקשרו קשרים והמסחר שלהם יצא נשכר.

בני שבט אשר, כבני-ישראל, לא היו ימאים מימיהם, וערי החוף לא הציעו להם מאומה. מתיאור זה אנו למדים, שעמק עכו וצפונה ממנו, גם באזור שבו התנחלו בני אשר, היה בשליטתם של הכנענים. ככל הנראה, בשליטת הצורים, כי איננו יודעים על עוד ממלכה מדרום לצור. הדבר השתנה בימי דוד. הוא כבש את כל השטחים הלא ישראלים, שעדיין נותרו לאחר תהליך הכיבוש וההתנחלות. הוא סתם את כל הפערים. בימיו, תחום השליטה הישראלית, ואולי אף תחום ההתנחלות שבעקבותיה, התרחב גם בכיוון צור.

בתנ"ך יש תיאור, המשרטט את הקווים החיצוניים, את הקונטורים של תחום ההתנחלות, ההתייש-בות הישראלית, בימי דוד. וזהו התיאור של המיפקד, שנערך בימי דוד על-ידי יואב שר הצבא. ניתנות לנו הנקודות הקיצוניות, שבהן הם עוברים (שמאל ב' כ"ד, 4):

"ויצא יואב ושרי החייל לפני המלך לפקוד את-העם, את-ישראל. ויעברו את-הירדן ויחנו בערוער, ימין העיר אשר בתוך-הנחל הגד ואל-יעזר. (כלומר, אנחנו עדיין בעבר-הירדן) ויבואו הגלעדה ואל ארץ תחתים חרשי ויבואו דנה יען (כלומר, הגיעו ליד ולעיון, היא יען, למרג' עיון, עמק עיון) וסביב אל-צידון. ויבואו מבצר-צור וכל-ערי החיוי והכנעני, ויצאו אל-נגב יהודה באר שבע."

במילים אחרות, בימי דוד, שליטת ישראל מגיעה עד אל מול האי, עד צור היבשתית ומימי צור נתפשים. במצב הזה, אנחנו קוראים, שחירים משגר מלאכים לדוד ושולח לו עצי ארזים, חרשי עץ וחרשי אבן. הם בונים בית לדוד.

בימי שלמה, הברית בין צור לישראל מתחזקת וכבר הוזכרו לעיל שיתוף הפעולה הטכני, הימי וכיוצא בהם.

בשלב הזה נודעת פרשה מעניינת, פרשת ארץ כבול. כלומר, אזור כבול של היום, שנתעוררה עקב גרעון מסחרי: שלמה קיבל יותר מכפי שסיפק לצור, והיה עליו לוותר על חלק מהטריטוריה לטובת צור. זוהי אפוא הפעם היחידה, שהצורים קיבלו עוד איזושהי טריטוריה בשליטה ישראלית.

התקופה הבאה היא תקופת בית עמרי, כלומר המאה ה-9, שבה נוצר ציר חשוב מאד: צור—שומרון—ירושלים. אתבעל מלך צור נותן את בתו, היא איזבל, לאחאב בן עמרי. הבת שנולדה מנישואין אלה ניתנת למלך יהודה ונוצר ציר של שלוש הממלכות הללו, כאשר יהודה שולטת במפרץ אילת, והרי שוב אותו מצב — שיתוף פעולה הפותח לצור את הדרכים היבשתיות המובילות לאילת ואולי אף לצפון ערב, שהיה בשליטתה של יהודה ואולי גם של ישראל, וליים סוף. שוב תקופת פיתוח פעילות ימית.

מובן, שלכל היחסים האלה היו גם השפעות תרבותיות, המתבטאות בתנ"ך בתיאורים על פולחן הבעל, על 450 נביאי הבעל ו-400 נביאי האשרה אוכלי שולחן איזבל. מתפתחת מלחמת תרבות, הבאה לידי ביטוי בהרג משני הצדדים: אליהו שוחט את נביאי הבעל ואיזבל הורגת את נביאי ה'. אני חוזר ומדגיש, שמדובר פה במגעים, בקשרים מדיניים-כלכליים, אבל לא צבאיים. אנחנו יודעים על מלחמות, שממלכות יהודה וישראל נלחמו בשנים האלה, נגד ארם, נגד מואב; והיה קרב עצום

מתי הם מרדו? — בתקופות מאוחרות יותר, כאשר חשו שהאינטרסים הכלכליים שלהם בסכנה, כשהאשורים ניסו לקצץ את כנפי המסחר שלהם ולהטיל עליהם הגבלות שונות — אזי הם מרדו: הפסיקו לשלם וגרמו להתכתשויות, שהוזכרו לעיל. או שמרדו, כמובן, כאשר חשו, כדרך ממלכות אחרות באזור לרבות ישראל או יהודה, שהשלטון המרכזי האימפריאלי נחלש והולך; וכאשר הוא נחלש, הרי שיש לנתק את המגע אתו, להפסיק לשלם. לפעמים הערכת המצב היתה נכונה ושיטתם צלחה; ולפעמים היא היתה מוטעית, ואז — הוסיפו לשלם ולא קרה דבר.

כעת אסקור בקצרה את אופי יחסיהם עם ישראל. כפי שפתחתי ואמרת, הייתי שמח מאד, אילו ידעתי את טיב יחסיהם עם ארם, הצלע האחרת. אבל על כך אין תשובה.

במקרא מובאים תיאורי מלחמות ישראל עם שכנותיה. בעצם, בני-ישראל נלחמו כמעט בכל הכיוונים, החל בפלשת במערב, בשבטי הגודים הדרומיים, בעיקר העמלקים בדרום, וכן בעמי אדום, מואב, עמון, ארם. אלא שאין אף תיאור של מלחמה נגד פניקים. לא הייתה מלחמה בין ישראל לבין פניקיה, משום שלא היה חיכוך בין שתי האוכלוסיות הללו. מדובר פה באוכלוסיה חקלאית, כבני-ישראל, המעוניינת באדמות חקלאיות, לעומת אוכלוסיה, שעיקר עניינה — מלאכה, ספנות ומסחר, דוגמת פניקיה. למעשה, לא היה על מה לריב. פניקיה לא יכלה להציע לישראל אדמות.

מן הצד האחר, חדירה עמוקה לתוך שטח ישראל הייתה חסרת משמעות לגבי הפניקים, שלא שאפו להתפשטות טריטוריאלית לשמה, אלא רק לקידום האינטרסים הכלכליים שלהם. לפיכך, הם היו מעוניינים בהשגת מאחזים כלכליים, שמהם יוכלו לפתח את פעילותם הימית. אבל מעבר לזה, לא התעניינו.

במקרא מצויה תביעה כלשהי לטריטוריה פניקית, בתיאור השטחים, שבני-ישראל לא התיישבו בהם, אלא שאלוהים הבטיח אותם לבני-ישראל (יהושע י"ג, 4):

"מתימן, כל ארץ-הכנעני, ומערה אשר לצידונים עד אפקה, עד גבול האמורי. והארץ הגיבלי (כלומר, ארץ גבל) וכל-הלבנון מזרח השמש, מבעל גד תחת הר-חרמון, עד לבוא חמת (במילים אחרות, כל בקעת הלבנון, כל האזור שעליו יש תביעה ישראלית). כל-יושבי ההר מן הלבנון עד משרפות מים, כל צידונים, אנוכי אורישם מפני בני ישראל."

במילים אחרות, באותה תביעה, שלא מומשה אף פעם, מתואר התחום המובטח לבני-ישראל, הכולל חלקים גדולים של לבנון וחלקים גדולים של צור וצידון.

לא זו בלבד. כאשר בני-ישראל מגיעים ארצה מובאים במקרא תיאורי התנחלותם של שבטים שונים, וכשהמדובר באזור עמק עכו, שבו הישראלים ישבו בשכנות לפניקים, אנחנו קוראים בשופטים (א, 31):

"אשר (שבט אשר) לא הוריש את-יושבי עכו ואת יושבי צידון ואת-אחלב ואת-אכזיב ואת-חלבה ואת-אפיק ואת-רחוב, וישב האשרי בקרב הכנעני יושבי הארץ, כי לא הורישו."

ב-853, שבו יצאה קואליציה של כל ממלכות האזור, לרבות אחאב, לעצור את הצבא האשורי המתקרב בפעם הראשונה אל דרום סוריה ולגבולות ארץ-ישראל. פניקים לא השתתפו בזה. החוזה שלהם היה כלכלי-מדיני, אבל לא צבאי.

אסיים באזכור חוזה מן המאה השביעית, בין אסרחדון מלך אשור למלך צור. אנחנו רואים, שהפניקים מתחילים לקבל זכויות בארץ-ישראל. קודם היה הכרמל גבולם. בחוזה נקבע מה יקרה לספינות הנטרפות והנזרקות ליבשה, למי שייך הרכוש שהיה בספינות, ובהמשך נאמר: אלה הנמלים ומוצאי הדרכים, שמלך אשור נתן למלך צור — עד עכו, עד דור (כלומר, עד טנטורה) ועד פלשת, נתן לו זכויות להפעיל את הספנות שלו.

לא עובר זמן רב ובמאה ה-5 לפני-הספירה הפניקים האלה אינם עוד בעלי זכויות בלבד, אלא כבר יושבים במרחב הזה. כאן בא לידי ביטוי הצד האחר של העצמה הצבאית. במאה ה-5 לפני-הספירה, אירע דבר בכל המרחב: מזרח ומערב נפגשו. אסיה ואירופה נפגשו בשדה הקרב ולא רק בשדה הקרב: פרס ויוון נערכות בפעם הראשונה למאבק קשה ביותר. כדי להילחם ביוון, היה צורך לא רק בצבא יבשתי, אלא בצי גדול מאד. היה רק גוף אחד המסוגל לספק צי — הפניקים, וכך עלתה קרנם. מרגע שהוברר, שאי-אפשר להילחם בלי צי, מצבם ומעמדם של הפניקים השתפר במידה רבה.

במאה ה-5 לפני-הספירה, נכתב בכתובת אשמגעזור מלך צידונים, לערך בן זמנם של עזרא ונחמיה, לאמור:

ועוד נתן לנו אדון המלכים (כלומר, מלך פרס) את דור ויפו, ארצות דגן האדירות אשר בשדה שרון, לפי מידת העצומות אשר עשיתי (פירוש הדבר, לפי מידת הגבורות אשר עשיתי) והוספנון על גבול הארץ, להיותן לצידונים לעולם.

פה הם כבר יושבים. עוברות עוד מאה שנים וניתנת לנו תעודה של ספן, או מורה דרך לספנים יוונים, המכילה רשימה מפורטת של ערי החוף והנמלים, כפי שהם נראים מצד הים, שעה שאתה מפליג מצפון לדרום ואז אתה רואה ערים ששייכות לצור: צור, חיפה, העיר שהייתה מול נחל התנינים, אלסוף, אשקלון; ולצידון — צידון, דור, מגדל סטרטון, כלומר סביבות קיסריה, יפו. אם נתבונן במפה, נראה שהערים ממוקמות לסירוגין: עיר צורית, עיר צידונית, צורית, צידונית, כדי לתת מעגנים ולספק שירותים לספינות לאורך החוף.

כאן בעצם נגמרת הסקירה. אני מבקש לחזור ולהדגיש את חשיבות הים בציביליזציה הצורית, הפניקית בכלל; היחסים בינם ובין ארץ-ישראל מושתתים על שיקולים של כלכלה וספנות. ניצול עצמה ימית, כדי לשפר בין השאר גם מצב מדיני-טריטוריאלי, אבל לא כדי להגדיל את השטחים, אלא כדי לספק שירותים ולשמש קרש קפיצה לתחנות אחרות.

רב-אלוף (מילי) ח' בר-לב:

תודה לפרופסור אפעל, שנמע עתה את הרצאתו של פרופסור יהושע פורת על לבנון המודרנית.

פרופ' יהושע פורת:

לבנון המודרנית -

רקע, אוכלוסיה, כלכלה.

מבנה אחי. מעמד מדיני. יחס לישראל

לבנון היא ארץ קטנה. שטחה כ-10,000 קילומטרים רבועים (ולשם השוואה נזכיר, כי שטחה של ארץ-ישראל המערבית המנדטורית היה 27,000 קילומטרים רבועים). כלומר, כמחצית משטח מדינת-ישראל שלפני 1967. נתון זה מסביר לא במעט את האינטנסיביות של החיים הפוליטיים בלבנון, את המעורבות בהם של כל חלקי הציבור ואת המרחק הקטן שבין המרכז לפריפריה, למרות הניווט והפיצול ותנאי השטח השונים שבין ההר לבקעה, ובחוף הים. אגב, הנתון הזה, הגיאוגרפי, הוא היחיד, המקובל עלי כאובייקטיבי. לכל שאר הנתונים, יש להתייחס בספקנות רבה.

הנתונים המובאים בהרצאתי זו הם מאמצע שנות ה-70, לפני מלחמת האזרחים, ומובן שאין הם מעדכנים. אבל גם באשר לנתונים שעד לפני מלחמת האזרחים יש שוני רב במקורות השונים. בראש ובראשונה, אופיה של הכלכלה הלבנונית הוא כזה, שקשה למדד אותה; ולכן, הנתונים הסטטיסטיים לגביה הם אך אינדיקטורים למגמות; וחשיבותם בהצגת השינויים לאורך זמן, ולא בערכם המוחלט.

ובכן, באמצע שנות ה-70, לפי מקורות שונים, האוכלוסיה הלבנונית מנתה למעלה מ-3 מיליון תושבים; ובכללם שתי קבוצות של זרים: כ-200,000 פלשתינים וכ-150,000 סורים, שבאו ללבנון בעיקר מסיבות כלכליות, כדי לעבוד. הנתונים הללו אינם מוסמכים, כיון שחלק לא קטן מהאנשים הללו לא נרשמו ובאו בדרכים בלתי חוקיות. פליטים פלשתינים העדיפו את הכלכלה הפורחת של לבנון על פני תנאי-החיים הקשים בסוריה ולא ראו בלאומיות הערבית הגואה בסוריה פיצוי על חיים נטולי-קיום במשק אטטיסטי. הדברים אמורים באותה מידה לגבי הסורים עצמם, שברחו מארצם, גלים גלים, עקב תהפוכות כלכליות, ובראשם בני השכבות המקצועיות והאמידות, שניסו להימלט עם רכושם, או שעברו ללבנון לאחר שרכושם הולאם, כדי למצוא תעסוקה משתלמת יותר, בהתאם לכישוריהם. מכאן, שלבנון עצמה מנתה אז 2.5 מיליון אזרחים, אם כי, לגבי הנתונים הכלכליים יש להתחשב במספר הכולל, כי בדרך-כלל השתתפו אנשים אלו בכוח העבודה, וודאי שהשתתפו בצריכה; ומבחינה זאת אין משמעות להבדל באזרחות או במוצא.

האוכלוסיה הלבנונית, כידוע, מגוונת ומחולקת לעדות. לבנון, מבחינה זאת, היא מוויאון חי למרבית הדתות הגדולות המונותאיסטיות שהתפתחו במזרח התיכון ושהתפלגו לאחר מכן והשאירו

ברובם המכריע, גרים בערי החוף, ובראשן טריפולי, שהיא מוסלמית סונית ב-90% לפחות, בצידון, ובצור — שהיא עיר מעורבת בין שיעים לבין סונים, עם מיעוט נוצרי קטן; ואילו בבירות מהווים הסונים עדת-מיעוט גדולה. היוונים הקאתולים מרוכזים בעיקר בנחלה והיוונים האורתודוקסים — באזור ההררי הכפרי שממזרח לטריפולי הצפונית. ניתן אפוא לראות נקודת-כובד ברורה בריכוזה של כל עדה ועדה.

בריכוז העדתי-הגיאוגרפי הזה חלה התפתחות מעניינת בקרב השיעים, שנודעה לה השפעה על המדינה כולה. עלייתה של העדה השיעית למודעות פוליטית ולפעילות, הייתה מלווה בהגירה גדולה של כפריים שיעים הן מהדרום והן מהבקעה, אל אזור פרברי העוני שהקיף את בירות. באזור זה נמצאו מחנות פליטים פלשתינים לא מעטים, שרבים מהשיעים נכנסו אליהם, כדיירי משנה או חוכרים, או בכל מיני צורות אחרות. באופן זה נוצר ריכוז חשוב של שיעים, דלים מבחינה כלכלית, נחשלים מבחינה השכלתית, ונטולי המיומנויות הדרושות להשתלבות בכלכלה המתחכמת-יחסית של מכירת שירותים, שהתפתחה בבירות. לפיכך, היוו שיעים אלה מקור איתן למרירות חברתית ולרדיקאליזם פוליטי. המסגרת הארגונית והמנהיגות, שהפכו התפתחות זו לתופעה פוליטית חשובה הופיעו במהלך שנות ה-70' ותרמו לשינוי פניה של לבנון.

בדבריי הבאים אבליט כמה דברים בתחום הכלכלי ובתחום החינוכי. ישנם דברים מעניינים בתחום הכלכלי, שיישמעו שלא מן העולם הזה, באוזניים ישראליות.

אשר לכלכלה הלבנונית, אפילו לאחר הדיבורים על תכנון, בתקופת נשיאותו של פואד שיהאב בשנות ה-60', ניתן לאמר, שאילו אדם סמית היה יוצא מקברו, היה אומר בסיפוק: ישנו לפחות מקום אחד, שבו קראו את ה-Wealth of Nations, הבינו מה כתוב בו וניסו לחיות על פיו. לבנון הייתה המבצר האחרון של התפיסה הכלכלית, כפי שהתקיימה, לפחות בתיאוריה, עד המהפכה של קיינס. בלבנון האמינו, שאין צורך להתערב בניהול המשק, ש"היד הנעלמה" תביא לאיזון בין ההיצע לביקוש, שבסיס-הזהב של המטבע יביא לאיזון בין היבוא ליצוא. מצב זה לא נבע משכנוע רעיוני, אלא בראש ובראשונה, מחולשתה של המדינה הלבנונית.

המדינה הלבנונית היתה מבוססת על הסכם בין עדות, או בין כוחות, שראו את העדה כדבר מכריע בהודות שלהם ושלא ייחסו לגיטימיות וזכות פעולה יתרה למדינה. כל דבר היה כרוך בהסכם בין עדות שונות ובין פלגים יריבים. בנסיבות כאלה, לכל דבר מיוחסת משמעות עדתית. מס-הכנסה, שנועד לממן את התערבות המדינה במשק ובחברה — מעורר טענות, שהוא מביא להעברת משאבים ממגזר פורח בכלכלה, שהוא בעיקרו נוצרי, למגזר נחשל בכלכלה, שהוא בעיקרו מוסלמי. גם אם אפשר לתרץ דבר כזה בנימוקים סוציאליים, קשה מאד לשכנע את הציבור להגשים אותו, כשהוא כרוך ביחסים בין עדות. מקרה דומה אירע בארץ-ישראל המנדטורית, כאשר השלטון המנדטורי ניסה להנהיג את מס-ההכנסה; וידוע מה אמרו היהודים על המשמעות העדתית של מס-ההכנסה במדינה של קהילות נפרדות, לגבי העברת משאבים מקהילה אחת לשנייה, באמצעות התהליך של החלוקה מחדש, שאפשר לעשות בעזרת מס-הכנסה ומדיניות של פיתוח שירותים וטיפוח אזורים או שכבות חלשות באוכלוסייה.

רישומן עד היום. גם לגבי ההתפלגות העדתית, הנתון האחרון המוסמך הוא המיפקד משנת 1932, החשוב בלבנון לפחות כמו כתבי-קדוש, כי על פיו נקבעו היחסים הכמותיים בין העדות, שהיוו בסיס לחלוקת המשרות החשובות, ולמה שחשוב יותר — להתפלגות של הפרלמנט בהתאם לעדות השונות.

ובכן, ב-1932 מלמד המיפקד, שהמארונים מהווים 29% מהאוכלוסייה. המוסלמים-הסונים — 21%; והשיעים — 18%, היוונים האורתודוקסים — 10% וכל העדות האחרות — כ-4-5%. כל הנוצרים — 55%, וכל המוסלמים לרבות הדרוזים — כ-45%. מאז לא נערכו מיפקדים נוספים, מסיבות פוליטיות. הכל ידעו שהמספר הזה איננו יציב וכי חלקם היחסי של הנוצרים בכלל והמארונים בפרט קטן והולך ואילו מספרם היחסי של המוסלמים, ובעיקר השיעים, גדל והולך.

שינוי זה בא עקב שני תהליכים: האחד — מאזן ההגירה החיצונית, כשנוצרים רבים מוסיפים להגר לארצות ההגירה המסורתיות, שבהן היו להם שורשים, לדרום אמריקה, ובמידה מסויימת לאפריקה, במידה פחותה למצרים, ומעטים היגרו או לארצות-הברית. חוק האזרחות הלבנוני המשיך לראות בהם לבנונים, על-פי תביעתם הנמרצת של הנוצרים.

במקביל לכך, ירד משקלם היחסי של הנוצרים באוכלוסייה, גם מחמת שיעורי הריבוי הטבעי, הנמוכים יותר אצלם. בקרב המוסלמים, לעומת זאת, חל בהדרגה המיווג בין שיעורי ילודה מזרחיים מסורתיים לבין שיעורי תמותה פחותים כתוצאה משיפור רמת החיים והבריאות, שהגדילו את חלקם באוכלוסייה. תופעה זו התרחשה בשנות ה-30' וה-40' ואף בראשית שנות ה-50 בעיקר בקרב הסונים, שהיו עירוניים ברובם הגדול. לאחר מכן חל תהליך דומה, ובמרץ רב, בקרב השיעים, שהיו ברובם הגדול כפריים, והרפואה המודרנית ורמת החיים הגבוהה יותר הגיעו לכפריהם בדרום ובבקעה מאמצע שנות ה-50 ואילך.

אשר לשיעורי הילודה, אין חשיבות לאבחנה בין עיר לכפר, כיון שמחקרים דמוגרפיים, שנעשו בלבנון ואומתו במקומות אחרים בעולם, הוכיחו, שהמשתנה הרלבנטי העיקרי הוא השכלת האשה ולא מקום מגוריה. משכילה כפרית יולדת פחות מאשר חסרת-השכלה תחיה בעיר. לפיכך, כיון שתפוצת ההשכלה בקרב הנוצרים הייתה בדרך-כלל גבוהה בהרבה ירדו אצלם שיעורי הילודה במהירות.

כיום, שיעור הריבוי הטבעי הממוצע בלבנון הוא כ-3%. אלא שממוצע זה אינו אומר דבר לגבי העדות עצמן, כיון שבקרב העדות המוסלמיות השונות מתקרב השיעור ל-3.5% ואילו בקרב הנוצרים כ-2%.

כתוצאה משני תהליכים אלה ירד משקלם של הנוצרים באוכלוסיית לבנון ומאבקם הפוליטי נועד, בסופו של דבר, לשמור על הסטטוס-קו ועל עמדות הבכורה שלהם, שהיו מבוססות על נתוני 1932, למרות שהיה ברור לכול, שהבסיס המקובל הזה משתנה והולך.

דבר אופייני נוסף לאוכלוסייה זאת, שההתפלגות העדתית הקבילה לחלוקתה האזורית. בדרך-כלל, העדות חיו בריכוזים וזה הקנה עצמה נוספת להתלכדות הפנימית שלהם. המארונים ישבו ברובם הגדול בחציו הצפוני של הר הלבנון, כשחלקו המרכזי הוא אזור מעורב — מארונים ודרוזים. השיעים יושבים בדרום ובחלקה הצפוני של הבקעה. המוסלמים הסונים,

גם נמל בירות תרם לכך, כי הוא מהווה דרך מעבר נוחה ליבוא וליצוא הסורים. הכנסות סחר הטרנזיט גדלו מאד לאחר הנחת צינורות הנפט — זה הותיק של ה-איי.פי.סי. ואלו החדשים מסעודיה.

חלק אחר מיבוא ההון בא לבירות עם ההתפתחות של מערכת השירותים הזאת. נוצר ביקוש גדול מאד למבנים ומחירי המקרקעין הרקיעו שחקים. קנייה ורכישה של מקרקעין בבירות הפכו להשקעה מקובלת בקרב עשירי המזרח התיכון.

גם הרכבו של יצוא הסחורות הלבנוני מעיד על מיבנה הכלכלה, כיון שאופיו הוא ראשוני לחלוטין. עיקרו ביצוא מוצרי מזון טריים לארצות הסביבה — פירות, ירקות ובעלי-חיים, והסעיף הבא — טקסטילים, דבר שכל מדינה העולה על דרך התיעוש מתחילה בו. היבוא הוא הרבה יותר מגוון, נכללים בו, קודם כל, נכסי השקעה, שאינם מיוצרים בלבנון; וכל המוצרים התעשייתיים המתחכמים יותר.

נתוני היצוא אינם מלמדים על הרכב התפוקה הלאומית של לבנון, כיון שהחלקאות, למרות שהיא עיקר ביצוא ומעסיקה 50% מכוח-האדם, תרמה בשנת 1975 רק 11% מהתפוקה הלאומית. התעשייה תרמה 16% באותה שנה. התל"ג (תפוקה לאומית גלמית) כולו הסתכם באותה שנה ב-7.3 מיליארד לירות לבנוניות, שהן לערך 2.4 מיליארד דולר. פירוש הדבר — הכנסה לאומית בשיעור 800—850 דולר בנפש לשנה. שיעור מתקבל על הדעת — יחסית למזרח התיכון; וגבוה מאד — יחסית לעולם השלישי. מכל מקום, רק בנסיכויות הנפט דלות האוכלוסין, בקרב ארצות ערב, הושגה הכנסה לגולגולת גבוהה יותר.

דבר נוסף, שמן הראוי לציין בתחום החקלאות, הוא יכולתו של ענף זה לספק את כל הצריכה הלבנונית בגרעינים. זהו נתון בעל חשיבות בהקשר העצמה הלאומית ויכולת העמידה במצור.

בתחום החינוך וההשכלה, הדבר הראשון הראוי להבלטה, הוא השיעור הגבוה מאד של ידיעת קרוא וכתוב — כ-90%. הישג זה נוצר באמצעות מערכת חינוך מיוחדת במינה. המאורגנים שבלבנון היו הראשונים במזרח-התיכון ליצירת מגע עם התרבות המערבית. כבר בשנות ה-80 של המאה ה-18 הוקמו שם בתי-הספר הראשונים, בפעולה משותפת של בני העדה ושל המיסיונים הקתוליים, שהניחו בסיס למערכת חינוך לבני עדה זו, לפני שעשתה זאת כל עדה אחרת. כך נוצרה התופעה המשובה במזרח-התיכון, שהכפר הלבנוני, בהיותו ברובו מאורני, הגיע להשכלה לפני ערי החוף, שהיו מאוכלסות בעיקרן מוסלמים.

היוזמה העדתית בחינוך הקטינה את הצורך בפעילות ממלכתית. עד היום נעשית מלאכת החינוך בעיקר בידי גורמים פרטיים, בין מקומיים ובין זרים, או צירוף של השניים. רק בתחום החינוך היסודי יש כיום חשיבות גדולה לפעילות הממלכתית, הניתנת חינם, אך ללא הטלת חובה. לנושא זה מקדישה הממשלה הלבנונית 18% מתקציבה, המממן חמש שנים של חינוך יסודי.

גם המוסלמים השתלבו בתהליך הזה. אגודות צדקה מוסלמיות, ובכמה מקרים גם דרוזיות, הקימו בתי-ספר תיכוניים לא מעטים. השיעים, שלא היו מאורגנים ושהמסגרות העדתיות שלהם כמעט שלא היו קיימות, פיגרו מאד בתהליך זה. השיעים לא היו מוכרים בתקופה העות'מאנית כעדה.

בלבנון, בגלל חולשת המדינה, הלכו בדרך הקלה של אי-התערבות הכנסות הממשלה באו בעיקר ממיסוי עקיף. למשל, ב-1975, תרם מס-ההכנסה 12% בלבד מהכנסות הממשלה ואילו עיקר ההכנסות בא ממיסוי עקיף, בעיקר ממכס, שהוטל בשיעור נמוך, אך אחיד, על שורה רחבה מאד של מוצרים. עקרון איוון התקציב נשמר בעבר בקפדנות ואף למעלה מזה — לעתים קרובות היה נוצר עודף הכנסות על הוצאות, כלומר, מדיניות דפלצינית מתמדת. לכן, בלבנון, עד סוף שנות ה-60, לא היתה אינפלציה. המחירים הנקובים בבירות לבנוניות כמעט שלא נשתנו לאורך זמן, להוציא תקופת מלחמת העולם השנייה, שבה נוצר בבת-אחת אי-שיווי-משקל גדול מאד בין היצע הסחורות לממדי הביקוש. ממשלת לבנון נקטה מדיניות שמרנית ביותר בתחום המטבע: היא האחרונה בעולם לשמירה על בסיס הזהב. כל לירה לבנונית הייתה מכוסה כמות מסוימת של זהב או מטבע זר באוצר המדינה — ולא בבנק מרכזי, שהוקם רק ב-1966.

מצב זה החל להשתנות בסוף שנות ה-60, כשמחמת לחצים פוליטיים, עדתיים וחרבתיים התחילה הממשלה להחיש את קצב ההשקעות שלה בפיתוח תשתית ובמפעלי פיתוח אזוריים. גביית מסים נוספים הייתה כמעט בלתי אפשרית, כי לא הייתה נכונות לכך ולא היה קיים מנגנון ציבורי בעל יכולת לגבות מסים ישירים. לפיכך, ב-69, מופיע בראשונה גרעון קטן בתקציב, המתקיים ברציפות עד היום. לפיכך, מ-1970 ניכרת אינפלציה מסוימת בלבנון. למן 1970 עד 1975 עלו המחירים בבירות לבנוניות ב-30%. חוקרי הכלכלה הלבנונית רואים בתופעה זו מפנה של ממש, לאחר תקופה ארוכה מאד של יציבות מחירים.

התייקרות זו היא כאין וכאפס לעומת מה שקרה בתקופת מלחמת האזרחים ובעקבותיה, בנסיבות שאי-אפשר להכילן בדיון כלכלי רגיל. בתקופת המלחמה ירד היקף הייצור בעשרות אחוזים, חלק לא קטן מההון הקבוע של התעשייה נפגע, פועלים רבים לא יכלו להגיע למקום עבודתם, מאזורים חקלאיים רבים נמנע לא פעם לשווק את היבולים; וכך, בשנים 1978—1979 התפתחה אינפלציה בשיעור 80%—90% לשנה.

מן הראוי לאמר, שאינפלציה זו לא פגעה בשער החליפין של המטבע הלבנונית. הלירה הלבנונית נשארה מטבע נייר נקוב בזהב. שער החליפין של הלירה הלבנונית ב-1965 היה 3.08 לירות לבנוניות לכל דולר אמריקני; ואילו בקיץ '79, לאחר מלחמת האזרחים, עמד הדולר על 3.24 לירות לבנוניות. זאת, למרות הפער העצום במאזן המסחרי, הידוע לכול. מבלי להיכנס לנתונים מרובים, יש לזכור שבאמצע שנות ה-70 הסתכם היבוא ללבנון בלמעלה מארבעה מיליארד לירות לבנוניות ואילו היצוא לא עלה על 2.5 מיליארד. יחס שאיננו מקובל. גרעון זה לא יצר בעיות גדולות מדי. למשק, כיון שהיצוא הסמוי יבוא ההון סתמו את הגרעון.

לבנון, בשל מעמדה המיוחד בעולם הערבי, כאי של ליבראליזם, היוותה אבן שואבת להון המוברח והמוצא מכל הארצות שמסביב. מסוריה ומעיראק הוברח הון רב. נסיכי ארצות הנפט הפקידו פקדונות רבים בבנקים לבנוניים, שהמוניטין שלהם וכן התחפופם וכושר הפעולה בשוקי המטבע הבינלאומיים היו גדולים. בנקים לבנוניים התמחו בסחר בזהב לא פחות מאשר בנקים שווייצריים. בלבנון נוצר המרכז השני החשוב בעולם לסחר זה וכמעט לכל בנק גדול בעולם היה קורספונדנט בבירות. לפיכך, ענף הבנקאות תרם תרומה של ממש לכיסוי הגרעון השוטף במאזן המסחרי.

ברור. המארגונים היוו בו כ-75% של האוכלוסיה וגיבשו בו זהות מיוחדת, תודעת איחוד, השקפה ברורה לגבי העבר, חזון לגבי העתיד ותביעה לשלטון מכוח הקשר ההיסטורי עם טריטוריה מסוימת; דהיינו, כל סימני ההיכר של הלאומיות, כפי שהם הבינו אותה. הם אמרו: לשון אינה קובעת עבורנו את הזהות הלאומית. הם פיתחו אידאולוגיה משלהם לגבי הלאומיות, לפי צרכיהם.

כל זה התהפך ב-1920. בתוך העדה עצמה התפתחה תפיסה לאומית, שלא ידעה את הגבול, הן הגיאוגרפי והן הריאלי, של כוחה ויכולתה. היו שחשבו, שיש להקים את הלבנון הגדול ויחד עם השלטון הצרפתי הרחיבו את גבולות הר הלבנון והכלילו בתוכם אזורים נוספים מכל עבריו, שם היו המארגונים בטלים בששים. בדרום חיו שיעים, במזרח היה לסיפוח צידוק מסוים, כיון שזחלה הייתה אזורים יווני קתולי, אבל החלק הצפוני של הבקעה הוא שיעי. טריפולי, כפי שאמרתי לעיל, היא עיר מוסלמית סוגית לכל דבר, ובינה לבין לבנון המסורתית וההיסטורית אין כל קשר. היא מעולם לא נכללה בהר הלבנון, מעולם לא הייתה תחת שלטון האמירים ולא נכללה במחוז האוטונומי. עד היום לא ברור לי מי יום את סיפוחה של טריפולי ללבנון: המארגונים, או שמא הצרפתים הם שיזמו את הדבר. בירות סופחה מתוך אינטרס כלכלי. אגב, זה נכון גם לגבי המזרח, כיון שהבקעה היא שסיפקה את צרכי הלבנון בתבואה. בירות הייתה נמלה של לבנון ולמעלה ממחצית תושביה היו נוצרים, אם כי לא מארגונים. ערי החוף הדרומיות, צידון וצור סופחו, כנראה מחמת אילוף גיאוגרפי, כי אחרת תהיינה מוקפות בטריטוריה לבנונית מכל עבריהן. תוצאת כל הסיפוחים הללו הייתה, שנוצר פסיפס עדתי מגוון במקום אזור בעל זהות מארונית מובהקת ודבר זה חייב פשרה מתמדת בין העדות הניצרות.

בדבריי הדגשתי את המונח מארגונים ולא נוצרים, כיון שהדיבור המכליל על נוצרים ונצרות מטעה מאוד. המארגונים פיתחו זהות אֶתנית משלהם ודבר זה הרחיקם מרחק רב מעדות נוצריות אחרות ובראש ובראשונה מהיוונים האורתודוכסיים.

הביטוי הפוליטי לשינוי שחל ב-1920 התגלה לעיני כול ב-1943, כשהונח הבסיס לעצמאותה של לבנון על יסוד פשרה בין העדות. גילוי זה התרחש בשנת 1943 ולא לפני כן, כיון שאז נשתנו המסיבות הפוליטיות הבינלאומיות. עד אז יכלו המארגונים, למרות השינוי במצב הדמוגרפי ולמרות אבדן הרוב המוחלט והזהות הברורה, לשמור על עמדה הגמונית, כיון שצרפת הייתה קיימת במזרח-התיכון ככוח פוליטי גדול ובעל השפעה. אבל כפי שכולנו יודעים, מלחמת העולם השנייה שינתה מצב זה לחלוטין. ב-1940 עבר השלטון הצרפתי בסוריה ובלבנון לידי ממשלת וישי. בעקבות העמדת בסיסי תעופה בסוריה לרשות הגרמנים, שחשו לסייע למרד של רשיד עאלי אל-כילאני, כבשו הבריטים את סוריה והלבנון, כשחלקה של צרפת החפשית במעשה זה היה קטן. צרפת איבדה את עמדתה ויוקרתה ונותר לה חלק קטן בלבד במסגרת השלטון הצבאי, שהבריטים היו הכוח הקובע בו. היה ברור לכל, שלא צרפת תהיה הקובעת לגבי עתיד האזורים הללו, ודבר זה הקטין במידה עצומה את יכולת העמידה של המארגונים ואת הביטחון העצמי שלהם.

במקביל, בעיקר בבירות, גדלה הנכונות של חוגים מוסלמים, בעיקר בורגניים מסורתיים, להשלים עם קיומה של לבנון. נוצרה אז ברית בין ריאד אל-צולח מצד אחד ובשארה אל-חורי מצד שני,

לא היו להם מסגרות עצמאיות כלשהן. אמנם המנדטור הצרפתי הכיר בהם כעדה בשנת 1926, אבל דבר זה התבטא אז אך ורק בענייני השיפוט בתחומי המעמד האישי. לא קמה מסגרת רצינית, שתפתח את החינוך העדתי שלהם; ולפיכך, היו אולי הקרבן העיקרי של ה"לסא פייר" הזה בתחום ההשכלה. הם לא הצליחו לעמוד בתחרות הזאת, ואמנם, ממוסדות החינוך התיכון והגבוה הם נעדרו כמעט לחלוטין. בשנים האחרונות מצב זה השתנה במקצת, אלא שקצב השינוי איטי מאוד.

היתרון במירוץ החינוך היה לראשונים, למארגונים וליוונים-קתולים, שהלכו יחדיו בכל הקשור בשדה החינוך ובעניינים דומים. כי גם המארגונים וגם היוונים-קתולים הם עדות, שיש להם מעמד אוטונומי במסגרת הכנסייה הקתולית (הלטינית, ככינויה במזרח). בפעולה זו נעזרו העדות הללו במיסיונרים הקתוליים, בסיוע צרפתי, ומאוחר יותר, גם בסיוע איטלקי. בכל המערכת בלבנון מצויים כיום כ-900,000 תלמידים. זהו שיעור גבוה מאוד ביחס לאוכלוסיה.

מה שאמרתי לגבי החינוך התיכוני נכון ביתר תוקף לגבי החינוך הגבוה. שוב, כאן הראשונים לפעולה היו הכנסיות הנוצריות. האוניברסיטה האמריקנית של בירות, הפרוטסטנטית, הוקמה בשנת 1866. האוניברסיטה הישועית הקתולית סט. ג'וזף הוקמה ב-1875. אלה היו במשך שנים שני המוסדות הגבוהים היחידים. עד ש-1953, יסדה המדינה הלבנונית את האוניברסיטה הלבנונית הממלכתית. שפת הלימוד באוניברסיטה האמריקנית היא אנגלית; בסט. ג'וזף — צרפתית, ואילו האוניברסיטה הלבנונית היא הראשונה, ששפת ההוראה בה היא ערבית. מאז התפתחו עוד שני מוסדות. האוניברסיטה הלבנונית בשנותיה הראשונות, בנשיאותו של ההיסטוריון הלבנוני החשוב אסד רוסתום, לא הייתה לאומנית דיה בעיני חסידי הערביזם, והללו בסוף שנות ה-50 הקימו אוניברסיטה נוספת, האוניברסיטה הערבית של בירות. בראשית ימיה הייתה זו שלוחה של אוניברסיטת אלכסנדריה ורק לאחר עשור שנים זכתה בעצמאות. במקביל לכך, הוקמה אוניברסיטה קתולית מארונית נוספת בג'ונייה, שגם היא בעלת אוריינטציה תרבותית צרפתית.

היקפה הכולל של אוכלוסיית הסטודנטים בלבנון הוא כ-50,000, אך רק כמחציתם לבנונים. באוניברסיטה האמריקנית, באמצע שנות ה-70, למדו כ-4,000 סטודנטים ולהם 500 מורים. בכוננה תחילה הצגתי שני נתונים אלה, כיון שהיחס ביניהם מלמד על רצינות המחקר ועל איכות ההוראה. בסט. ג'וזף הישועית, על 5,000 סטודנטים היו כ-500 מורים. באוניברסיטה הלבנונית הממלכתית, היו כ-15,000 סטודנטים וכ-750 מורים; לעומת זאת, באוניברסיטה הערבית של בירות היו כ-27,000 סטודנטים, אך רק 180 מורים; ובג'ונייה, באוניברסיטה הקתולית החדשה, שהיא עדיין קטנה, על 1,500 תלמידים יש 230 מורים.

אני מניח להיסטוריה הפוליטית. אבלית בדבריי רק שתי נקודות בעלות משמעות ואוסיף מלה לגבי ישראל.

חשוב לזכור שני דברים מכריעים לגבי ההיסטוריה של לבנון במאה ה-20, עוד לפני שפרצה מלחמת האזרחים האחרונה. חלק גדול מאד של הצרות של לבנון בימינו בא כתוצאה מהקמת הלבנון הגדול ב-1920. לבנון האוטונומית תחת בית מען ובית שיהאב והמחוז המיוחד שקם מכוח ההסדר הקונסטיטוציוני ב-1861, היו מוגבלים בתחומי הר הלבנון. לאזור זה היה אופי מארוני

ונולדה הפשרה הידועה בכינויה "האמנה הלאומית". פשרה זו החזיקה מעמד כל עוד יחסי הכוחות מבית היו פחות או יותר כאלה, שאיפשרו לכל צד להחזיק בשלו ולא נשתנו גם יחסי הכוחות מבחוץ, בין התומכים הפוטנציאליים או המעשיים של כל אחד מקרב המחנות הניצים בתוך לבנון עצמה.

לגבי היחס לישראל, נבעה ההתפתחות במישרין מהופעתה של לאומיות מארונית עצמאית. בקרב אותם חוגים בעדה המארונית, שהתודעה בדבר זהותם הנפרדת ורצונם במימושה או בהגנה עליה, במסגרת פוליטית ממלכתית משלהם, היו חזקים, התפתחה נכונות, או אף רצון, להגיע להסכם ולשיתוף פעולה, או אפילו לברית, עם התנועה הציונית לפני הקמת המדינה. כבר ב-1919, חתם יהושע חנקין על הסכם עם חוגים כאלה בעדה המארונית. החוגים הללו, הם שתמכו משנות ה-30' ואילך באמיל אָדה. הוא שבשנת 1937 הביע באוזני ד"ר חיים וייצמן את תמיכתו בחלוקת ארץ-ישראל ובהקמת מדינה יהודית והביע את התקוה, שמדינה זו תהיה בעלת ברית ומשענת ללבנון המארונית, בעלת האוריינטציה התרבותית הצרפתית. גם הפלנגות, לאחר הקמתן באמצע שנות ה-30', תמכו בגישה זו, כפועל-יוצא מתפיסתם הלאומית הלבנונית, הקובעת את ראשיתה בתקופה הפניקית והדוחה את רעיון זהותה הערבית של לבנון. תפיסה זו שלטה בכיפה בפטריארכיה המארונית ונציגה חתם בשנת 1946 עם ד"ר דב יוסף (או ברנרד ג'וזף), כנציג הסוכנות היהודית, על הסכם לשיתוף פעולה ולעזרה הדדית. עדותו של מוצבארף, בישוף בירות המארוני, לפני ועדת החקירה האנגלו-אמריקנית ב-1946, בוכות הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל, נתנה ביטוי להסכם זה.

אולם, האמנה הלאומית משנת 1943, שחייבה את השמירה על "הפנים הערביות" של לבנון עמדה בסתירה למדיניות הפרו-ציונית של המארונים הללו; וחסידי האמנה היו חזקים מתומכיהם של אמיל אָדה והפטריארכיה המארונית. נוסף על כך, אמיל אָדה חוסל מבחינה פוליטית בסתיו 1943 (וזמן קצר לאחר מכן אף נפטר) כאשר שיתף פעולה עם הצרפתים, בהתנגשות שהייתה בינם לבין הפרלמנט הלבנוני.

במרוצת השנים נשתנתה עמדתה של הפטריארכיה המארונית. הפטריארכ מעושי, שנבחר ב-1953 לראשות עדתו, התייחס בדרך שונה לחלוטין לשאלת עתידם של המארונים, יחסיהם עם הערבים המוסלמים ועמדתם כלפי ישראל. אפילו בעת משבר 1958 הוא נזהר לבל תינתן משמעות עדתית מארונית למלחמה הפנימית, מתוך הערכה, שקיומם של המארונים בלבנון אינו יכול עוד להיות מובטח בשמירת הייחוד הפוליטי, אלא צריך למצוא דרך לחיות יחד עם המוסלמים, אגב פשרה מתמדת. באופן כזה חלפה מן העולם למשך שנים רבות העמדה המארונית המיוחדת כלפי ישראל והיא שבה ועלתה בתנאים החדשים של מלחמת האזרחים האחרונה.

רב-אלוף (מיל') ח' ברי-לב:

תודה רבה לפרופסור יהושע פורת, שקירב אותנו עוד צעד. נראה לי, שעכשיו אנחנו בשלים לתחילת הדין על לבנון מאז מלחמת האזרחים.

מושב שני

יו"ר — אלוף (מיל') יוסף גבע:

גבירוטיי ורבותיי, יום-העיון הזה ערוך כמעין סימפוזיה — פתיחה, החלק הבעייתי העצוב; ולבסוף — על ישראל.

אני מבקש את פרופסור איתמר רבינוביץ' לשאת את דברו.

בכך משום עובדה פרדוקסאלית, כי בדרך-כלל אנחנו מוצאים אזוריות במדינות גדולות, שבהן אמנם ישנם הבדלים בולטים ומרחקים ניכרים בין אזור לאזור, בעוד לבנון היא מדינה קטנה מאד. אבל גם במסגרת הקטנה הזאת נודעה לאזוריות חשיבות רבה משלה.

דבר נוסף — למערכת הזאת היה מראשיתה אופי שמרני, שהתבלט והלך ונתחדד במשך שנים. האופי השמרני נבע מכך, שכבר בשנות ה-20 של המאה הזאת, הייתה זו מערכת, הרוגלת בשימורו של הסטטוס-קו. זו מערכת, המכירה בכך, שיש למדינה הלבנונית אופי נוצרי והמייחסת משקל רב למשפחות המסורתיות, לבעלי הקרקע ולבעלי זכויות-היתר; והיא משמרת את האופי הזה ואת הזכויות הללו ואת הרוב הנוצרי; ולכן, היא הופכת למערכת שמרנית, שב-60 השנים האחרונות נדרשה להתמודד עם הרבה כוחות מהפכניים, המבקשים לחולל רביזיה. זהו קו האופי המגדיר הראשון.

הקו השני, שגם לגביו לא ארצה להרבות מלים, הוא ההגמוניה והגוון הנוצרי של המדינה הלבנונית. כבר ב-1861, עם הקמת המחוז האוטונומי של לבנון, נקבע שהמושל יהיה נוצרי, מנתני האימפריה העות'מנית; ובכך נקבע בהסכם כתוב ובערובה בינלאומית האופי הנוצרי של המדינה הלבנונית, שלאחר מכן נתבטא גם בשורה של מוסדות פוליטיים אחרים ונשמר, לפחות "על הנייר", עד היום הזה. גם בכך לבנון היא יוצאת דופן בסביבה האזורית שלה, להוציא את ישראל, שהיא סביבה של מדינות מוסלמיות, הנתונות לצביון הדתי ביטוי חוקתי. רוב מדינות האזור מוגדרות כמדינות ערביות ואיסלאמיות בסעיפים הראשונים של חוקותיהן ולבנון נבדלה בכך, שההגמוניה הפוליטית, ובמידה מסוימת התברתית, הייתה לעדות הנוצריות, ולמדינה ולמוסדותיה הפוליטיים היה גוון נוצרי ברור.

מרכיב שלישי הוא הערובה החיצונית "המערבית" — אני מציב את המלה במרכאות, שכן "מערב" הוא מושג, שאנחנו והלבנונים, בצורה אירונית, מכירים את מגבלותיו טוב יותר מאלה השייכים למה שקרוי "העולם המערבי". לשון אחר, אנחנו מוצאים, שהיחידים המעוררים תהיות על כך, שהמערב או העולם הנוצרי אינו מתערב לטובת הנוצרים בלבנון, הריהם חלק מהנוצרים שבלבנון ומדינת-ישראל. המערב עצמו בדרך-כלל אינו מעלה את השאלה הזאת. לכן, גם אם בהקשרים אחרים נוטים לעטר את המלה מערב או מערבי במרכאות, בהקשר זה המרכאות מוצדקות ללא ספק.

מכל מקום, בין 1861, שנת הקמת המחוז האוטונומי של לבנון, לבין פרוץ מלחמת האזרחים או המשבר האחרון בלבנון, היה מקובל, שלקיומה של המדינה הלבנונית, כפי שהגדרנו אותה עד כאן, נתונה מעין ערובה מערבית. בתקופות מסוימות, הערובה היתה מאד מוגדרת. היא נקבעה פעם בהסכם בין חמש מעצמות אירופיות לבין האימפריה העות'מנית. אחרי-כן היא מוסדה עם כינונו של מנדט צרפתי בלבנון. היא זכתה בתזכורת חשובה בהתערבות האמריקאית בלבנון ב-1958, אבל ברוב התקופות היא היתה מעורפלת. אלא שלא נבעה מכך בהכרח פגיעה בייעילותה, שכן פעמים הרבה הערובות טובות ויעילות דווקא כשהן מעורפלות.

פרופ' איתמר רבינוביץ:

לבנון

במלחמת האזרחים

ולאחריה

את דבריי אפתח בהתייחסות קצרה מאד להרצאה של קודמי וידידי, יהושע פורת, שמהרצאתו על לבנון עד מלחמת האזרחים, או מכל הרצאה או כתיבה אחרת על לבנון שלפני 1975, יעלו ארבע עובדות מרכזיות, או ארבעה מאפיינים עיקריים, שהם המגדירים את מהותה של המדינה הלבנונית או היישות הלבנונית.

המדינה הלבנונית, או היישות הלבנונית, כפי שהתקיימה מאמצע המאה ה-19 ועד שנות ה-70 של המאה ה-20, הייתה קודם לכל מערכת פוליטית פלוראליסטית. כלומר, להבדיל מרוב המדינות או המערכות הפוליטיות האחרות במזרח התיכון, שבהן מדינה ומערכת פוליטית מוניסטיות מוטלות על חברה, שהיא פלוראליסטית — רבת עדות ורבת סוגי אוכלוסין — קמה בלבנון למן ראשית התקופה המודרנית מערכת, שהכירה בעובדה, שהאוכלוסיה הלבנונית היא אוכלוסיה מגוונת ובנתה בתהליך מודרג את המערכת הפוליטית, אגב ניסיון להתמודד עם האתגרים, שהרבגוניות של האוכלוסיה והציבור הפוליטי הציבו לה.

בהקשר הלבנוני, הפלוראליזם מתבטא בראש ובראשונה בהיות לבנון חברה רבת-עדות והמערכת הפוליטית היא אכן מערכת, שבה עקרון-יסוד הוא העיקרון העדתי, מראשית המדינה הלבנונית ועד לימים אלה.

עיקרון שני הוא עקרון הייצוג, הניכר בצורה ממוסדת עם כינון המחוז האוטונומי של הר הלבנון ב-1861; ובצורה בלתי ממוסדת עוד קודם לכן. מאז, ובאורח מבוסס יותר לאחר הקמת הרפובליקה הלבנונית, השתרש הנוהג, כי לא תימצא במערכת הפוליטית של לבנון קבוצה שאין לה ייצוג בשלטון. עיקרון זה ומימושו בולטים בנדירותם על רקע המציאות הפוליטית השוררת במזרח-התיכון.

עיקרון שלישי, המצוי במערכת, הוא עקרון האזוריות. כלומר, הייצוג אינו רק עדתי או סקטוראלי, אלא גם אזורי; ואף הוא מעוגן במסורת ובמוסדות הפוליטיים של לבנון למן המאה ה-19. יש

שכיהן משנת 70 ואילך, לא הצליח לשחק במערכת העדינה והמורכבת הזאת, באשר הוא ניסה לנגן על נבל בהנפת גרון — וזה לא פעל. ההנהגה המסורתית איבדה חלק ניכר מהשפעתה על הקהורטות שלה כאשר המנהיגים המוסלמים, מסוג צאאב סלאם ורשיד כראמי ואחרים, לא שלטו עוד בציבור המוסלמי של הערים הגדולות. בקיצור, אותה מערכת, שתפקדה יפה כל כך בין 43 לראשית שנות ה-70, הפסיקה לתפקד בשנות ה-70.

ההגמוניה הנוצרית התערערה גם מבחינת היחס המספרי, שהזכרתי קודם לכן, גם מבחינת שינוי יחסי-הכוחות במרכז הפוליטי. אחת ההתפתחויות החברתיות החשובות של התקופה הזאת היא העיור, האורבניזציה, הקפת בירות בחגורות של שכונות חדשות, חלקן הגדול שכונות עוני, חלקן מחנות פלשתינאיים. תל אל-זעתר, שהיה בשעתו מחנה פלשתינאי מחוץ לעיר, הפך לשכונה מרכזית בבירות. התושבים השיעים העניים מן הבקאע (בקעת הלבנון) ומדרום לבנון, התיישבו בפרברי-עוני מסביב לבירות. תהליכי המודרניזציה פגעו בנאמנות של חלק מן העדה הנוצרית לערכים המסורתיים, אבל לא ברדיקאליות של חלק מן העדות המוסלמיות; ולכן, ההגמוניה הנוצרית, שהייתה כל כך ניכרת בשנים קודמות, התחילה להתערער.

נוסף על כך, הערובה המערבית איבדה מתקפה. ארצות-הברית של שנות ה-70 הראשונות, ולבטח זאת של 75, לא הייתה ארצות-הברית של 58. אגב, ברצוני לתקן עיוות היסטורי. ב-1958, האמריקאים התערבו בלבנון לא למען לבנון, אלא בגלל עיראק. כלומר, הסיבה המיידית להחלטה האמריקאית בדבר התערבות במלחמת האזרחים הלבנונית נבעה מהמהפכה בעיראק ומהצורך לשים קץ לתהליך התערערות מעמדו של המערב באזור. אלא שהעובדה החשובה מבחינה הסטורית איננה הסיבה להתערבות, אלא תוצאתה.

מכל מקום, 15 שנים לאחר מכן, באמצע שנות ה-70, שרויה ארצות-הברית במערכת יחסים שונה עם ברית-המועצות ובמערכת יחסים שונה עם העולם הערבי. הריהי ארצות-הברית, זו המטפחת יחסים עם מצרים, מחזרת אחרי ערב הסעודית ואחרי מדינות ערב אחרות; וגם זו המנסה לפתח דיאלוג עם סוריה. אין היא רוצה אז, כשם שאיננה רוצה היום, להיכנס לעימות עם העולם הערבי, או עם חלק גדול מן העולם הערבי, ואין היא רוצה לעשות זאת למען הנוצרים של לבנון או למען לבנון נוצרית.

גם ישראל של 4-1973 לא הייתה ישראל שלפני 1973 וכוח ההרתעה שלה באותן שנים לא היה אפקטיבי, כפי שהיה בשנים קודמות. לכן, אותם כוחות, שערערו או קראו תיגר על הסדר הקיים בלבנון באמצע שנות ה-70, חשו שיש להם כוח פעולה וכושר פעולה, שלא היו בידיהם קודם לכן.

התפתחות אחרת כרוכה במערכת היחסים עם סוריה. סוריה של 1973 הייתה שונה מאותה מדינה לפני 1970. בראשונה מאז קמה המדינה הסורית העצמאית, היא נהנתה משלטון מרכזי חזק ויציב יחסית בהנהגת אסד של אותם ימים. לפיכך, סוריה מתחילה לנהל, בפעם הראשונה, מדיניות-חוץ דינאמית, יעילה ויוזמת. בראשונה, אין היא מגיבה על גירויים ועל לחצים מבחוץ, אלא יוזמת ומנסה לפתח לעצמה מעמד של הגמוניה אזורית. מעמד ההגמוניה האזורית של סוריה צריך להישען על השפעתה על לבנון, על ירדן ועל התנועה הלאומית הפלשתינאית. לכן, לבנון היא

ורביעית — ללבנון היתה מערכת יחסים מורכבת מאד עם העולם הערבי שמסביבה וביחוד עם השכנה הערבית הגובלת, סוריה. זו באה לידי ביטוי במשא-ומתן הקשה, שקדם להצטרפותה של לבנון לליגה הערבית, או בנוסחת הפשרה של האמנה הלאומית מ-1943, שקבעה, כי לבנון תהיה מדינה בעלת קלסתר ערבי, כלומר, לא ערבית מצד אחד ולא שלוחה של אירופה הלטינית במזרח הים התיכון, מן הצד האחר, אלא מדינה בעלת קלסתר ערבי. ראוי כאן להזכיר, שהאמנה הלאומית הלבנונית לא הייתה מסמך כתוב, אלא פרי הסכמה שהושגה בעל-פה. מכל מקום, מדובר במערכת יחסים מורכבת ביותר.

סוריה, למשל, סירבה לכונן יחסים דיפלומטיים עם לבנון עד עצם היום הזה, בטענה, לפעמים מובלעת ולפעמים גלויה, שלבנון היא לאומיתו של דבר חלק מסוריה. מן הראוי לתת את הדעת להבדל, שגם ירדן היא חלק מסוריה הגיאוגרפית. אולם בעוד שעם ירדן היו לסוריה יחסים דיפלומטיים, סירבה היא לקיימם עם לבנון. כלומר, התביעה לגבי לבנון, ובוודאי לגבי מזרח לבנון, הייתה תקיפה במיוחד; והיחס המורכב הזה בין לבנון לבין שאר סוריה, הוא ממאפייניה של לבנון המודרנית.

לאחרונה הזדמן לי לקרוא כמה ממכתביו של ג'ורג' אנטוניוס, מראשי התנועה הלאומית הערבית בארץ-ישראל ומדבריה העיקריים של התנועה הלאומית הערבית. במכתבים אלה, שהוא כותב מירושלים, הוא אומר: אני עומד לחזור לסוריה בשבוע הבא, כי אני נוסע לביירות. כלומר, מבחינתו של אותו ערבי לאומי, שהיה במוצאו יווני אורתודוכסי מלבנון, לבנון אינה קיימת, אלא היא חלק מסוריה. להלן נראה, כמובן, כמה מההשלכות הרלבנטיות של הדברים האלה. במאפיינים אלה, שייחודו את לבנון של מאה השנים האחרונות, חלו בשנים שקדמו למלחמת האזרחים (1975) תמורות חשובות, המסבירות במידה רבה את עצם פרוץ המלחמה.

קודם לכל, המערכת הפוליטית הפלוראליסטית, שתוארה לעיל, מתמוטטת. היא עמדה בלחצים הרביוניסטיים במשך 30 שנה, אך שוב לא הצליחה בכך בשנות ה-70 המוקדמות. הדבר נבע מכמה התפתחויות, שלא ניתן לפרט את כולן, אבל יש לציין כמה מן החשובות שבהן:

שתי קבוצות אוכלוסיה מרכזיות בלבנון, בשנות ה-70 המוקדמות, לא השתייכו למערכת הפוליטית הפורמאלית, או שתפשו בה מקום שולי, שלא ייצג עוד כהלכה את משקלן. קודם כל, הפלשתינאים, שהפכו לגורם אוטונומי חזק יותר מרוב המרכיבים של המערכת הפוליטית הלבנונית, אבל לא מוזגו או לא מוסדרו במערכת הלבנונית והם נשפו בערפה וזיעזעו וטילטלו אותה ותרמו תרומה מכרעת להתמוטטותה של כל המערכת. לא פחות חשובה הייתה ההתפתחות של העדה השיעית, שהפכה מבחינה מספרית לעדה הגדולה ביותר בלבנון, אך לא זכתה בעצמה פוליטית, שתשקף התפתחות זו. יתר על כן, היא הייתה אוכלוסיה מפגרת ומקופחת מבחינה חברתית וכלכלית, שסבלה יותר מכל מיגזר אחר מהשפעת המאבק בדרום לבנון; ולכן, הפכה לגורם המטלטל ומוזעזע את המערכת.

גורמים אחרים נבעו מכך, שחל שינוי כללי ביחס המספרי בין נוצרים לבין מוסלמים. הרוב הנוצרי הוא פיקציה ואינו קיים זה מכבר וגם הפרופורציות הלכו והשתנו לרעת הנוצרים. הנשיא פרנג'ייה,

פוליטיים, על השפעה במוסדות המרכזיים, בשירותי הביטחון ובחלק מהצבא, ומאוקטובר 1976 למעשה גם על מנדט ערבי, שהפך את הצבא הסורי בלבנון ל"כוח ההרתעה הערבי". למנדט זה הייתה חשיבות לא רק בהקשר הערבי אלא גם בהקשר הבינלאומי, שכן ההכרה הערבית — והאמריקאית — העניקו לגיטימציה, לפחות חלקית, לנוכחות הסורית ולהשפעתה בלבנון. מיסוד חלקי זה של ההגמוניה הסורית רחוק עדיין מהגשמת מטרותיה של סוריה, המעוניינת מעל לכל להשיג חוזה הגנה, שיקנה פורמליזציה לנוכחותה בלבנון; ולאחר מכן, לדעת, יש לה גם מטרות מרחיקות לכת יותר.

שלישית — בפעם הראשונה, להבדיל מתכניות וכתבים ומצעים ומאמרים למיניהם, הועלו ברצינות מודלים אלטרנטיביים למדינה הלבנונית, כפי שהיתה קיימת ומוכרת בתקופה ה"קלאסית", כפי שתוארה הבוקר. דגם אחד היה זה של רפובליקה רדיקאלית. דוברים בשמו של המחנה המהפכני, זה שניסה להפוך את הסטטוס-קוו במלחמת האזרחים, אמרו בגלוי, כי הם חותרים לשנות את אופיה של המדינה הלבנונית מיסודו, להפוך אותה לעוד רפובליקה רדיקאלית מהפכנית בעולם הערבי. כלומר, לשמור על השטח הקיים, אבל לשנות לחלוטין את הגדרתה של הקהילה הפוליטית הלבנונית.

דגם אלטרנטיבי אחר למדינה הלבנונית, כפי שאנחנו מכירים אותה, הוא זה הנוצרי — המציע ויתור על לבנון הגדולה, לבנון רבתי, שהוקמה ב-1920 וחזרה ללבנון קטנה, אך נוצרית. המרכז האינטלקטואלי של המחנה הנוצרי בג'ונייה, באוניברסיטה של קסליק, הוציא שורה של פרסומים מעניינים, שאחד מהם נקרא "לבנון רבתי — אסון של חצי מאה". פירוש הדבר: הכרה בכך, שהלחץ בשנת 1920 להקמת לבנון רבתי היה מוטעה. יש לחזור ללבנון קטנה, אבל נוצרית מובהקת; וזה מסר הנובע מלב ליבו של המחנה הנוצרי.

כמה מן המהלכים בשטח, במהלך מלחמת האזרחים, אמנם נועדו ליצור לפחות אופציה להגשמת מדיניות כזאת. ככלל, קשה לצפות לכך שהמנהיגות הפוליטית תדבר על כך בגלוי, כי הדבר נחשב כטאבו בעולם הערבי, אבל כשמדברים בלשון הקוד על קנטוניזציה, או על פדרציה, או על הסדרים אחרים מעין אלה, ברור לכל אחד בלבנון במה מדובר.

אם כן, להבדיל מן המצב בשנים 1943—1975, שבו היתה מקובלת המדינה הלבנונית בגבולות 1920 על מערכתה הפוליטית הפלוראליסטית, הרי ב-1975 בראשונה באורח רציני — כפרוגרמה פוליטית וכרעיון שהדריך מהלכים צבאיים ומדיניים — הועלו דגמים אלטרנטיביים למדינה הלבנונית.

רביעית — קיטוב הניגוד העדתי. אין ספק, שמלחמת האזרחים של '75-'76 והמשבר שקדם לה ובא בעקבותיה, חידדו מעבר לגבולות קיימים בעבר, את הניגוד, עדתי במדינה. הקונפליקט העדתי היה קיים כל הזמן, אבל הוא מותן או רוכך באמצעות מיכאניזמים שונים ומעצם העובדה, שקונפליקטים אחרים היו חשובים כמוהו או כמעט כמוהו. אם נבחן את מלחמת האזרחים הקודמת, של 1958, הרי נמצא שהיתה זאת מלחמה, שבה נאבקו על כמה יעדים — על האוריינטציה הבינלאומית של לבנון, על הזיקה לעולם הערבי, על השאלה אם פמיל שמעון צדק או לא צדק,

יעד טבעי ופשוט. יש לזכור, כי לבנון היא גם המדינה שבה העדה השיעית תפחה והלכה והפכה לעדה הגדולה במספר, כאשר השלטון בסוריה נתון בידי קבוצה שיעית, שהרי העלאוים הם שלוחה של האיסלאם השיעי. בלבנון מצויים באותה תקופה כחצי מיליון פועלים סורים, וכל אלה יחדיו — השיעים, הפועלים הסוריים והגורמים הפלשתינאיים הפועלים בלבנון, גותגים לסוריה מנוף רב עצמה. זוהי תקופה, שבה יורד מעמדה של מצרים. עבדול נאצר אינו עוד מוקד הנאמנות החיצונית למוסלמי לבנון. סוריה הופכת למוקד החיצוני, שאליו נושאים עיניהם מערערי הסטטוס-קוו בלבנון וההבדל הגדול הוא, שמצרים נמצאה מעבר לישראל בעוד סוריה שוכנת מעבר לגבול. לכן, לנוכחות הסורית ולפעולה הסורית הייתה השפעה מערערת מאין כמוה על מה שקרה בלבנון.

אם כן, בין 1973 ל-1975, תהליכים אלה ואחרים, שלא נזכרים מחוסר זמן, מערערים את המערכת הלבנונית, משנים מוסכמות ועובדות יסוד, שהיו מקובלים זמן רב ומביאים באפריל 1975 לפתיחתה של מלחמת האזרחים. לא נסקור כאן את מהלכה של מלחמת האזרחים הלבנונית, עניין החורג מתחום הרצאתנו זו. אלא שברצוני למנות את התוצאות העיקריות של המלחמה, מבחינת אופיה וקיומה של הישות הלבנונית:

בראש ובראשונה תרמה המלחמה להתפוררות המדינה הלבנונית ומוסדותיה. מן הבחינה הפיסית, אין המדינה הלבנונית קיימת עוד כמדינה. היא מחולקת לפחות לארבע יחידות, שכל אחת מהן היא יחידה אוטונומית, חלקן מדינות שבדרך: מזרח המדינה וצפונה מגוהלים למעשה כמחוז של סוריה, כהגשמת אותה שאיפה ותיקה שהזכרנו; המדינה הנוצרית שבדרך, הממוקמת בג'ונייה, בחלק מהר הלבנון ובחוף של צפון לבנון; המדינה "הפלשתינית-מוסלמית-שמאלנית" (במרכאות, שכן כל הביטויים האלה הם מטעים) שבין הזהראני והליטאני; והאזור של דרום הלבנון, שטח ההפקר שבו ארבעה או חמישה גורמים מתמודדים על שליטה והשפעה.

המדינה קיימת נומינאלית באמצעות מוסדות, כמו הנשיאות, הפרלמנט והקבינט, שיושבים בבירות, אלא שהם מוסדות ללא שיניים, שאין להם השפעה, לא בבירות עצמה ולא מעבר לבירות. אין להם צבא והם גם איבדו את האופי הלאומי שלהם. במהלך מלחמת האזרחים, הפך הנשיא פרנג'ייה למעשה צד בלתיאמה, כאתר המנהיגים של המחנה הנוצרי. יורשו, אליאס סארקיס, לא נבחר באורח לגיטימי, אלא בצל התותחים של הצבא הסורי, ונחשב בשעתו כעושה דברה של סוריה והיום כבעל בריתו של המחנה הנוצרי. בכל מקרה, עליו לסיים את תפקידו בספטמבר '82. אין לי ספק, שגם יורשו לא ייבחר על-פי ההליכים המקובלים. גם הפרלמנט הלבנוני היה צריך כבר להתחלף פעמיים, ב-1976 וב-1980 והוא איננו פרלמנט לגיטימי. במילים אחרות, המדינה התפוררה. לא אוסיף ואומר "ללא תקומה", אלא שהיא התפוררה.

שנית — מוסדה ההגמוניה הסורית. אם דיברנו על שלב, שבו עד לראשית שנות ה-70, שררו מתח ויחסים לא ברורים בין לבנון לבין סוריה, ועל שלב של בניית ההשפעה הסורית בלבנון בין '70 ל-'75, הרי באה מלחמת האזרחים, עם ההתערבות הסורית המדורגת במהלך שנת '76, ויצרה מצב, שבו יש לסוריה הגמוניה ברורה, הגשענת קודם כל על גובחות כ-30,000 חייל וכן על השליטה הישירה בחלק גדול של המדינה, על בריתות פוליטיות עם שורה של אישים וכוחות

ונקודה אחרונה — כתוצאה ממלחמת האזרחים חלו תמורות במעמדה של המנהיגות המסורתית. כבר הזכרנו, כי המנהיגות המסורתית המוסלמית — על השמות הקלאסיים: רשיד כראמי, צאאב סלאם ואחרים — שתפקידם בשנים קודמות היה לשלוט ברחוב המוסלמי, אינה מסוגלת עוד לעמוד במשימה זו. שונה המצב בקרב המנהיגות הנוצרית, שהתמורה שחלה בה, נבעה מכך, שדור הבנים נטל בה את הרסן. לפני חמש שנים קשה היה להעלות על הדעת מצב שבו יפעל בשיר ג'ומייל בניגוד לדעת אביו, פייר. זוהי התפתחות, שנבעה מהמלחמה, מהמעמד שבשיר ג'ומייל קנה לעצמו ומהמעמד שדאני שמעון קנה לעצמו על חשבוננו של כמיל שמעון. זוהי תמורה, שלא החלישה את המנהיגות המסורתית, אלא הביאה לחילופי דורות בתוך אותה מנהיגות.

אגב, אורך החיים של המנהיגות הזאת הוא מדהים. פייר ג'ומייל יסד את תנועת הפלנגות באמצע שנות ה-30' וכעבור כמעט 50 שנה עורנו פעיל בה.

בחלק האחרון של דבריי אני מבקש לסקור את ההתפתחויות העיקריות, שחלו בלבנון מאז המלחמה. אם כן, הסדרי אוקטובר 1976 סיימו את מלחמת האזרחים, אבל לא פתרו את המשבר. כלומר, בארבע וחצי השנים האחרונות שורר מצב, שבו אין בלבנון מלחמת אזרחים, אבל נמשך המשבר הלבנוני. לא הייתה חזרה למלחמת אזרחים מלאה, כפי שהייתה ב-75'-76'. היו התפרצויות אלימות. הסכסוך הפוליטי נמשך, אבל המלחמה לא התחדשה. ודאי שלמי שגר היום בזחלה, או בשכונה נוצרית מופגזת בבירות, האבחנה האקדמית הזאת אינה אומרת הרבה, אבל עלינו להכיר בעובדה, שהמלחמה הסתיימה ואנו ניצבים מול משבר, לא מלחמת אזרחים.

הצד השני של ההתפתחות הזאת הוא, שלא הייתה בלבנון כל התקדמות לקראת פיוס לאומי. כלומר, הסכסוך הלבנוני הפנימי, המאבק בין שני מחנות, שאחד מהם רוצה לקיים את המערכת הלבנונית כפי שהיא, כפי שהגררנו לעיל, לבין מחנה אחר, הרוצה להפוך את המצב הזה ולהקים בלבנון מדינה מסוג אחר, לא הסתיים עדיין ולא נעשה שום צעד לקראת פיוס פוליטי. כל המאמצים להביא לוועידות ולהסדרים ולהסכמים לא הוליקו לשום מקום. עובדה היא, שעד היום המוסדות הפוליטיים, כפי שהזכרנו, מתפקדים פורמאלית, אבל לא למעשה, כי אי-אפשר להשיג את הנוסחה לפיוס לאומי, שתאפשר את החזרה לתפקוד נורמאלי של המוסדות הפוליטיים.

חלו תמורות במעמד של סוריה. כבר ציינתי, שבמהלך מלחמת האזרחים, סוריה השיגה הגמוניה בלבנון, אך אין אנו צריכים להתייחס להגמוניה זאת כאל מצב סטאטי בלתי משתנה. חלו בה תמורות רבות. כך, הייתה תקופה, שסוריה, בגלל משבר המשטר ב-79'-80', נאלצה להוציא מלבנון חלק מכוחותיה. הייתה זאת תקופת שפל בהשפעה הסורית בלבנון. סוריה, שבתקופה מסוימת שימשה כבורר עליון, מעל המחנות הניצים, מצאה את עצמה יותר ויותר נגררת למאבק אלים עם המחנה הנוצרי. סוריה התחילה את התקופה שאחרי מלחמת האזרחים בניסיון לשבור את אש"ף, כאשר מלקחי המלחמה. אולם, אחרי ביקור סאדאת בירושלים ופתיחת תהליך קמפ-דייב, התפייסה סוריה עם אש"ף והם פועלים עתה בלבנון כשותפים פוליטיים.

כאשר ניסה לשנות את החוקה; וכן הייתה זאת מלחמה ערתית. ייתכן, שאילו נדרשנו להצביע על הגורם היחיד, החשוב ביותר, לאותה מלחמה — היינו מצביעים על הגורם הערתי, אלא שבכל מקרה, לא היה זה קונפליקט ערתי טהור.

גם מלחמת האזרחים של 75'-76' לא הייתה קונפליקט ערתי טהור ואסור לדבר רק על מחנה נוצרי ומחנה מוסלמי ודאי לא על ימין נוצרי ושמאל מוסלמי. יש לדבר על חזית לבנונית או מחנה הסטטוס-קוו, שהם בעיקרם נוצרים; ועל המחנה המהפכני, שהוא בעיקרו בלתי נוצרי. מן הראוי להזכיר לעניין זה איך במהלך המלחמה היו מוצאים אנשים ממכוניות לבדיקת תעודות הזהות שלהם והמבחן העליון, שקבע את מותו או את המשך חייו של אדם באותו רגע, היה ציון דתו בתעודת הזהות. אכן, אין ספק, שהקונפליקט נתפס בצורה בהירה יותר כקונפליקט ערתי-דתי והיריבויות חדדו.

אחת מתוצאות הלוואי המעניינות של ההתפתחות הזאת הייתה התלכדות חלק גדול של הנוצרים הלא-מארוניים סביב המארוניים — תופעה, שניתן להגדירה כמארוניזציה של המחנה הנוצרי. עדיין נותר מצב, שבו יוונים אורתודוקסים רבים מזדהים עם הצד השני, שבו המפלגה הלאומית הסורית, שהיא בעיקרה מפלגה יוונית אורתודוקסית, פועלת לצד הסורים או העיראקים ולא בתוך המחנה הנוצרי. אולם, מה שקרה בזחלה בחודשים האחרונים הוא ההוכחה הברורה לכך, שנפרץ המעגל, שהיה מקובל קודם לכן והפריד בין מארוניים לבין יוונים אורתודוקסים, יוונים קאתולים ואחרים, שאינם מארוניים; והעיר זחלה עברה במידה רבה להשפעתן של המיליציות המארוניות. אכן, אחת הסיבות לכך, שהסורים הגיבו בתקיפות כזאת, היא שהם הבינו בדיוק את משמעותה של ההתפתחות ואת חומרתה מבחינתם שלהם.

עוד התפתחות, שאירעה במהלך מלחמת האזרחים, היא התעצמותו של המחנה הנוצרי — תופעה מעניינת ובמידה מסוימת פרדוקסאלית. דיברנו על כך, שבשנים שלפני מלחמת האזרחים, בשנות ה-60' ובשנות ה-70', כתוצאה מתהליכי מודרניזציה, חדלו רבים מבני הדור הצעיר להזדהות במונחים ערתיים ונטו יותר למונחים חברתיים, מעמדיים, אידיאולוגיים, לאומיים וכדומה. כמו כן, דיברנו על כך, שהמחנה הנוצרי התדלדל מבחינה מספרית, עקב שיעור ילודה נמוך ועקב הגירה, והפרופורציות השתנו. אלא שבמבחן מלחמת האזרחים, חל במחנה הנוצרי תהליך התעצמות, התלכדות, צמיחת מנהיגות חדשה, הקרויה בפיהם "דור הבנים"; וכן גילוי תושיה ועצמה רבה מאד של המיליציות הנוצריות, בייחוד של הפלנגות. תהליך זה עומד בניגוד בולט לחולשה של המחנה המוסלמי. המנהיגות המסורתית המוסלמית נחלשה, כפי שהזכרנו לעיל. רוב המיליציות המוסלמיות — המוראביטון וחבריהם, נתגלו כתופעות חולפות. למעשה, הכוח הצבאי האמיתי של מחנה השמאל, או המחנה המוסלמי, בלבנון נשען היום על הפלשתינאים ועל הסורים. במונחים לבנוניים טהורים אין כמעט תחרות בין הנוצרים לבין המוסלמים. אילו באיזשהו מטה קסם היו הפלשתינאים והסורים נעלמים מן הזירה הלבנונית, אין ספק, שבנתוני היום, היה המחנה הנוצרי משתלט על לבנון כולה בתוך זמן קצר. מטה הקסם הזה עוד לא פועל, אבל יש לזכור, שאם נתייחס ללבנון עצמה וננפה לרגע את הגורמים החיצוניים שנכנסו לתמונה, אזי המחנה הנוצרי יתעצם ויתחזק, לפחות לטווח הקצר.

חלו גם תמורות חשובות מאד במחנה הנוצרי. אמנם משתמשים כמעט ללא הבחנה בביטוי האחד "המחנה הנוצרי", אך המחנה הנוצרי של היום איננו דומה לזה שנכנס למלחמה. הזכרתי את המעבר לדור חדש של מנהיגים. יש להזכיר את ההתעצמות. למחנה הנוצרי יש עתה — לא בדרום לבנון, אלא במרכז המדינה — תשתית של מדינה-בדרך, עם מוסדות: צבא, מנהיגות פוליטית, אוניברסיטה ועוד, והפנייה לעבר וחלה הייתה צעד באותה מגמה.

סולימאן פרנג'ייה, הנשיא בשנים '70-'76, שהיה מראשי המחנה הנוצרי, עבר למחנה הפרו-סורי ופרש מן המחנה הנוצרי. בתוך המחנה המארוני השתלטו הפלנגות. השתלטותן ביטאה ניסיון לשבור דפוס מסורתי של פילוג פנימי בקרב המנהיגות המארונית. בשיר ג'ומייל הוא המנצח על ניסיון זה, כשהוא איננו בחל באמצעים, כדי לנסות לשבור את הכיתותיות ולהביא למחנה נוצרי מאוחד. הוא היה מוכן ללכת למלחמה נגד פרנג'ייה ולהביא למותו של בנו טוני. הוא היה מוכן להקזיז את דמם של בעלי בריתו השמעיניסטים בבירות; ואני מניח, שהוא היה מוכן לכך גם בעתיד, כדי ליצור, בפעם הראשונה בתולדות המארונים בלבנון, הנהגה אחת מאוחדת ואפקטיבית.

תמורות חלו גם במעמדה של ישראל בלבנון. באורח פרדוקסאלי, ישראל כמעט שלא הייתה פעילה בצורה גלויה לעיני בשיאה של המלחמה. פעילותה ניכרה בתחום הדיפלומטי. ישראל הפכה פעילה למעשה בעקבות המלחמה, כאשר נוצר מצב בדרום, שבו הפלשתינאים והשמאל התרכזו בדרום המדינה והציבו בכך אתגר ישיר לישראל, ביצרים מצב בלתי נסבל. אז החלו מדיניות הגדר הטובה ופיתוח המובלעות, שנצטרפו לאחר מכן לרצועה אחת ונוצרה מעורבות בולטת יותר של ישראל. במבט לאחור משנת '81 לעבר 1976 ניכרת מגמה קבועה של עלייה ברמת המעורבות הישראלית ובחשיבותה.

אם כן, מה כל זה אומר במבט לעתיד? נראה לי, שאם נחשוב על הדברים שאמר יהושע פורת ואם נחזור אף לתקופות מוקדמות יותר בתולדות לבנון, יהיה הלקח מבחינתנו, כמי שמנסה להעריך את מגמת הדברים בלבנון, שלא צריך להיחפז בהסקת מסקנות. הלקח הוא, שבתוך השטח הזה יכולים להתקיים כמה וכמה דגמים של מדינה לבנונית וההיסטוריה של 150 או 200 השנים האחרונות מציגה לפנינו את העובדה, שדגם רדף דגם ולפעמים התקיים דגם בצידם של דגמים אלטרנטיביים או יריבים.

היו אנשים, שנחפזו להספיד את המחנה הנוצרי בלבנון בשנת '75-'76 וגילו לאחר מכן, שיש בו כוחות נפש וגוף, שאת קיומם לא שיערו. היה גם מי שגמר את ההספר על אש"ף, לאחר ההתנגשות עם הסורים בלבנון ב-'76 וגילה, שאש"ף עודנו פעיל שם. אני מציע אפוא להסתכל על העבר, להסתכל על ההווה ולהסתכל קדימה בעין פקוחה, המביאה בחשבון את כל האפשרויות.

אלוף (מיל') י' גבע:

תודה רבה לפרופסור איתמר רבינוביץ, שתואר את המצב הסבוך בלבנון, בתקופתנו, שאליה יתייחס גם המרצה הבא — רב-אלוף (מיל') ח"כ מוטה גור. בבקשה.

רב-אלוף (מיל') מרדכי גור:

מלחמתו של צה"ל

בפעילות החבלנית מלבנון

המלחמה בפתח לבנון עברה מספר שלבים. באורח עקרוני לא נטעה אם נאמר, שהיה הבדל מהותי בלחימה במחבלים בלבנון, בתקופה שלפני הנוכחות הסורית ובוזו שלאחריה. גם אם מבחינה טקטית, בשדה הקרב הקרוב לגבולה של מדינת ישראל, לא ניכרו הבדלים משמעותיים, או שנותרו די הצורך שדות לחופש פעולה באופן ישיר, הרי בשיקולים המדיניים והאסטרטגיים לא ניתן להתעלם מהשפעת כל פעולה, או הימנעות מפעולה, גם על כלל מערכת היחסים בינינו לבין הסורים.

השאלה העיקרית, שעמדה לפנינו בלבנון, נגעה בשוני שבאופי, שבין לבנון לבין המדינות הערביות האחרות. אם כאשר המצרים הרשו ליחידות הפידאיון לפעול מרצועת עזה, היה אפשר להניח, שפעולה נגד ממשלת מצרים תניע אותה למנוע פעילות של הפידאיון, הרי בזמן מסויים לא נתאמתה הנחתנו ואחרי מערכת קריש הוכחה נכונותה; ואם היה אפשר להניח, שעל-ידי פעולות נגד חוסיין, יופסקו חדירות המחבלים וירי המחבלים מעבר-הירדן, או מעבר לקו הירוק, בתקופות השונות, הרי עברו עלינו שנים רבות קשות מאד של פעילות ענפה נגד המחבלים, כמעט בכל השיטות וכמעט בכל האמצעים, ואף עמדנו לפני ברירות רבות לא סימפאטיות, עד שגבול ירדן שקט.

לפני מלחמת ששת הימים, אחת השאלות, שעסקנו בה דרך קבע הייתה, האם לא מן הדין, שנשתלט על הגדה המערבית ובכך נפסיק את פעולות הפתח מהגדה אל עבר שטחי ירושלים, מרכז המדינה ועפולה. אחרי מלחמת ששת הימים, כאשר הם פעלו בעיקר מעבר לירדן, נשמעו לא פעם גם המחשבות וגם התביעות להשתלט על רמת הגלעד, על-מנת לשים קץ לפעילות שלהם כלפי העמקים. כטיעון החזק ביותר של המצדדים בכך שימשה העובדה, שאת פעילות המחבלים בתחומי "אצבע הגליל" הפסקנו ברגע שהשתלטנו על רמת הגולן.

כמובן, הטיעון הנגדי לזה היה בעובדה, שגם ברמת הגולן הייתה פעילות ענפה מאד של המחבלים נגדנו. אבל כאשר הונחתו קטיושות על בית-שאן ונפלו פצצות ועפו כדורים כמעט על כל היישובים

הצלחה מוחלטת, אבל אילצנו אותם להתארגן מדי פעם מחדש, לשנות שיטות, לשנות אמצעים, לחדש את המאגרים וכדומה.

אבל — וזו הנקודה העיקרית — גם צה"ל וגם הממשלה נמנעו מלפתח פילוסופיה של שימוש בכוח. הסיסמה "נכה את המחבלים בכל מקום ונכה אותם בכל האמצעים" עוררה שאלה, לא לגבי צדקתה — לא היה ויכוח, שיש לעשות כל מאמץ, כדי לפגוע בהם באמת במירב האפשרויות — אלא לגבי המשמעות הביצועית של הפילוסופיה הזאת. האם עקב כך לרדוף אחריהם למרכזי האוכלוסיה והאם ניתן להכות אותם ללא הרף? אני משווה את הדבר לגלים צפופים המתרפקים על דופן ספינה. כאשר הגלים מרוחקים יותר זה מזה — הספינה יכולה לעבור, אבל כאשר הם באים בזה אחר זה ומכים בעצמה על הדפנות — לפעמים קשה מאד לספינה לעמוד בלחץ. אם אתה מתמרן כל הזמן בין הרצון לפגוע במחבלים ולמנוע את פעילותם מזה; ובין ההקפדה שלא לפגוע בעצמאות המדינית האסטרטגית של לבנון מזה, יש לפעול באופן, אשר יבטיח, שהמדינה הזאת לא תקועקע על-ידינו; ואם משמעות הפילוסופיה "להכות אותם בכל מקום ובכל האמצעים", עלולה להביא לכך, שלבנון תימצא חשופה מדי ובלתי מסוגלת להתמודד עם לחצים ערביים מבחוץ, אנחנו עלולים לשפוך את התינוק עם מי האמבטיה. על כך היה נטוש הויכוח. לכן, אמר חיים בר-לב באותו דיון: אפשר לעשות הרבה מיבצעים, אך אין הכרח לדבר על כך באופן, ההופך את הדבר לתורה של ניצול הכוח.

על חשיבותו הרבה של דיון זה ועל משמעותו תצביע העובדה, שאגב הנושא הזה התפתחה עוד תפיסה. בתחילת 1972, מתוך הנחה בסיסית שעלולה להתפתח מחדש הלחימה, והדברים עלולים להידרדר למלחמה, התפתחה התפיסה, בהיסמכות על כוח, שאולי כדאי להגיע למצב, שנוציא את סוריה ממעגל הלחימה, על-ידי הנחתת מכות לסורים. שתי התפיסות האלה — רדיפה אחרי המחבלים והוצאת הסורים ממעגל הלחימה הכלל-ערבי — היו מסקנות מעשיות, שנבעו מהתפיסה הכוללת של הפעלת כוח.

למעשה, אגב עליות וירידות, נשמרו פחות או יותר הפרמטרים הקודמים. פעלנו אז בתקיפות, גם נגד המחבלים בסוריה (גם על כך נתגלעו ויכוחים לא מעט), אבל בסך-הכל, נשמרו הגבולות הרגישים ובכל פעם שנוצרה הרגשה, שהמלחמה במחבלים עלולה לעבור סף מסויים, האטנו קצת את הקצב. דבר זה נמשך גם אחרי מלחמת יום הכיפורים וגם בעת מלחמת האזרחים בלבנון, ב-6-1975.

מלחמת האזרחים בלבנון לא היתה תוצאה ישירה של פעילות שלנו. לפי הערכתנו אז, הנכונה, לרעתך, גם היום, הריהי בעיקרה תוצאה מהתפתחות תהליכים פנימיים, יותר מאשר תוצאת פעילות כזאת או אחרת שלנו. משהשתנה המצב וסוריה נכנסה ללבנון, קבענו באופן ברור, שבתחום הזה אין אנו מתערבים וקבענו כמה כללים במלחמה נגד המחבלים:

מעבר למה שאנחנו עושים או שאיננו עושים למחבלים, חשוב מאוד, מהבחינה האסטרטגית, לשלום ולמלחמה, שמדינת-ישראל תשמור על חופש הטיסה בשמי לבנון. כשאני אומר "חשוב מאוד", הרי זו לשון המעטה. אם היה צריך לתלות פה סיסמה על הקיר, הייתי בוחר בזאת:

לאורך בקעת הירדן ועמק הירדן, ולא ניתן למנוע את הדבר רק על-ידי ירי מהתחום שלנו, אפשר היה להבין את הדרישה הזאת — אם כי אני לא הסכמתי לה — להשתלט על השטח שמעבר לגבול ולשים קץ לפעילות המחבלים.

מכיון שדבר זה לא נעשה, המדיניות העיקרית הייתה: להמשיך ולהכות הן במחבלים, הן בצבא הירדני והן בכוחות העיראקים, שנמצאו שם, ובייחוד בארטילריה שלהם, כדי שהם ישימו קץ לפעולות המחבלים. עובדה היא, שב-1970 התחולל "ספטמבר השחור". כאשר קורה דבר טוב, יש לו מצדדים רבים מאוד ואבות למכיר. למרות זאת, אינני סבור שנטעה אם נאמר, שהרמנו תרומה לא קטנה לחידוד העימות שבין המחבלים לבין השלטון הירדני, שגרם להתפרצות "ספטמבר השחור"; וניתן לאמר, במלוא האחריות ההסטורית, שפעילות המחבלים מגבול ירדן פסקה, כאשר חוסיין הפסיק אותה.

זה היה נכון גם לגבי סוריה. עובדה היא, שהפסקת המוחלטת של פעולות המחבלים מסוריה באה רק לאחר מלחמת יום הכיפורים; ואמנם זה היה הסעיף הקשה ביותר בהסכם בינינו לבין הסורים: כשכל הסעיפים כבר היו כמעט מוסכמים, העלינו דרישה לכלול בהסכם את הפסקת הפעילות של המחבלים. אחרי לחצים והתפתלויות, הסכימו הסורים להכניס משפט, שממנו משתמע שווהי כוונתם; והראיה — מאז פסקה לחלוטין פעילות המחבלים מגבול סוריה.

בלבנון אף פעם לא הייתה מדינה חזקה דיה, שלה ממשלה מרכזית בעלת עצמה, בייחוד מ-1968, כאשר המחבלים עברו אל ה"פתח-לנד" והתחילו להתפרש משם מערבה, אשר תהא יכולה להטיל את מרותה על המחבלים ולמנוע, לפחות לפי דעתם, בכוח את פעילותם.

במפגשים רבים שלנו עם הקצינים הבכירים הלבנונים, אשר שלטו בדרום לבנון, בהם גם נוצרים וגם מוסלמים, חזרה הסוגיה הזאת ונרדנה כמעט אחרי כל פעולה חריפה וחמורה של המחבלים. אנחנו הגבנו, לפעמים בדרך קשה מאוד, וחורנו וניתחנו בצוותא אתם את הסיבות לפעילות המחבלים ואת הדרך למנוע אותה. הלבנונים חזרו וטענו, שאין הם מסוגלים להשתלט על המחבלים. יש הרבה מחנות פליטים פלשתינאים בדרום לבנון. מפקדות המחבלים נמצאות במרכזי האוכלוסיה הלבנונים והם אינם מסוגלים למנוע את כל הפעילות הזאת.

אנחנו רצינו לוודא, ככל שהדבר תלוי בנו, שלמרות הקושי האינהרנטי הזה של לבנון, לא אנחנו נהיה הגורמים, אשר ימנעו מלבנון את היכולת להישאר מדינה עצמאית. לעיתים נוצרים מצבים, שאתה לא יכול לבחור, או שלא ניתן לך לבחור, בין הטוב לבין הרע, אלא עליך לבחור ברע במיעוט. לכל ממשלות ישראל היה ברור, שלמרות פעילות המחבלים, חשוב מאוד שלבנון תישמר עצמאית, ולכן לא תהיה הפעילות שלנו כזאת, שתאלץ את לבנון לקרוא לתוכה צבאות זרים. כאשר דדו (רד אלעזר) החליף את חיים בר-לב כרמטכ"ל, נערך דיון דומה, במידה מסויימת, לדיון המתנהל בימים אלה. כשחיים בר-לב היה רמטכ"ל ודדו היה אלוף פיקוד הצפון ולאחריו הייתי אני אלוף הפיקוד, הפרמטרים האלה, שהזכרתי, היו למעשה אמות המידה לפעילות שלנו. בדרך זו הצלחנו להרחיק את המחבלים מהבסיסים הגדולים שלהם בקרבת הגבול, הקשינו על פעילותם והקטנו אותה, הן כמותית והן איכותית, בתקופות שונות. אף פעם לא זקפנו לזכותנו

"לשמור על חופש טיסה ישראלי בשמי לבנון". ואני מדגיש במתכוון — לשמור על חופש הטיסה — כיון שאין הוא מותנה בנוכחות הפיסית של טילים סוריים בבקעת הלבנון. במשך כל התקופה, היו טילים סוריים באזור רחלה, שבמורדות החרמון. המדובר בסוללה של אי.אס.2 משופר, שבתחילה לא הייתה חפורה ואחר-כך הייתה חפורה. אילו רצו הסורים, יכלו לפגוע במטוסים שלנו הטסים באזור, מכיון שתחום הפגיעה של אי.אס.2 משופר גדול בהרבה משל אי.אס.6; ועובדה היא, שהם לא הפעילו את הטילים האלה אף פעם אחת, כאשר סגנו במרחב הזה. הם לא הפעילו את הטילים האלה בתקופת מיבצע ליטאני ובעשרות רבות של תקיפות, שביצעו מטוסינו על בסיסי מחבלים. הדבר נוצר על-ידי שילוב ההבנה מה מותר ומה אסור, לגבי האילוצים והחייבים האסטרטגיים החיוניים ביותר לכל אחת מהמדינות; ואין מצב, שבו מדינה אחת יכולה לכפות על רעותה באורח מוחלט, אלא בהכנעה מלאה במלחמה. כאשר מדובר בדו-קיום ולא במצב מלחמתי כולל, יש לקבוע את הדפוסים להתנהגות, והם אמנם נקבעו; ועובדה היא, שהם גם נשמרו. במשך כל השנים האלה, הסורים לא הפרו אף פעם אחת את הסכם הפרדת הכוחות אתנו. בהשוואה למצרים, הם שמרו על ההסכם בהקפדת יתר. ברצועה, שעל-פי הסכם הפרדת הכוחות הותר להם להחזיק בה כ-170 טנקים, הם אף פעם לא הגיעו למספר הזה, וגם כאשר פעלנו נגד המחבלים בפשיטות ובכוח אווירי, קווים אלה לא נחצו. מצב זה יצר לנו אפשרות פעולה די הצורך לפגוע במחבלים בהתחשב בכל הגורמים, אשר נוצרו תוך כדי מלחמת האזרחים, שלא אנחנו יזמנו אותה ולא אנחנו עשינו אותה. אלא שצריך היה להתחשב במצבם החדש של הנוצרים, בהתפרקות הכמעט מלאה של הצבא הלבנוני, בהתחזקות כוחם של המחבלים בסיועם הישיר של הסורים ובנוכחותם הקרובה של הסורים לאזורי הפעולה. כלומר, היה עלינו להתחשב במכלול הזה בפעולה שלנו.

בהתחשב בכל הגורמים האלה, כמעט שלא הייתה לנו מגבלה לפעול נגד המחבלים אם ביבשה, אם בים ואם באויר; ועשינו זאת בידיעה ובהכרה, שפיתרון כולל לא יוכל להימצא, אלא כאשר ישתנה המצב הפוליטי מיסודו. ייתכן שבעיני אנשים מסויימים יכול שינוי זה להיות ככיבושה של לבנון בידי ישראל, כפי שלא מעטים בקרבנו הציעו לנו במשך שנים לכבוש את ירדן, להקים בה ממשלה אש"פית ולפתור בכך את הבעיה הפלשתינית; כפי שנמצאו אנשים לא מעט, שהציעו לנו להיגרר או לזוּם מלחמה נגד הסורים ולסדר "אחת ולחמיד" (ביטוי טפשי ביותר במאבקים בינלאומיים) את היחסים עם סוריה.

ובכן, בהתחשב בעובדה, שאי-אפשר לתת לבעיית הפח"ע (פעילות חבלנית עויינת) מדרום לבנון פיתרון כולל, אלא במסגרת פוליטית, ולא מדינת-ישראל היא היכולה להחליט על כל הפתרונות הפוליטיים במדינות שמסביב, היה עלינו לפעול בדרכים צבאיות; והיו תקופות שהצלחנו יותר ותקופות שהצלחנו פחות.

היום, אנחנו שרויים במצב, שבו האיזון הזה בין הגורמים שהזכרתי — נוצרים, מחבלים, סורים, ישראלים — נשבר במידה מסויימת והתעוות. אנו עומדים עתה נוכח מצב חדש לחלוטין. אך כיון שאין המשבר הסורי מענייננו היום, אסיים את דברי הפתיחה שלי ואומר, שללא ספק,

בתקופה הקרובה נצטרך לבדוק מחדש אילו הם הקווים, הגבולות והאילוצים ומהו חופש הפעולה שנתר לנו בפעילות הישירה נגד המחבלים, אגב השאיפה למצב, שפעילות זאת תופסק לחלוטין.

לא הייתי מתיימר להתנבא או לגחש מה יכולה להיות מסגרת כזאת, כי אנחנו נמצאים בעיצומו של תהליך, או משבר — על-פי טיב התוצאה. ללא ספק, בעתיד הקרוב נצטרך לקבוע מחדש, כיצד אנחנו מתמודדים עם בעיה, כאשר רק חלקה נתון בידינו וחלקים אחרים שלה שייכים לתחום המאבק הפוליטי הכולל במזרח-התיכון, לסכסוך הישראלי-פלשתינאי ולהסדר המדיני הכולל שבינינו לבין שכנינו. אני מקווה, שיימצאו הטובים בפתרונות האפשריים במציאות החדשה.

אלוף (מיל') י' גבע:

תודה רבה למרדכי גור. ניתנת אפשרות לנוכחים להציג שאלות גם לפרופסור רבינוביץ' וגם לרב-אלוף גור; ושאלות מתבקשות, אם יש.

סא"ל (מיל') אלי אנוכי:

הערה ושאלה למוטה גור. שני הציטוטים שהבאת מדברי בר-לב היו שונים. בראשון אמרת: לא צריך לעשות מזה תורה; ואילו בשני: לא צריך לעשות מזה פרסומים גדולים. ההבדל הוא גדול למדי...

ברצוני לשאול לגבי הפעילות הצבאית שלנו נגד המחבלים בכל התקופות. מה המגדט לכך? אם, למשל, העיקרון הוא הגנה עצמית, שלפיה מותר חופש פעולה ללא כל מגבלות וגם ללא כל התחשבות מדינית, או שיש מגדט אחר? ואם העיקרון הוא בהחלט הגנה עצמית, כיצד זה מתבטא לגבי הסרת כל מגבלות פוליטיות וצבאיות, כדי להשיג את המטרה הקדושה של הגנה עצמית?

רב-אלוף (מיל') מ' גור:

ראשית, אני שמח על ההבהרה שעשית. שני הדברים שאמרת הם נכונים — לא להפוך את זה לתורה של הפעלת כוח ולא לדבר על זה יותר מדי.

ללא ספק, העיקרון הוא של הגנה עצמית. אבל גם כאשר אתה מדבר על הגנה עצמית, יש מגבלות ויש גבולות, כי על-ידי ניצול מופרז של עקרון ההגנה העצמית בחלק ממרחב המדינה (גבול לבנון) אתה עלול להגיע למצב, שאתה מסכן את המדינה כולה. אם אתה משתמש באמצעים לא נכונים ואם אתה מתעלם ממסגרת מדינית כוללת ואם אתה מביא בחשבון ההגנה העצמית רק פעולה כזאת או אחרת נגד המחבלים, או בעיות בטחוניות אזוריות; ואינך מביא בחשבון, למשל, את המשך ההתעצמות של המדינה לקראת מלחמה, אתה פוגע בבטחון המדינה מעבר להכרחי ולמותר.

אם מישהו שובר את האיזון הזה, אשר אין בו חוקים, אך הוא מחייב שיקול דעת קבוע, המביא בחשבון את השתנות הגורמים; ואם מישהו בדגם מסוים נוטל חירות לעצמו להתעלם מהאילוצים המדיניים ומתיימר לפעול אך ורק בשם ההגנה העצמית הקדושה, הריהו עשוי לזעזע את המערכת

המועצות. כלומר, מהלכיה של סוריה בכניסה ללבנון, ולאחר מכן בכניסות הנוספות, נעשו בעצם בתיאום ובמבט לעבר וושינגטון ולא למוסקבה. הסובייטים הבינו זאת; ולכן, בקיץ '76, התגלעה המתחמת החריפה ביותר בין משטר הבעת' לבין ברית-המועצות, על רקע התפקיד, שסוריה מילאה במלחמת האזרחים הלבנונית.

מצב זה הלך ונרגע. הוא השתנה בסוף שנות ה-70, גם משום שסוריה איבדה את היכולת לתמרן בין ארצות-הברית לבין ברית-המועצות וגם משום שהיא נחלשה, נעשתה תלויה יותר בסובייטים ונאלצה לחתום עמם, באוקטובר '80, על חוזה הגנה, כשהפעם סוריה היא המבקשת ולא ברית-המועצות היא הרוצה בו.

החוזה שנחתם וכמה מהניסוחים שלו עוררו כבר באותו זמן שאלות באשר לשימויות שלו לגבי לבנון. אם יש חוזה הגנה ומדברים על תיאום ועל תימוכין, ולבנון שימשה כבר באותה תקופה זירה להתנגשות אוירית, לפחות בין סוריה לבין ישראל, התעוררה השאלה, מה הישימות של החוזה ומה השלכותיו לגבי התנגשויות אפשריות בלבנון.

נראה לי, שברית-המועצות היא אחד הנהגים מההתפתחויות של השבועות האחרונים. אינני יודע, אם יש להרחיק לכת, כפי שעשה ויליאם סאפייר, המצוטט היום ב"הארץ", שהציג את ההתפתחויות האחרונות כמעט כמעשה מתוכנן סובייטי, שנשא פירות. אבל אם אירעו הדברים כפי שאירעו, פעלה ברית-המועצות בצורה נבונה ויצאה נהנית. עכשיו היא שותפת למשחק, הלקוח שלה שרוי במצב טוב יותר והיא נמצאת זוכה גם במשבצת הלבנונית וגם בלוח השחמט הכללי.

עם זאת, על הסובייטים לזכור תמיד, שאם פרשת הטילים במצרים, הביאה אמנם להעמקת החדירה הסובייטית במצרים, היא גם הביאה לגירושם של הסובייטים בסופו של דבר ב-'72. דומני, שאם הסובייטים יתבוננו במצב זה, יראו גם את קווי הדמיון בתחום הזה.

ד"ר אלחנן אורן:

אני חושב, שאהיה לפה לרבים, אם אבקש לשמוע פרטים על מיבצע ליפאני.

רב-אלוף (מיל') מ' גור:

גם בנדרון זה אצטמצם בתחומי הנושא ליום-עיון זה.

כאשר הפתח פיתח את תפיסת העולם שלו, היה אחד היסודות שלה — הסתת מדינות ערב למלחמה כוללת בישראל. גם אם ישראל תנצח — הם טענו — הרי היא תבלע מן הארצות הערביות שטחים רבים כל כך, שאיתם היא תיחנק. העיקרון האסטרטגי השני היה, לבנות פלשתין זוטא על גבול ישראל, כדרך הפילוסופיה של תנועות הגרילה הגורסת, שבשלב מסויים של הפעילות, חייבות הן לבנות לעצמן בסיס, שממנו ניתן לצאת לפעולות בקנה-מידה גדול יותר. זה היה השלב, שאליו רצו להגיע המחבלים בסוף '67 ותחילת '68, המקום היה — בקעת הירדן. ניתן לנתח את מיבצע כראמה מכיוונים שונים, אבל את המטרה האסטרטגית הזאת של המחבלים

כולה, וההסתבכות המיותרת שלנו בלבנון בימים האחרונים ממחישה את הדבר באופן הבולט ביותר.

תמיד היו תקריות בגבול לבנון, היו לנו מיבצעים, היו לנו פעולות; ואילו היום יש לנו עימות על חופש הטיסה בלבנון. כאשר אתה מגן על יישובי הצפון, צריך לראות היטב, שלא תפגע, חס וחלילה, בנדרכים העיקריים של הגנת המדינה כולה. לכן, אין על הגנה עצמית תשובה חד-משמעית וכוללת, אלא מערכת של התייחסויות שונות, על פי השתנות התנאים. אביא עוד דוגמה: בסוף שנות ה-60 ותחילת ה-70, היו רוב הבסיסים של המחבלים לאורך הגבול והיה ניתן לפעול נגדם ביעילות, באמצעות פשיטות, ירי ארטילרי וסיורים. הצלחנו בכך לא במעט והרחקנו אותם מהגבול. כתוצאה מכך, הם פיתחו שיטה שונה לחלוטין: הם החלו לאמן את היחידות שלהם ליר דמשק, בצפון לבנון, או בבירות. לקראת מיבצע — היו מסייעים את החוליה המבצעת בלילה האחרון אל קרבת הגבול, ללא סיוע וללא בסיס בשטחים הקרובים. לאחר שתפשו כמה מהחוליות האלה וידענו, שהמקור שלהם הוא בבסיס מסויים, למשל על-יד דמשק, המוגן בטילי נ"מ, היינו צריכים לשקול, האם לתקוף את הבסיס הזה והאם לפגוע במפקדות שלהם במרכז בירות, כפי שתקפנו בסיסים שלהם על-יד הגבול, או לא? כמובן, אין זה אות דבר. ובכן, המערכת הזאת חייבת להיות נדונה כל בוקר וצהריים וערב מחדש ובהתאם לתנאים יש לקבוע מה כן ומה לא.

(שאלה מן הקהל לעניין היחסים שבין ברית המועצות לבין הארגונים הפלשתיניים.)

רב-אלוף (מיל') מ' גור:

אשר לרוסיה: בפעילות הישירה של המחבלים, אני מציע שלא לשלב את רוסיה. הדבר מסובך דיו גם בלעדית. ברית-המועצות לא הסתירה אף פעם, שהיא תומכת במחבלים, גם מבחינה אידיאולוגית וגם בהספקת נשק. זו תמיכה רחבה למדי כדי ליצור עוינות מסויימת בינינו לבין הסובייטים בנושא הזה. באופן פעיל, לא היו לנו כל הוכחות על שותפות סובייטית ישירה בפעילות זאת או אחרת של המחבלים בדרום לבנון. לא נתקלנו ברוסים, לא נתקלנו בהדרכה רוסית ישירה; ואף פעם אחת, בשיקולים המיבצעיים שלנו לפעולות נגד המחבלים, לא עלה השיקול הרוסי באורח ישיר. הוא עלה בהקשר היותר רחב.

פרופ' א' רבינוביץ:

השאלה לגבי ברית-המועצות מעניינת יותר באשר למשבר בכללו ולא דווקא בשל היחסים בינה לבין הארגונים הפלשתיניים. מלחמת האזרחים הלבנונית הציבה בעיה קשה בפני ברית-המועצות. קודם כל, היה זה אירוע, שבו כמעט שלא יכלה להשפיע, בעוד שחשוב לברית-המועצות, כמעצמת-על, החותרת למעמד שותפה שווה, לפחות, לארצות-הברית, להיות פעילה ומשפיעה בכל משבר מרכזי.

ואולם, במלחמת האזרחים מילאה ברית-המועצות תפקיד שולי; ויתר-על-כן, מדינת-הלקוח שלה, סוריה, שחקקה למעשה במלחמת האזרחים הלבנונית עם ארצות-הברית ולא עם ברית-

הוא חיסל; והוא אילץ את המחבלים לנטוש את בקעת הירדן ולעלות אל ההר וכשם שאיתמר רבינוביץ מוזכר את ההשוואות של 71 ו-72' במצרים, אפשר לאמר, שזה היה הצעד הראשון בדרך ל"ספטמבר השחור" — צעד ראשון וחשוב מאוד להביא לעימות צמוד של המחבלים בירדן עם משטרו של חוסיין.

כאשר נאלצו המחבלים לנדוד מירדן ומטוריה, הם הקימו לעצמם את ה"פתח-לבד"; ואנחנו ראינו לעצמנו חובה לזעזע את המאחז האסטרטגי הזה. הדבר נעשה בשיטות ובאמצעים רבים ומגוונים; ובמשך השנים אמנם זעזענו אותם.

כתגובה על כך, בנו המחבלים מאחז גדול יותר מדרום לליטאני. תהליך אסטרטגי זה של בניין התשתית החדשה התאחד עם שינוי מסויים בשיטות הפעולה שלהם — המיבצעים לתפיסת בני ערובה. זו הייתה שיטה אכזרית מאוד וקשה היה להתמודד אתה. כי גם הפתרונות, שאולי, מבחינה הסטורית, נראים נכונים, הרי מבחינה אנושית-מוסרית, הם היו מעיקים מאוד. לתת פקודה לכות, להסתער לתוך בית, שנמצאים בו בני-ערובה שלנו, העלולים להיפגע — אין זה פשוט.

אני בא עכשיו משיחה עם ראש-הממשלה. הוא הזכיר לי ויכוח על פגיעה באזרחים עוד מתקופת תנועות המתתרת. ובכן, צריך היה גם לפגוע ככל שניתן בתשתית האסטרטגית של המחבלים לאורך גבול לבנון וגם לתת תשובה, ככל האפשר, לשיטה הזאת של תפיסת בני ערובה. היה ערך למיבצע, אך ורק אם ייעשה בקנה-מידה כזה, שאמנם יפגע בתשתית; ואין כל ספק, שמהבחינה הזאת חל שינוי מהותי בין התקופה של טרם המיבצע וזו שלאחריו.

אציין עוד דבר אחד: לא ציידתי בפתרון המדיני של כוח האו"ם, אלא המלצתי אז להגיע להסכם עם הסורים. אבל, מסיבות שונות לא נעשה הדבר. כאשר הגיע כוח האו"ם, המלצתי, וכל זמן שכינהני כרמטכ"ל כך אמנם נהגנו, לקשור קשרים הדוקים מאוד עם כוח האו"ם, בניגוד למסורת הקודמת, שראתה את כוחות האו"ם כמעין אויב נוסף. עזרנו להם בכלי רכב, בתחבורה, באמצעים, במודיעין וכדומה, בהנחה, שאם אנחנו נשמור על נוכחות פעילה ולאוו"ם יהיו אמצעים, אפילו מינימאליים, לשלוט בשטח, יהיה אפשר להגיע למצב טוב יותר, מכפי שהיה בעבר ובוודאי יהיה אפשר למנוע חידוש התשתית הפתחית בדרום לבנון.

אני שמח מאוד, שלפני כחודשיים הורה ראש-הממשלה לחזור למדיניות הזאת. אינני יודע, אם האינפורמציה מדוייקת או לא, אבל נאמר לי, שכבר עתה יש תוצאות טובות למדיניות הזאת בשטח, נגד המחבלים.

לסיכום, ניתן לאמר, שהאספקט הצבאי של שבירת התשתית של המחבלים הושג; ואילו שינוי המצב המדיני הושג, לצערי, רק בחלקו. אני יודע, שתשתית אסטרטגית למחבלים בדרום לבנון אינה קיימת. לעומת זאת, אחת השאלות המסובכות שלנו היום היא: כאשר המחבלים מסוגלים לפעול בכלי הנשק המודרניים ממרחקים גדולים יותר ומצפון לליטאני — איזה פיתרון יינתן לכך באזור זה? זכור אנחנו מתקרבים אל הסורים ויש לנו בעיה אסטרטגית רחבה הרבה יותר.

ובכן, במסכת הארוכה והמגוונת של הפעולות נגד המחבלים, ואני השתתפתי ברבים מהמיבצעים האלה, ברמות פיקוד שונות, למדנו, לצערנו הרב, שחלק גדול מהמיבצעים השיגו שינוי מקומי בלבד. אך התמדנו בהם, כי מטרתם הייתה ליצור במשך הזמן כובד מצטבר. ביצענו פשיטות

רבות מאוד, שמשמעותן — להכות ולחזור. פגענו אמנם במחבלים, אך הפעילות המיידית שלהם לא פסקה לחלוטין. אלא שהערכנו, שאי אפשר למדוד כל פעולה בנפרד, וההצטברות אמנם עשתה את שלה.

לעומת זאת, מיבצע בהיקפו של מיבצע ליטאני, שינה את המצב בדרום לבנון מיסודו ומיד. הוא לא פתר את כלל הבעיה של המחבלים. לפי מיטב הכרתי, לא רק שהוא לא יועד לכך, אלא שאני חוזר למה שטענתי קודם, שאפשר יהיה להגיע לכך, רק בדרך של הסדר מדיני כלשהו ולא על-ידי פעולה צבאית, אשר איננה משנה את המצב מיסודו ובאורח מוחלט.

רוב הפעילות שלנו היום נגד המחבלים, היא מעבר לליטאני ולא מדרום לו. זהו הברזל משמעותי מבחינת הביטחון בצפון המדינה.

(שאלה מן הקהל לעניין האינטרסים והמדיניות של ישראל בלבנון.)

פרופ' א' רבינוביץ:

השאלה היא קשה. קודם כל יש לקבוע מה פירוש "אצלנו" — מדינת ישראל, ממשלת ישראל, מפלגה זאת, מפלגה אחרת? ... לכשעצמי, אני יכול להציג לפניך את הפרספקטיבה האישית שלי.

לנושא עצמו הוקדשה חשיבה גם בתקופת המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית וגם בשנות ה-50' המוקדמות. הדברים התפרסמו בראשונה על ידי אליהו ששון ברבר ולאחר מכן בנספח לכרך האחרון של יומן שרת. בשנות החמישים הראשונות הוקדשו מחשבות לשאלה, כיצד מחוללים שינוי רדיקאלי בלבנון ויוצרים שכנה נוחה לנו. הרעיון לא קודם אף פעם, לא בימי המחלקה המדינית של הסוכנות ולא בשנות החמישים, בעיקר משום שכפי שראינו, לבנון לא הייתה נתונה עוד לשליטה נוצרית דומיננטית. הריכוזים הנוצרים לא היו סמוכים לגבולנו והסדר ששרר במדינה היה מספק מבחינת הנוצרים והם לא רצו לסכן אותו. לאמיתו של דבר, היה המצב בלבנון נסבל בהחלט גם מבחינתנו עד סוף שנות השישים. הפעולה הרדיקאלית הראשונה, שישראל ראתה עצמה נדרשת לנקוט נגד לבנון, אירעה ברצמבר 1968, עם הפשיטה על שדה התעופה של בירות. עד לאותו מועד, הייתה לבנון שכן נוח, שמאז 1948 לא השתתף במלחמות נגדנו; ובנתונים ששררו אז באזור, קשה היה לחשוב על שכן נוח יותר.

בתקופה שבה נכנסה לבנון לסחרור, שהוליד למלחמת האזרחים, לא היה בידיה של ישראל לתרום תרומה של ממש לשינוי רדיקאלי של המצב. אולם בעקבות המלחמה הוצבה השאלה מחדש. כך ניתן היום לשאול, האם תוכל ישראל, באמצעות מתן סיוע מאסיבי למחנה הנוצרי בצפון לבנון, לתרום לשידוד מערכות מדיני בלבנון ובכיוון הרצוי לה.

נראה לי, שבנתונים הקיימים בחודשים אלה — מצבנו שלנו, מצב יחסינו עם מצרים, עמדתה הרב-משמעית של ארצות-הברית ועמדתה של ברית-המועצות — קשה לחשוב על שינויים רדיקאליים שיפעלו לטובתנו; ומוטב לחשוב על חזרה לסטטוס-קוו של סוף שנות השבעים, עת שרר מצב של קיום בצוותא. רק עם השתנות תנאי-היסוד, יהיה ניתן לחשוב על שידוד מערכות יסודי בכיוון הרצוי לנו.

מושב שלישי

יו"ר — אלוף (מיל') רחבעם זאבי:

גבירותי ורבותי, אנחנו פותחים את המושב השלישי של יום העיון לזכרו של רב-אלוף דוד אלעזר, דדו ז"ל. כאשר דדו היה אלוף פיקוד הצפון, הייתה החזית הלבנונית רגועה ורק לאחר מלחמת ששת הימים ובעטיה של מלחמת האזרחים בירדן, בחודש ספטמבר 70', התחממה החזית הלבנונית, כאשר המחבלים העבירו את מרכז הכובד שלהם מירדן ללבנון והציתו אש בחזית הזאת. כך למדה לבנון על בשרה את אשר למדה לפני כן ירדן, שמי שמארח ונותן מחסה לארגוני המחבלים הפלשתינים, מביא את ההרס והחורבן לתוך ביתו שלו.

אמר כבר הבוקר רב-אלוף בר-לב, שכאשר לפני למעלה מחצי שנה, נועדנו לבחור נושא ליום העיון הזה, הרביעי בסדרת ימי העיון, ידענו, שאנחנו מסתכנים בנושא אקטואלי, אבל לא שיערנו עד כמה הוא יהיה אקטואלי היום, בחודש מאי 1981, אולי ערב התנגשות צבאית בחזית זו. את המושב השלישי אנחנו מקדישים לאזור דרום לבנון — המצב, הבעיות ומבט לעתיד. נשמע על כך שתי הרצאות. אחת, מנקודת ראותם של התושבים הנוצריים בדרום הלבנון, והשנייה — מנקודת ראות ישראלית.

את רב-סרן סעד חדאד, אני סבור, שאין צורך להציג. הוא מוכר לקהל הישראלי מהתקשורת האלקטרונית ומהעתונות. הוא עצמו תושב מרג' עיון שליד מטולה, לוחם ופטריוט שקשר את גורלו וגורל בני עמו בלחימה על חירותם של הנוצרים בדרום לבנון והוא עומד בראש האזור העצמאי הזה במשך חודשים ושנים, באומץ ובנחישות הראויים להערכה.

רב-סרן חדאד יאיר את הנושא מנקודת ההשקפה של התושבים הנוצריים. לנו יש עניין רב בגורלם של הנוצרים, החיים בלבנון. הם מהווים חלק מפסיפס גדול מאד של מיעוטים במזרח הקרוב, שמשום מה קוראים לו המזרח הערבי, אבל למעשה הוא מכיל הרבה מיעוטים וקבוצות אתניות, כמו: הדרוזים, הארמנים, הכורדים, האשורים, הקופטים, היהודים ואחרים; וחשוב לנו לדעת גם מה קורה ומה מתחולל בתוך אותה קבוצה של נוצרי לבנון.

כאמור, את דברם של הנוצרים בדרום לבנון יביא לפנינו רב-סרן חדאד.

רב-אלוף (מיל') מ' גור: בשיחתי עם השגריר הבריטי, לפני כשנתיים, אמר לי: אם אתה חושב, שראש מעיניהם של הסורים הוא במדינת-ישראל, אתה טועה. בשעתו, הוא שירת בסוריה כשגריר והוא אמר לי, שבשיחות חברתיות, כפי שנהוג אצלנו בערבי שבת, אין מדברים בסוריה כל כך הרבה על ישראל, כשם שמדברים על חידוש האחדות עם לבנון, שהיא בעיני הסורים, עודנה תוצאה של ניתוח בינלאומי בלתי-מוצדק; ומכל החלום הלאומי על סוריה רבתי, לבנון היא הנדבך הראשון המובן, הטבעי.

מכאן נובעת השאלה, האם אפשר יהיה לחזור בלבנון לסטטוס-קו-אנטה, כזה ששרר לפני פרשת הטילים, או אף למעלה מזה?

אני רוצה להזכיר, שגם בתולדות מדינת-ישראל, לא תמיד נהנינו, כאשר דובר על חזרה לסטטוס-קו; ואינני מציע לפתח את התקדים הזה מעבר לנקודה מסויימת.

בשיחה עם מנהיג פלשתיני, לפני חודשים ספורים, כאשר שאלתי לדעתו בדבר הפיתרון במזרח-התיכון, ענה לי: נחזור לסטטוס-קו-אנטה של 1947.

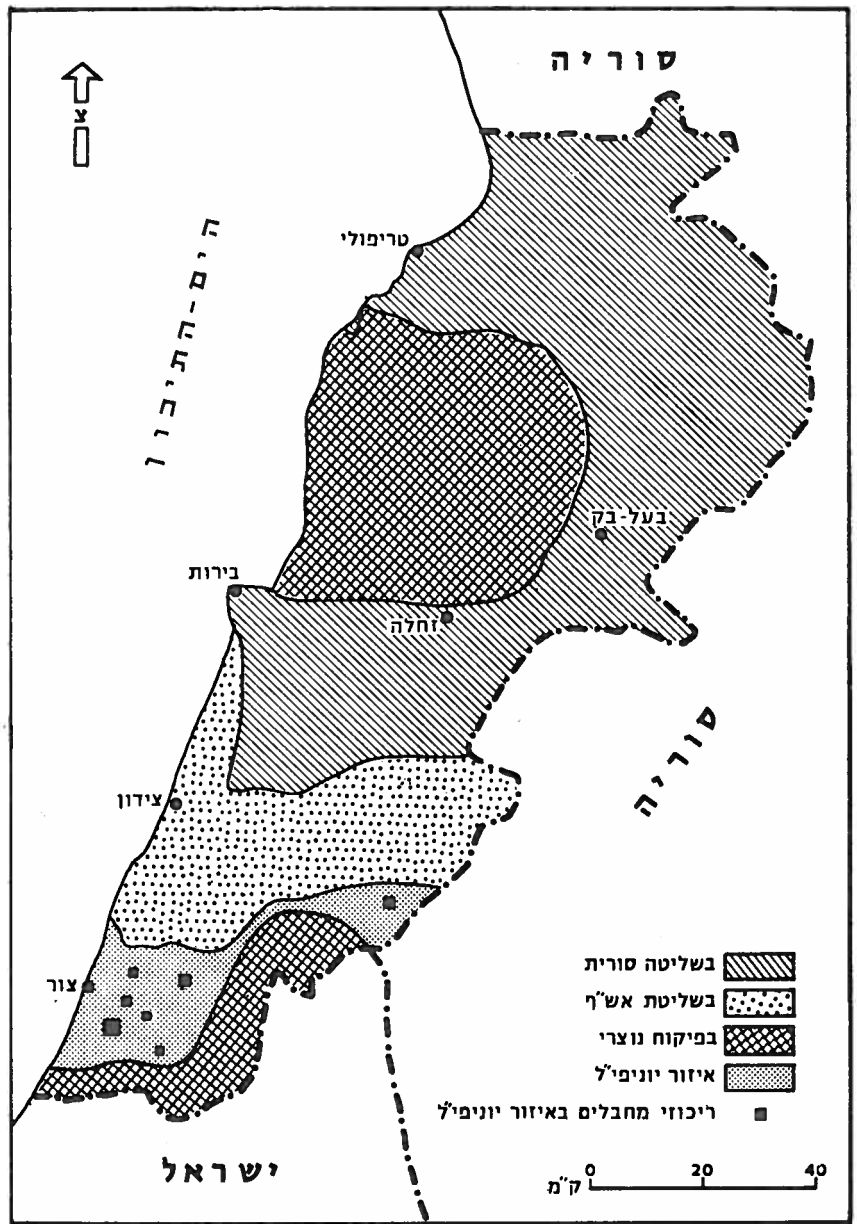
נוצרים מצבים ריאלי-פוליטיים, שאפשר אולי להתנפל עליהם, לא תמיד אפשר לשנות אותם. בוודאי, אם זה לא מותנה בכך באופן ישיר. מבחינה פוליטית תיאורטית, אם הרוב בלבנון הוא מוסלמי, היו הנוצרים צריכים להשלים עם מדינת לבנון בעלת רוב מוסלמי ומיעוט נוצרי. אבל מכיון שבמדיניות משולבים גם רגשות, לא רק אצל אחרים, גם אצלנו, קשה לנו מאוד לקבוע דפוסיים בשבילים.

לנו טוב היה מה שאמר איתמר רבינוביץ, שתהיה בלבנון מדינה קטנה, ש"ביי דפינישיון", כיון שהיא קטנה וחלשה, תוכל אולי להיות ידידה שלנו. לעומת זאת, לא לנו לקבוע, כיצד יהיה השלטון הפנימי בתוך לבנון; ולכן, נוהרנו מאוד בכל השנים האלה מלהתערב יתר על המידה בהגדרת המטרות הפוליטיות במלחמת האזרחים, כולל של הנוצרים. יהיה זה לגיטימי בהחלט מבחינתם להחליט, שמוטב להיות כמיעוט נוצרי גדול במדינה עצמאית עם רוב מוסלמי, מאשר להמשיך להילחם ללא קץ. זכותם גם לקבוע אחרת, וכן להילחם. אבל אז גם זכותנו לקבוע מה טוב לנו. דברים אלה אמרתי לאחד ממנהיגי הנוצרים באחת הפגישות שהיו לנו. אני מודה, שלא חשבתי אף פעם, שצריך לעשות חתונה קאתולית אדוקה מדי, בגלל הסיכונים הטמונים בה. הן מסיבה זו והן משיקולים ענייניים, הבהרתי להם במפורש את כללי שיתוף הפעולה: זכותכם, אמרתי להם, להילחם כפי שאחם רוצים, על המטרות שאתם מגדירים. אתם צריכים לעשות חשבון, למה אתם מסוגלים להגיע ולמה לא. באותה מידה, זכותנו לקבוע את היעדים הלאומיים, שעליהם אנחנו רוצים להילחם ועליהם אנחנו חייבים להילחם. אנחנו לא נכתיב לכם ואתם לא תכתיבו לנו.

לכן, צריך להיזהר מאוד בניסיון להגדיר ללבנון פתרונות פוליטיים. מה עוד, שאנחנו לא כל כך חזקים במציאת פתרונות פוליטיים לבעיה שלנו ואל נמהר לרוץ ולפתור בעיות כאלה אצל אחרים. תיאורטית, האפשרויות ידועות. אינני מציע, אפוא שנכתיב להם כאן הכתבות ומן הראוי אף להיזהר בהגדרת ההגדרות.

רבי-סרן סעד חראר:
 אזור דרום לבנון -
 המצב, הבעיות ומבט לעתיד

גבירותיי ורבותיי, עונג וכבוד לי להיות כאן ולדבר אליכם, שכן בא אני מרחוק, מאיזור בוער, שבו כמעט שאין אנו ישנים, לא ביום ולא בלילה. מה הניע אותנו לבחור בדרך זו? — כיון שאנחנו אורחי לבנון, המנסים לחיות ולהתקיים בארצנו בכבוד, בחופש ובעצמאות. אבל לרוע המזל, מצויים בארצנו הרבה גורמים וכוחות זרים, שכולם מבקשים למחות את ארצנו ולחסל את אלה המאמינים בארצם, בלבנון. הם מבקשים להשמיד אותנו. לפיכך, מאבק-הקיום שלנו הוא שאלה של חיים או מוות. עכשיו עומד אני לדבר בקצרה על המצב, המצב האזרחי, המצב הצבאי, ומבט כלשהו לעתיד — המצב הפוליטי. מנקודת המבט האזרחית — הרי באזור שלנו חיים כמאה אלף אזרחים בני כל הדתות, מרביתם — 60% מוסלמים-שיעים, כ-5% דרוזים, כ-35% נוצרים. עכשיו, בתקופה זו של לחימה ומהומות בחלקיה האחרים של לבנון, ובמיוחד בבירות ובבקאע, משפחות רבות בורחות משם ומחפשות מקלט באזור שלנו. כעשרים וחמישה אלף איש ברתו אל תוך האזור שלנו, מפני שהם חשים שאזורנו הוא הבטוח והמאובטח ביותר בכל לבנון. כארבעים וארבעה כפרים שוכנים ברצועה שלאורך הגבול הישראלי מהר חרמון עד הים התיכון. רצועה שאורכה מאה ועשרים קילומטר ורוחבה מארבעה עד חמישה-עשר קילומטר. הכנסתנו באה בעיקרה מחקלאות. בגזרה המזרחית שברצועה מגדלים כל מיני ירקות וחיטה במשך החורף, וירקות במשך הקיץ; בגזרה המרכזית מגדלים בעיקר טבק, כי אין שם מים; ובגזרה המערבית לימונים, תפוזים ובננות, ויש בעיה לגבי הדייג. את תוצרתנו אנחנו מוכרים לצפון, וגם הטבק נשלח לחברה הלבנונית "רגיי". הרבה אנשים או סוחרים יכולים לסחור עם ישראל, הם קונים סחורות בישראל, מוכרים אותן בתוך האזור שלנו ומשווקים אותן אפילו לצפון, לבירות ואף למדינות ערביות אחרות. מתקיים גם מסחר בין הצפון לבינינו, וסחורות נרכשות בצפון ונמכרות בתוך האזור שלנו. ישנם אנשים העובדים בישראל ומקבלים שם שכר ומשכורות. משכורות מגיעות גם מהצפון לעובדי הממשלה, מורים ואחרים, המקבלים עדיין שכר מממשלת לבנון או מהמינהל הלבנוני. התעשייה מעטה וזעירה, כמו ייצור נעליים וכדומה, או ייצור לבני בטון או חצץ לבנייה. יש גם תעשיית תגורי חימום, תעשיית ברזל לתגורי חימום, מוצר המשווק בכל לבנון. ישנם איכרים המגדלים כותנה ובעיקר עדרי עזים, פרות וכדומה.

חלוקת העכושיות של לבנון לאזורי שליטה ופיקוח

לכן, ניתן לאמר שיש פריחה כלכלית באזורנו העדות הברורה ביותר לכך, הם הבניינים הרבים שכבר נבנו והבתים הרבים אשר נבנים ואשר עוד ייבנו בכל השטחים.

תופעה זו מעידה לא רק על הפריחה הכלכלית, אלא גם על הביטחון בעתיד.

בתי-הספר פועלים ביישובינו כרגיל, פרט לגזרה המזרחית, הנתונה תמיד להפגזות, והפעילות תלויה במצב. כשהמצב שקט — אנחנו שולחים את הילדים לבית הספר, כשהמצב "חם" — אנחנו סוגרים את בתי הספר, ולפעמים, בשעות הלימודים, אנחנו נאלצים להחזיר את ילדינו מבית הספר תחת מטר פגזים. יש לנו שני סוגי בתי-ספר: פרטי וציבורי. בית-הספר הפרטי הוא רכוש פרטי ובית הספר הציבורי השתייך לממשלה, שעדיין משלמת את שכר המורים.

מבחינת המינהל בכפרים, בכל כפר יש שתי רשויות. ועדה אזרחית, האחראית לכל הבעיות האזרחיות בכפר; וכן אחראי מטעם הצבא, שתפקידו לדאוג לצרכים הצבאיים של הכפר ולהגנתו. כמו כן, בכל כפר יש משטרה מקומית, ויש לנו כוח משטרה לכל הסביבה וגם בית-משפט לכל האזור, המטפל בכל סוגי הבעיות. למרבה המזל, אין הרבה צרות ובעיות באזור שלנו, כי כל האנשים מרגישים שעליהם לשתף פעולה בהגנת האזור וכל אחד חש בצורך לעזור לאחרים.

אנחנו גובים מס נמוך, בשיעור 5%, למטרות צבאיות, לתמיכה במאמץ הצבאי שלנו. 5% מכל הסחורות הנכנסות והיוצאות צפונה. גם החשמל מגיע מהצפון, אלא שהוא ניתן חינם, ללא תשלום, כי אף-אחד בכל לבנון אינו משלם תמורת החשמל, לא רק אנחנו. כן הדבר גם לגבי המים. בכמה מהכפרים יש מים בבתיים, בעיקר בגזרה המזרחית, ולגבי שאר הכפרים, אנו מוציאים לפועל חכנית, שכאשר תושלם — יסופקו מים לרובם.

אם תשאלו אותי אודות החיים האזרחיים, אנשים בדרום מרגישים שהם חיים בתור הזהב, או בנמל מבטחים. בעבר לא ידעו בטחון כזה, שפע כזה, וגם כבוד כזה, שהוא דבר חשוב ביותר.

עתה, הבה נדבר על המצב הצבאי באזור. אנחנו מאיישים קווי הגנה סביב כל האזור שלנו, יש לנו הגנה ניחת וכוחות ניידים. ההגנה הניחת מחזיקה מעוזים מסביב לאזור כולו, בסך הכל כחמישים מעוזים, וכוחות עתודה ניידים להתערבות במקום שנדרש; וכן יחידות מיוחדות לפעולות קומנדו. מסביב לנו יושבים כוחות האו"ם, מהגבול שלנו ועד נהר הליטאני, להוציא את מובלעת צור. הם מונים ששת אלפים, עמם מצוי מה שנקרא "הצבא הלבנוני", שבעבר היה שייך לצבא הלבנוני הערבי ורוב חייליו שירתו תחת פיקודו, בעוד שאחרים גויסו על ידי הסורים, כך שהם פועלים למען הסורים יותר משהם פועלים למען לבנון. יחד עם אלה מקיפים אותנו גם כשמונה מאות אנשי אש"ף, שלהם כ-44 בסיסים בשטח של האו"ם. איך עלה בידי אלה להגיע? — זו הבעיה של יוניפיל, כיוון שכוחות האו"ם לא הצליחו למלא את משימתם במדויק, במאה אחוזים, היו כמה טעויות בפקודות שניתנו להם, ואנשי אש"ף הבינו זאת ומן היום הראשון לנסיגת צה"ל אחרי מי בצע ליטאני הם החלו להסתגן. במידה שהם מתגלים — חיילי האו"ם עוצרים אותם בדרכם ומציעים להם תחבורה אל מצפון לליטאני או למובלעת צור. אם יצליחו ולא יתגלו — ימשיכו בדרכם עד שיגיעו לעמדה ויתמקמו בה. אם כוחות האו"ם יבואו לאחר מכן וינסו להוציאם, יהיה עליהם להילחם, והאו"ם אינו נוטה להילחם. לפיכך, האו"ם משלים עימם כעובדה קיימת. מבסיסים אלה הם מגסים לחדור לאזור שלנו או לעבר הגבול הישראלי.

השטח העולה צפונה מאזורנו לבירות, לאורך כביש החוף — כולו נתון לשליטת אש"ף. מזרחה — השטח בשליטת הסורים ואש"ף, והחלק המזרחי של בירות נמצא בשליטת הפלנגות, המיליציה הנוצרית שם, ובעלותו צפונה, אל הגבול הצפוני, שוב נתון השטח לשליטת הסורית ואש"ף.

מה נותר אפוא לממשלת לבנון? לא כלום. שום דבר אינו מצוי בשליטתם של הלבנונים. הבה נחשוב על החיילים הלבנונים הטוענים, כי הם רוצים לבסס את הריבונות הלבנונית בדרום. נניח שאחד החיילים רוצה לפעול כפי שעליו לפעול והוא עוצר כאן אחד מחברי אש"ף. בדרכו חזרה, ודאי שעליו לחזור למשפחתו או לקרוביו בבירות או באזור, עליו לעבור דרכים רבות שבהן מחסומי אש"ף, והם יכולים לרצוח אותו על נקלה ואיש לא יתבקש אפילו לשלם כופר נפשו למשפחה. מכאן, שהחיילים הם במצב קשה מאד אף אם הם פטריוטים. קל וחומר, אם אינם פטריוטים, ואם הם תומכים בסוריה או בטרוריסטים, הרי נוכחותם לא רק שאינה עוזרת ללבנון, אלא להיפך, היא עוזרת לטרוריסטים לפעול בחופשיות בתוך שטח האו"ם. כמו כן עלינו לדעת כי בתוך שטחו של האו"ם יש מקומות רבים שהיו לאזורים הנתונים לשליטה מלאה של אש"ף, כמו המקום הקרוי משולש הברזל, למשל. אלה הם שלושה כפרים בתוך שטח האו"ם, שלאנשי האו"ם אסור להתקרב אליהם. לפני שבוע התחולל קרב גדול בתוך שטח האו"ם בכפר ששמו דיר קנון א-ג'הר, אינני יודע אם משהו מכך שמע עליו. הקרב היה בין ארגון אמל השיעי לבין אש"ף. הכפר נמצא בתוך שטח האו"ם. אנשי אש"ף, לפני שתקפו את הכפר, הפגינו אותו בארטיילריה כבדה ובטילים, ולאחר מכן כבשו את הכפר ועכשיו הם שולטים בו לגמרי, לאחר שהפילו 15 חללים בקרב האזרחים. אנשי האו"ם לא אמרו דבר. רק דבר אחד הדאיג אותם: איך להגן על עצמם מפני הפגזים והאש. גם שלשום התחולל קרב בכפר אחר באזורנו, שוב בין ארגון אמל לבין אש"ף, ושוב השתלט אש"ף על הכפר המצוי בשטח האו"ם. ולא שמענו אף לא מלה אחת על כך, שכן המדיניות העיקרית של יוניפיל היא להראות לעולם שהם מצליחים במלאכתם, וכתוצאה מכך הם מחפים על מעשי אש"ף. אחדים מכך שמעו בודאי על שני החיילים האיריים, שאחד מהם נהרג והשני נעדר עדיין, לאחר שרכבם ונשקם נלקחו מהם. גם זה קרה בחלק המערבי של איזור יוניפיל, אבל שם לאש"ף יש שליטה, הם האדונים בשטח. פגשתי קצין של האו"ם ושאלתי אותו: מדוע אינכם מאשימים את אש"ף, ואינכם מרימים את קולכם בנדון זה? הוא אמר: אנחנו יודעים, שאנשי אש"ף הרגו אותו ולקחו את הרכב והנשק שלהם, אבל איננו יכולים לומר זאת בגלוי, כי בכך נודה רשמית שאין אנו שולטים בשטח כראוי. הוא אמר זאת בינו לביני, זה לא היה רשמי.

בכל מקרה, רבותיי וגבירותיי, אם תבחנו את הבעיה של לבנון לעומק, נראה שהסורים היו אחראים לאירועים בלבנון מלכתחילה. הם התכוונו, הם דחפו כל צד לפעול כך או כך, למטרה אחת ויחידה: לחדור ללבנון, להתערב בה ובסופו של דבר לספח אותה לסוריה ולהקים את "סוריה רבת". לשם כך נמצא עתה אש"ף בלבנון, הם פועלים על פי הפקודות של הסורים. ולאחרונה, כשהתחולל קרב גדול בבירות ובבקאע הם האיצו באש"ף להגביר את לחצו בדרום, ולאש"ף לא היתה ברירה אלא לציית לסורים, כי אין מדינה ערבית אחת שתוכל לתמוך בהם. אין להם נוכחות במדינות ערביות אחרות, הן לא תקבלנה אותם. הסורים שולטים בכל דרכי

התעבורה שלהם. אם הסורים ירצו, יוכלו לנתק את האספקה שלהם, וזה יהיה סופם. עקב כך אש"ף מציינת לסורים ונאלץ לשתף עמהם פעולה. יש לנו מידע נוסף ממקורות אחרים, המוכיח כי אש"ף פועל תחת הפיקוד הסורי.

כפי שהראיתי לכם על המפה, אנו רואים כי אין מקום או פיסת אדמה השייכים ממש לממשלת לבנון, שבראשה עומד הנשיא אליאס סארכיס, הפועל למעשה למען הסורים, שכן הנשיא סארכיס עצמו נבחר ומונה בידי הסורים. אולי מצויים מיסמכים סודיים החתומים על-ידי סארכיס בידי הסורים. לפיכך, סארכיס מוצא עצמו ללא יכולת לפעול או לנקוט צעד כלשהו נגד מעשי הסורים בלבנון. שכן, אם הוא יפעל — הם יציגו ברבים אותה פיסת נייר, אותו מסמך המצוי בידם, ויערערו את הכול.

על כן, הכרזנו על לבנון החופשית, במטרה להראות לעולם את מצבה האמיתי של לבנון, לקרוא לעולם להבין מדוע פיסת אדמה זו נקראת לבנון החופשית, ולתת מקום להשוואה כדי להראות שפיסת אדמה זו היא המקום היחיד בלבנון החופשי באמת, בעוד שאר חלקיה של לבנון אכן נתונים לכיבוש זר. אתם אינכם זקוקים להוכחות, אנחנו יודעים מה מתרחש באחרונה, הסורים מתקיפים במלוא החומרה את העם הלבנוני, לא רק את המיליציות הלבנוניות, לא רק את הפלנגות או האחרים, אלא גם את הצבא הלבנוני, ועד כה הם הרגו יותר ממאה חיילים לבנוניים לאורך קו-המגע בבירות וגרמו למעלה ממאתיים פצועים; והרשויות של לבנון, אם ניתן לכנותן כך, אינן מוקיעות את מעשי הסורים. קחו לדוגמה את זחלה, עיר לבנונית בת מאתיים-אלף תושבים, שכוחות סוריים סוגרים עליה במשך שבועה שבועות ולא הניחו אף לצלב האדום להיכנס אליה. מחלות החלו להתפשט בקרב התושבים, שלא לדבר על ההפגזות ביום ובלילה, הניתכות על האוכלוסייה. מי יוכל לתאר לעצמו איך ראש המדינה ישרלים עם כך, שעיר השייכת לו, האזרחים שלו, מושמדים לנגד עיניו ואין הוא אומר דבר לשים קץ לטבח זה באזרחיו.

לפיכך, מסיבות אלה, למטרה זו, הכרזנו על לבנון החופשית. עלינו לדעת, שאין זו חלוקה של לבנון, אין אנו מבקשים לחלק את לבנון, זהו רק שלב זמני, ארעי. אנו רואים עדיין בבירות את הבירה שלנו, אלא שבירה זאת היא כבושה. אנחנו רוצים להראות לעולם, כי החלק החופשי היחיד של לבנון הוא האזור שלנו. מטרתנו לראות את לבנון כולה חופשית ומאוחדת; לבנון כולה בשלטון לבנוני, ללא נוכחות זרה כלשהי. אנחנו רוצים, כמטרתנו העיקרית, לראות את הסורים ואת אש"ף יוצאים מלבנון ומשאירים אותה בידי הלבנונים; ואנחנו רוצים לחיות בשלום עם כולם, לא רק עם ישראל, אלא עם כולם. אין אנו עם המורגל במלחמות, אנחנו לא נלחמים לשם מלחמה, אנחנו נלחמים רק לשם הקיום. בכל דברי ימינו היינו אוהבי שלום. אולם, לא נסכים שיתייחסו אלינו כאל עבדים, לא נסכים לחיות תחת שלטון הסורים והטרוריסטים.

לפיכך, אין אנו שואפים למדינה נוצרית, אם כי יש המאשימים אותנו שאנו פועלים להקמת מדינה נוצרית. לא, אנו שואפים ללבנון שתהיה של כל הלבנונים, אך לבנון שבה יינהגה כל אחד מחופש אמונה ללא רדיפות. כל אחד זכאי לחופש לדבוק בכל רעיון שהוא, לממש כל רעיון שהוא, ללא רדיפות, אך עליו להיות נאמן ללבנון. זו מטרתנו ולשם כך אנו נלחמים, ועליכם לדעת עוד דבר אחד, ש-90% מבני לבנון מאמינים במאבק שלנו ובפעולה שלנו והם מקווים כי יום יבוא ונוכל

להתקדם ולהצילם מהכיבוש; וכשאני אומר "90%", כוונתי לבני כל הדתות, נוצרים כמוסלמים. עליכם גם לדעת, כי מלחמתנו בלבנון אינה מלחמה דתית. האויב נהג לתארה כמלחמה דתית, מוסלמים מול נוצרים. אין זה נכון. המלחמה היא בין הלבנונים לבין הזרים. אירע הדבר, שרוב הלוחמים למען לבנון הם נוצרים, כך בצפון. אבל אם תתבוננו באזור שלנו, תראו, כי רוב הלוחמים הם מוסלמים, הנלחמים אף הם למען לבנון ולמען אותה מטרה, נלחמים יחד למען אותה מטרה ואותו רעיון.

אם אתם שואלים אותי בדבר מספר אנשי אש"ף הסובבים אותנו, ברמת גבטייה וברמת הבוספור, מספרם הוא 5000. אני בטוח שאחדים מכם מכירים את השטח. מבצר בוספור חולש על כל האזור שלנו, על כל דרכי התעבורה שלנו, ואנו טובלים מכך רבות כי הם מנצלים זאת לתצפיות ולאש ישירה, הם יכולים לנתק את כל דרכי התעבורה שלנו. לשם השוואה נסו להיזכר ברמת-הגולן וביישובים הישראליים בעמק החולה, איך הם סבלו לרגלי רמת-הגולן, ומצבנו מסוכן עוד יותר מרמת-הגולן.

אחדים מכם ישאלו אותי מה לעשות עם אש"ף, שכן הסורים אמרו שהם נכנסו ללבנון משלוש סיבות, והם מנסים לשכנע את העולם בתוקף סיבות אלה. הם אמרו, שהם התערבו כדי להביא שלום ללבנון, למנוע את חלוקת לבנון ולהגן על אש"ף. אולם הסורים לא הביאו שלום, היפוכו של דבר, הם מנהלים מלחמת השמדה נגד הלבנונים והם הפכו את החלוקה לעובדה ממשית, משום שהם אוסרים על הלבנונים, בעיקר בצפון, לבוא בקשר אלה עם אלה, החלק המזרחי עם החלק המערבי. ואם הם דואגים כל כך לאש"ף, הם יכולים לקחת את אש"ף לארצם. אנחנו סבלנו מספיק, הם היו אצלנו זמן רב, די והותר. אם הסורים דואגים להם, הם יכולים לקחתם עימם לסוריה, ושם לפקח עליהם, ויניחו את לבנון ללבנונים; ואני בטוח, שבתוך עשרים וארבע שעות אנחנו הלבנונים, נפתור את כל בעיותינו.

אינני רוצה להוסיף ולדבר, ואני מודה לכם על ההאזנה. אם יש שאלות, אני מוכן להשיב. תודה רבה לכם.

אלוף (מילי) רחבעם זאבי:

תודה לרב-סרן סעד חדאד, שהביא לנו מידע מכלי ראשון, כמפקדם וכמנהיגם של תושבי דרום לבנון. אנחנו מאחלים לחדאד ולאנשיו, שיזכו במהרה לראות את דרום לבנון, וכל לבנון, חופשית, שלווה ועצמאית.

את נקודת הראות הישראלית, היה צריך להביא ליום-עיון זה אלוף פיקוד הצפון אביגדור (יאנוש) בן-גל. מסיבות שאינן תלויות בו ואינן תלויות בנו, נבצר ממנו לבוא ובמקומו ידבר באותו נושא, מר יורם המזרחי.

יורם התחיל לעסוק בנושא זה עוד בסוף שנת 76, כאשר רפול (רפאל איתן), אלוף פיקוד הצפון דאז, גייס אותו לעניין. בתחילה, שימש כרב-סרן, מפקד הגזרה המזרחית של דרום-לבנון. במבצע ליטאני כבר כיהן כסגן-מפקד אזור דרום לבנון והועלה לדרגת סגן-אלוף. הוא עצמו תושב מטולה, עתונאי ביומון הארץ והוא חי ומלווה את הנושא הזה ברמ"ח אבריו כל הימים.

ואז לא התערבנו לטובת הכפר הזה. חלק מתושביו נטבת, חלק מתושביו נעצר וחלק מתושביו גלה. חובה להזכיר דוגמה זו, מכיון שלא הכל יפה וטוב ולא תמיד היינו רק הצדיקים, ששלפו את החרב ורצו להילחם למען זולתם. אז עמדנו מנגד.

עמדנו מנגד גם כאשר דאמור כותרה בידי מחבלים וכאשר כ-60,000 מתושבי דאמור וסביבתה ירדו בסירות ונמלטו, חלקם לקפריסין וחלקם לבירות. עמדנו מנגד... הרשימה ארוכה. מקומות אלה שהזכרתי, קרובים יותר לגבול הישראלי-לבנוני מאשר זחלה, אלא שאז, יכולת הטיפול שלנו בנושא הוגבלה בגלל היעדר פרסום, כיון שהציבור בארץ לא ידע מה מתרחש, ואילו היום יכולת התמרון שלנו, להערכתנו, סובלת מכך, שהציבור יודע יותר מדי וחובה לאמר את הדברים. יש מוסכמות רבות שאינן נכונות, כגון האמרה "אנחנו נעזור למיעוט הנוצרי בדרום". רבות, מתחילת הדרך, רוב אוכלוסיית הדרום, שנשענה עלינו, היו מוסלמים ולא נוצרים. כפר בשם כילא, הסמוך מאד, ממש כמטחוי אבן ממטולה, הוא כפר שיעי ואוכלוסייתו גדולה יותר מאוכלוסיית קליעה, מרג'-עיון, דיר-מימאס ועוד כפרים נוצריים גם יחד. אלא שאז, הראשונים שפנו אלינו לעזרה, אכן היו המארוניים. אחריהם באו השיעים. את הבלבולת הזאת אנחנו שומעים אפוא עד היום בכל מיני הצהרות.

פעם אומרים: "נגן על הנוצרים בדרום" ופעם אומרים: "נגן על הנוצרים ועל השיעים בדרום"; ואחרים אומרים: "על כל הלבנונים". ויש מוסיפים עליהם: "על הנוצרים בצפון". תמונת המצב הנכונה היא, לדעתי, בלבולת מוחלטת, כאשר למצב בלבנון, לצד בלבול מוחלט באשר ליעדינו בלבנון וחוסר כל דרך ונתיב. ברצוני להוסיף כמה דברים בתחום הצר הזה, מכיון שנראה לי, שהמשתתפים ביום-עיון זה הם חבר אנשים שאכפת להם ובמקרים רבים, למרות שלא כולם מקבלי החלטות, לפחות דעתם היא שמשפיעה אחר-כך, בין במישור האנושי, בין במישור הטקטי-פוליטי-צבאי.

ובכן, לבנון היא מדינה מפוצלת בצורה, שקשה לתארה במילים. גם הנוצרים מפוצלים. כל ניסיון להעמיד את הנוצרים כמקשה אחת, הוא שקר וכזב. הנוצרים מפוצלים לחלוטין, גם בתוך המחנה, והגוף הנקרא "החזית הלבנונית", שבראשה עומדת משפחת ג'זמייל, מנהיגת "הפלנגות" או כפי שהם נקראים: "הכתאייב", גם הוא מפוצל; ואם אינני טועה, לפני 7 חודשים התרחשו קרבות מרים ביותר בבירות עצמה, בין לוחמים הנאמנים לכמיל שמעון לבין לוחמים הנאמנים למשפחת ג'זמייל, כשבצידן פועלות עוד כמה קבוצות קטנות, השייכות למסגרת זו, כמו "שומרי הארז", ה"טנונים", הקבוצות התומכות בסולימאן פרנג'ייה ועוד. כך, שגם הנוצרים אינם מאוחדים. יש השותפים למסגרת הצבאית, הפוליטית; יש העומדים מן הצד. ויש התומכים בשמאל, ואסור לשכוח זאת!

כאשר מדובר בנוצרים, הרי מי שעוקב אחר ההתרחשויות בלבנון, קורא את העתונות הלבנונית, מאזין לשידורי רדיו לבנון, נוכח עד כמה אנחנו עומדים מדי פעם גלעגים, כתוצאה מהצהרות, שאין להן כיסוי, כאשר אנו לוקים בטעויות אלה מעשה יום-יום.

באחד העתונים הופיעו לפני כמה ימים מאמרים על נוצרים יוונים-אורתודוקסים, תומכי השמאל, מאורגנים בכפרים, מזויינים וחמושים, המוכנים להילחם עד טיפת הדם האחרונה בנוצרים אחרים.

סא"ל (מיל') יורם המזרחי:

אזור דרום לבנון

מנקודת ראות ישראלית

תודה רבה. אני חושב, שאופייני לעניין לבנון הוא העובדה, שאלוף פיקוד הצפון, שהוזמן לדבר כאן, היה מנוע מלעשות כן, מסיבות התלויות בסורים.

שמענו כאן את רב-סרן חדאד ואני רוצה לתקן כמה מהדברים שאמר. לא אעשה זאת בשום פנים בלשון ויכוח, אלא מכיון שהתבקשתי להציג את הדברים מנקודת-ראות ישראלית. אני בוחר להימנע מהספורט הלאומי, שנתקבל עלינו בחודשים האחרונים, והוא: לשבת, להלל ולקלס את כל המתרחש בלבנון, בוקר צהריים וערב, ללא הפוגה.

בלבנון עברנו כמה וכמה תקופות, כמה וכמה משברים; והמשבר הנוכחי, לעניות דעתי, אינו המשבר האחרון. עבודה זו שלנו החלה כעבודה חשאית ואינטימית ביותר, כעבודה שהיעדים שלה היו יותר הומניטריים ופחות צבאיים, אך מכוח הנסיבות הפכה להיות עבודה, שעיקר יעדיה הם צבאיים ופחות הומניטריים.

ב-1976, היה מדובר במיעוט נוצרי קטן ומבודד בכמה אזורים בדרום לבנון, מדרום לנהר הליטאני ובכמה מקומות מצפון לו. מיעוט זה ביקש עזרה וסיוע עד שזכה בהם, אך לא בכל המקרים. אם נזכיר, למשל, את הכפר עאישייה, שחדשות לבקרים אנחנו שומעים, שחיל-האוויר מפציץ אותו, או שהארטילריה יורה לעברו; וזאת — מכיון שהיום הוא מהווה מאחז של אש"ף ולידו מצוי מתחם סורי. יש לזכור ולהזכיר, שעאישייה שיתף איתנו פעולה, כאשר היה כפר נוצרי ובו אוכלוסייה מאורגנת, שהותקפה בדומה למתרחש היום סמוך לזחלה, כאשר הסורים הגיעו לאזור רמת הארנון,

המצב עתה הוא, שהדרום הותש. יש להבין זאת. לאחר חמש שנים של מלחמת התשה קשה ומרה ביותר, האנשים עייפים. זהו תהליך טבעי הרה-סכנה. הם לא יודו בכך בפה מלא. זה אופייני. אלא שהעובדות מדברות בעד עצמן: מרג' עיון, למשל. מי שזכה לבקר בה ראה שהיא כמעט עיר-רפאים. בעיירות אחרות — נותרה כמחצית האוכלוסיה. הצפיפות הגדולה היא בקרב השיעים, לא בקרב הנוצרים. הנטייה לדבוק באדמה בולטת בקרב השיעים, לא אצל הנוצרים. זה עניין של השכלה, של יכולת כלכלית, של נטיות. עובדה היא, שיש נדידה החוצה מהדרום ומהלבנון בכלל; ונדידה זו ברובה נדידה נוצרית. יש קהילה נוצרית גדולה מאד בשבדיה, למשל, שמרצא חלק מבניה הוא דרום לבנון; וכן בדרום אמריקה, בארצות כז'ילי וברזיל. בארצות-הברית חיים יוצאי הדרום — פחות מוסלמים, יותר נוצרים.

ובכן, האנשים עייפים ומותשים. הרבה נעשה, כדי למנוע מצב זה של תשישות. באחרונה הכניסו מקלטים מוכנים ומוסעים. אינני יודע במה יועילו, אבל ודאי שזה מחזק את רוחם של האנשים. משתדלים למצוא להם מקומות תעסוקה בישראל, ליצור איתם מגע יום-יומי לבבי יותר, חם יותר ואנושי יותר. אבל בכך קשה לרצות אותם. יש להבין היטב, כי האינטרס שלנו והאינטרס של תושבי לבנון הם אינטרסים שונים, אם גם לפעמים שווים. לדוגמה: לפני חודש, התבשרנו על מסך הטלביזיה, שראש-הממשלה קרא אליו את רב-סרן חדאד ואמר לו דברים קשים: אל תעשה כך ואל תעשה כך ואל תעשה אחרת. כלומר, לא תמיד האינטרסים זהים.

אחת הדוגמאות הטובות היא יוניפיל. לנו יש עניין לחיות בשלום עם הכוח הזה. חיילים אלה באים מארצות ידידותיות — כמו הולנד, נורבגיה ועוד — ומי שזוכר את פרשת רצח שני החיילים האירלנדים, ידע איזה נזק עלול להיגרם כתוצאה ממעשה כזה או אחר, שהוא בגבול חוסר האחריות. לנו, אם כן, יש עניין לחיות אתם בשלום. אין אנו רואים בכל זחילה שלהם לעבר שטח כלשהו סכנה לעצם קיומנו. רב-סרן חדאד רואה זאת אחרת. לא, חלילה, משום שהוא צמא לדמם של חיילי האו"ם, אבל זחילה של עמדת או"ם 200 מטר לתוך השטח שלו באזור מסויים, היא לגביו קאזוס באלי. אנחנו באים ואומרים: מה זה 200 מטר? ובכן, ברצועה כל כך צרה, 200 מטר הם לפעמים העולם כולו. זאת דוגמה אחת.

דוגמה שנייה היא הסורים. מערכת היחסים שלנו עם סוריה אינה זהה, בכל צורה שהיא, למערכת היחסים של חדאד, של הדרום, של הלבנונים בכלל, באשר יחסיהם עם הסורים ידידותיים ועמוקים יותר בהרבה. ער כמה שאני מכיר את הזירה הלבנונית, הרי שקל לבני משפחת ג'ומייל או לשליחיהם להידבר עם הסורים הרבה יותר מאשר למישהו מאתנו.

הנוצרים הם גם שהזמינו את הסורים ללבנון, או לפחות תמכו בהזמנתם. קו ההידברות בין הסורים לבין הנוצרים הוא כמעט יומיומי, גם כאשר יודים. לכן, האויב שלנו ושלחם אחד הוא, אבל המשקל של המלה או ייב הוא שונה, כאשר אנחנו מכריזים על סוריה כאויב וכאשר חדאד מכריז עליה כאויב, או כאשר מכריזים ג'ומייל או שמעון דומיהם. כאן גם טמונים הסיכונים הגדולים.

לפי מיטב ידיעתי, רוב תושבי דרום לבנון, ומהם אני מסיק גם לגבי אחרים, ולבטח הנוצרים, היו רוצים לראות את צה"ל מתגלגל אל תוך לבנון מחר בבוקר, עכשיו, אתמול. מכיון שלפי הבנתם,

מכאן, שהבעיה איננה ולא הייתה בעיה של נוצרים. היא בעיה פוליטית פנים-לבנונית, בעיה חברתית פנים-לבנונית. רצה הגורל וחלק גדול מאד מהאנשים המאורגנים בקבוצת דעות פוליטית מסויימת הם נוצרים ומנהיגותם מארזית.

עד כאן התמונה הכוללת, שהוארה כדי שלא תימשך אותה בלבולת, שבעטיה פנינו לכל מקום שבו ראינו צלב ורצנו להניח לצידו מגן-דוד, באשר לא כל צלב הוא ידידותי לנו.

מכאן, בחזרה לדרום. הדרום שונה מכל מה שתארתי עד כה; וזאת — מבחינה אחת, והיא: הצלחת רב-סרן חדאד לעשות את הבלתי-ידיאמן בלבנון. הוא הצליח ללכד את השורות, את ה"פלנגות" ואת ה"אחראר" ואת תומכיו של פרנג'ייה הדרוזים וסונים ושיעים, כולם במסגרת אחת, שאין בינה לבין המסגרות בצפון ולא כלום; ואני אומר זאת באחריות מלאה. לא ידוע לי על כוונות של פייר ג'ומייל להקריב משהו למען רב-סרן חדאד ואני מציע, על כן, לא לנסות ולקשור בין הדברים קשר הדוק, אלא קשר רופף, רגשי, שהוא טבעי בין אנשים. למשל, כשמשפחה כלשהי נמצאת בחלקה במרג' עיון ובחלקה בזחלה, ודאי שקיים גם קשר רגשי. אבל אני מתכוון לכך, שמבחינה טקטית-פוליטית מובהקת, אין בין הקבוצות הללו קשר ולפעמים נרמה לי, ש"הפלנגות" בבירות היו שמחות מאד, אילו חדאד היה יורד מהבמה. אינני בטוח, ש"הפלנגות", ה"אחראר" ואחרים אמנם רוצים בפיתרון רב-לאומי, כי לו היו רוצים בכך — היו דלתות רבות מאד פתוחות לפניהם בשנים האחרונות, ולדעתי הם בחרו שלא להיכנס דרכן, מסיבות השמורות להם.

לישראל, אם כן, יש שני קטבים של התעניינות בלבנון; אחד — הצפון, ושני — הדרום, והשכלנו להבין זאת עד כדי כך, שלרב-סרן חדאד, לי ולאחרים, שעסקנו באותו תחום, כמעט שלא היה קשר למתרחש בצפון, באשר אין כל קשר בין הדברים; והלוא זוהי הטררגדיה הלבנונית. לאמור, במצב הנוכחי, כאשר לאחר כתישה חוזרת וארוכה מאד של קטיזשות, תותחים ומרגמות, מלחמת התשה, שאיננה חדשה בדרום לבנון; והנה — לפתע פתאום, הופך הדבר חשוב יותר, מכיון שברקע מתרחשים אירועים חשובים יותר.

כאשר מתעוררת בעיה אסטרטגית שלנו בזחלה מופנות העיניים באופן טבעי גם לדרום, אבל אין בהכרח קשר בין דברים אלה. "החזר הצרפתי", מרוחק ממטולה כדי 75 קילומטר, בעוד מרג' עיון במרחק 8 קילומטר בלבד; וכך צריך לראות את הדברים.

יש ערך עצום לשיתוף הפעולה שלנו עם הדרום בכלל, ולא דווקא דרום נוצרי. כל ילד יבין זאת, באשר זהו עניין של טווח. שיתוף הפעולה שלנו עם רב-סרן חדאד מרחיק ומגדיל את הטווח, שהמחבלים צריכים לכסות, בין בירי ובין בהליכה לעבר גבולנו; ומקטין את הטווח, שאנחנו צריכים לחצות, בין בירי ובין בהליכה ברגל אל עבר יעדי המחבלים. זאת האמת האחת והיחידה. יוניפיל הגיע, יוניפיל אולי יצא, דברים רבים עוד יתרחשו באזור הזה... העיקר הוא להבין ולשנן, שזהו אזור הנראה לעין. כאן אין המדובר במשהו ערטילאי — רחובות וחלא... דברים יפים מאד... "חזר צרפתי"... סיפורים כאלה ואחרים, שהם אולי חשובים, אם גם קטונתי מלהבין את חשיבותם, בעוד בדרום — מדובר בדברים, שאנחנו חשים ורואים; בבני-אדם, שאנחנו חיים אתם והם אנשים טובים, אם נוצרים, אם שיעים, אם סונים ואם דרוזים.

אביא עוד דוגמה. לאחר הירי האחרון של כוחות רב-סרן חדאד על צידון, שגרם להריגת 26 בני-אדם בבתי-קפה ובבנק, ופגע ב"כיר הכוכב" בצידון, הגיע אלי לביקור מיישמו מצידון עם אחיו, שהוא תותחן בכוחות חדאד. כאן נציטירה תמונת עולם אכזרי ומפוצל, כשאתר האחים מספר איך ירה, והשני — כיצד ניצל בנס מאותו פגז... זוהי טרגדיה, שהם מקווים, כי בכוחנו לשים לה קץ. מקווים וממתינים וכולנו יודעים, שהתקוות הללו הן קלושות מאד.

בראייה לעתיד, אני חושב, שישראל, בכל מבנה שלטוני, לא תוותר על היתרון החשוב הזה של הטווח, כפי שתואר לעיל, כל עוד לבנון איננה מדינה יציבה. לדעתי אסור לישראל לזוותר, מכיון שהאופציות האחרות הן חמורות יותר. אולם אני סבור, שבעתיד נידרש להנמיך פרופיל. אם אני קורא נכון את הסימנים והאותות, כגון ביקורו בירושלים של פיליפ חביב, שליח נשיא ארצות-הברית. מיישמו יצטרך לשלם את המחיר בסיומה של "פרשת הטילים" הזאת וכדאי לשאול ולדעת מיהו, שישלם את המחיר.

אני חושב, שבין אם תסתיים הפרשה בעימות צבאי, שאחריו יושג הסכם צבאי או מדיני, או שתסתיים בהסכם מדיני, שיבטל את הצורך באופציה צבאית — הרי אותו מיישמו, שיצטרך לשלם את המחיר, לדאבוני ולעננות דעתי, יהיו הלבנונים. כי בסופו של דבר, לנו אין עתה דבר מחזשי להפסיד בלבנון. מדובר בחופש טיסה, מדובר בדברים טכניים וקרים מאד. אולם לגביהם — הרי כל ויתור מצדנו הוא משמעותי; ועל-כן עקב משא-ומתן זה או אחר, כפי שכבר קרה בלבנון, האוכלוסיה תצטרך לשלם.

מה שיקרה הוא אפוא — הנמכת פרופיל אצלנו. לא ייתכן, שעניין זה יהפוך לנושא פופולארי עד כדי כך, שכל אחד עושה בו שימוש. זה עבר את גבולות הטעם הטוב. כל אחד נתלה באילן של לבנון ובאילן של דרום לבנון מבלי שים לב, שאילן שנתלים עליו כל כך הרבה אנשים, סופו לקרוס; ואינני רוצה לראות את האילן הזה קורס.

לדעתי, הגיעה השעה לעשות חשבון נפש, אגב מבט אמיץ לעתיד. חושבני, שהגיעה השעה להשחית מחדש את הערכים האנושיים שלנו. אינני שומע בתקופה האחרונה את קולם של אותם ישראלים פשוטים, שקמו לעזרתם של הלבנונים; ויש לזכור, שהזעקה הציבורית היתה זעקה של אזרחים. אחדים מהם אני רואה פה באולם — סופרים, מורים, עורכי-דין, רואי-חשבון, חיילים במילואים, אנשים שקמו ואמרו: צריך לעשות, כדי להפסיק את הקטל הזה. קולם של אלה נדם, ולאחרונה עולה קולם של אחרים, המודדים את העוגה הלבנונית לפי הטעם, ולא עוד לפי הצורה, או החשיבות שלה.

יש לחזור אפוא לאמות-מידה אחרות. צריך להכין את האוכלוסיה הלבנונית ולהביא לידיעתה בצורה חד-משמעית, במקום טיפוח כל מיני תקוות שוא, שיש גבול למה שאנחנו יכולים לעשות. באשר אם תפרוץ מלחמה בגלל טילים, היא לא תהיה מלחמה בגלל הלבנונים. אם האזור של רב סרן חדאד התרחב ב-1978, כתוצאה מ"מיבצע ליטאני" ויש בו היום שיעים רבים, הרי הוא התרחב לא כיעד למען הלבנונים. הוא התרחב כתוצאה מפעולה ישראלית, שבאה לאחר הטבח באוטובוס הרמים. כך צריך לראות את הדברים ולהבהיר לאנשים אלה, אחת ולתמיד, שלא יתלו בנו תקוות שוא.

כך תשוחזר לבנון וכך יינתן לחבר את מרג' עיון, שבקצה הדרומי של הבקאע, עם זחלה, שבמרכז הבקאע, עם אזור אגם קרעון. כך יהיה אפשר להתחבר עם בירות; ומה לגיטימי יותר מרצונו של לבנוני להתחבר עם בני עמו ועם משפחתו במקומות אחרים? אבל הם לא תמיד מבינים את הלגיטימציה של הזהירות שלנו. צריך להבין איך הדברים נראים, כאשר יושב לבנוני בטנק שרמן, גרוטאה ממלחמת העולם השנייה, ולעיניו נפתח מיבצע, שנקרא "מיבצע ליטאני", והנה — אל תוך השטח מתגלגלים טנקים גדולים מאד ומפחידים מאד של צבא מאורגן ומצוייד. לבנוני זה עומד בצד, מתפעל ואומר: איך ייתכן, שמדינה עם כל כך הרבה טנקים, עם כל כך הרבה מטוסים, עם כל כך הרבה תותחים, עם צבא אדיר כזה — מהססת... ואי-אפשר לשכנע אותם, שיש לנו צבא, שסדר הכוחות שלו הוא פחות מ-2 מיליון חיילים. הם לא מאמינים. הם לא תופסים, איך אנחנו תמיד זהירים ומתנהגים כמי שמתהלך בשדה מוקשים, מוציא דקר ומנסה לעבור בין המוקשים, להגיע ליעד כלשהו. הם היו רוצים לראות אותנו הרבה יותר חזקים בתחום הצבאי וממחישים את כוחנו הצבאי; ואחת לכמה זמן, מתחדשות בקרבם התקוות, שאכן אנחנו נתגלגל קדימה.

מורים והורים מקריית-שמונה הלכו אל ראש-הממשלה לשטוח לפניו את בעיית המקלטים, מתוך חרדה עמוקה. תושבי הצפון חיים בתחושה חמורה ובחרדה, שהנה מחזר עלולה לפרוץ מלחמה. אני מאמין, שרובם אינם רוצים בעימות כזה. ואילו מעבר לגבול, אנשים שניתכים עליהם פגזים לאין ספור, מקווים בתוך תוכם, שמלחמה זו אכן תתרחש. כי מלחמה זו, לפי תפיסתם והבנתם, תשרת את האינטרסים שלהם, הלגיטימיים, כפי שאמרת. הם רוצים להתחבר עם בני עמם ואינם מבינים את המלכוד, שישראל נקלעת אליו חרשות לבקרים. זו בעיה קשה מאד ומסובכת מאד; ויש לתת עליה את הדעת, יותר מאשר לבעיות צבאיות, כי בעיות צבאיות, בדרום לבנון, אין.

ישראל הכריזה חד-משמעית, שיש לה מחויבות להגן על דרום לבנון. אינני מאמין, שמחר ישעו על דרום לבנון טנקים של אש"ף. אינני מאמין, שמחר יסתערו גדודים של צבא השחרור הפלשתיני על מרג' עיון. וזאת — לא מאהבת חדאד, אלא מהחשש מפני צה"ל, בידעם שישראל תתערב. ובכן, בעיה צבאית אין שם. יש בעיה מוראלית קשה מאד. יש בעיה של מנהיגות, כי כאשר רב-סרן חדאד קם ואומר "אנחנו" — הרי כל ההחלטות והמעשים מוטלים על כתפיו של איש אחד, שמדי פעם גם מתעייף. לפי דעתי, אדם מופלא, בעל כושר חיות בלתי רגיל ובעל יכולת מעולה לשאת בנטל של צרות ולחצים מכל הכיוונים, כולל לחצים שלנו. אבל מנהיגות — שדרה רחבה של מנהיגים פוליטיים או צבאיים או אזרחיים לשמם וראשי ערים שיתפקדו ברחובות עריהם — אין. זו בעיה קשה.

יש כאן בעיה של כפילות. אותו מורה, המשרת בלילה ליד סוללת תותחים, כאיש מיליציות, וביום מלמד בבית-ספר וב-1 בחודש משכורתו מגיעה מבירות, הוא אדם, החי במבוכה פנימית עמוקה מאד. מדי פעם בפעם יורדים לדרום גרוד לבנוני, או פלוגה, או כיתה לבנונית וקורה, שיש לירות עליהם. אדם זה יורה אפוא בבני עמו, גם אם נצבע את הדברים בכינויים, כגון "הצבא הלבנוני הפרו-סורי" וכדומה. כי בתוך אותו צבא, שהוא לפעמים פרו-סורי, בגלל מפקדיו, משרתים גם חיילים מבני הכפרים בדרום.

מושב רביעי

רבישיח

הנשוא:

ישראל ולבנון —
אינטרסים ומדיניות
בהווה ובעתיד

יו"ר — אלוף (מיל') אהרון יריב:

הגענו למושב האחרון של יום-העיון. התחלנו בהיסטוריה הרחוקה ואט אט התקרבו לקררה הרוחת. שמענו דברים רבים מפי אנשים שונים, איש איש וראיתו. אני חושב, שבסיכומי של דבר נצטיירה לעינינו תמונה של הפסיפס, של המורכבות ושל הדחיפות, לאור האירועים האחרונים; וכן של הקשיים הגדולים לבור לעצמנו, דהיינו לישראל, את הדרך במבוך הזה. אנחנו מבקשים עתה מחברי הצוות להתייחס אמנם לישראל ולבנון — אינטרסים ומדיניות בהווה ובעתיד. אשר לעתיד — לדעתי, לא ניתן היום להרחיק לכת הרבה, אלא שהדבר נתון ברשותם של הדוברים.

נראה לי, שאני פטור מלהציג בפירוט את המשתתפים. אחזור אפוא בקצרה: — פרופסור שלמה אביגרי מאוניברסיטה העברית, מוכר לכולכם בתפקידו האקדמי ובתפקידו בשדה מדיניות החוץ.

פרופסור יובל נאמן, המוכר לכם מצה"ל, מאוניברסיטת תל-אביב ומדרכו הפוליטית באחרונה. ד"ר מאיר פעיל, המוכר גם הוא היטב מדרכו הצבאית, האקדמית והפוליטית. ואחרון אחרון חביב — הסופר, אם מותר לי להתבטא כך, אהרון אמיר, שאני רואה צורך לציין, שהסכים ברגע האחרון, כמו פרופסור יובל נאמן, להשתתף בצוות זה. אני ידע, שלאחרון אמיר יש עניין מיוחד בנושא זה וכשפניתי אליו, הוא אמנם נענה לבקשתי ללא כל שהייה. ועכשיו, רשות הדיבור לפרופסור אביגרי. בבקשה.

קשה לי להאמין, שאכן ביזם מן הימים נצא להילחם למען מישהו אחר, רק כדי להילחם למענו. רצוי שתושבי לבנון יתחילו להבין אמת זו. זה יחזק אותם. אני חושב, שזה לא ישנה את נחישות ההחלטה שלהם להישען על ישראל, כי בלבנון יש פתגם, המיוחס לשיעים, הרווח והולך על רקע מלחמת האזרחים, האומר: "לחסות מאחורי הקיר העומד". בלבנון, עדיין הקירות ממוטטים ואין סיכוי נראה לעין שמישהו יצליח להעמיד את הקירות, לא מחר ולא מחרתיים ולא בעוד שנה. האנשים מחפשים שם קירות עומדים, כדי לחסות מאחוריהם. בדרום, "הקירות העומדים" הם ישראל והמייגור חראד; ואני מאמין, שרבים ימשיכו לחסות ולעמוד מאחוריהם.

ומעבר לזה, כל מה שקורה מעבר לאזור של חראד, נשגב מבינתי: שם הורגים האנשים זה את זה באופן מסורתי, ולא כמו שחראד אמר: "אגו עם שוחר שלום". האם לפתע פתאום באה להם הצרה הזאת? ההיסטוריה הלבנונית מלאה במעשי טבח. בדרך-כלל סבלו הנוצרים מהטביחות הללו. לא הייתי מציע להיתפס לכל טבת שם כאיזשהו "קייס" ישראלי לאומי.

חשוב לזכור, שהדרום הוא אינטרס שלנו, הוא נמשך לאורך גבולנו ובמקומות מוחשיים הנראים לעין; וכרגע האופציה היא: או המעורבות שלנו לצידו של חראד, או מעורבותו של אחר לצידם של המבקשים את נפשנו. זאת המציאות, זה המצב וזו הראייה לעתיד. אני מגיח, שלו היה נוכח כאן אלוף פיקוד הצפון, הייתם שומעים דברים שונים לחלוטין, אך אלה הם הדברים האמתיים.

אלוף (מיל') רחבעם זאבי:

תודה ליורם המזרחי, שהביא לפנינו את ההשקפה מזווית אחרת, של מי שחי את הנושא ומכיר אותו מקרוב. כאשר יורם אמר, שיש בלבול או בלבול אצלנו, בכוחותינו, אין זו בהכרח דעתם של המרכז ללימודים אפסרטיניים ושל יד דוד אלעזר. זוהי דעתו שלו. בכך תם המושב השלישי של יום-העיון.

פרופ' שלמה אבינרי:

הייתי רוצה לפתוח בציטטה, שהופיעה ביום ששי שעבר בראיון, באחד העתונים. לדעתי, היא ממצה את קולה של התבונה בישראל בנושא הלבנוני, יותר מקולות רבים אחרים, שהושמעו לאחרונה בארץ; וזה לשונה:

"איני חושב, שיש לישראל מחוייבות כלפי הנוצרים בתור נוצרים. יש לנו מחוייבות רק לבטחונה של ישראל. רצתה יד המקרה, שהנוצרים הם במרכזו של החיכוך הזה ומטרותיהם זהות לשלנו. אין לאמר, שבגלל זה נצא למלחמה. אנחנו איננו נושאי הצלב במזרח-התיכון. אין לצאת לשום מלחמה, אלא להגנת העמדות האסטרטגיות שלנו. אבל, אם אפשר למכור לעולם את הצד האנושי של סבל הנוצרים, יש בזה יתרון".

עד כאן ציטטה מדבריו של יעקב מרידור, שבדרך-כלל אינני מרבה לצטט אותו. דברים אלה מבטאים, לדעתי, אמת רצינואלית, שיש לתת את הדעת עליה בדיוגנו כאן.

בסיבוב הראשון שבכר-שיח, ברצוני להציג כמה הערות לגבי הדרך, שיש לגשת בה לנושא הלבנוני. ההיסטוריון שבי מתפתה לפעמים לנסות ולתקן חלק מן הסילופים, שנשתרבו לרטוריקה הציבורית שלנו בזמן האחרון, לגבי ההיסטוריה של הסכסוך הפנים-לבנוני ולגבי הדרך של המעורבות שלנו שם.

אבל, אחד הקשיים, העומדים בפני כל מי שמנסה לתקן סילופים כאלה הוא, שאם הוא מטיל על עצמו גזירות, שכל אחד מאיתנו צריך להטיל על עצמו, באשר לדברים שנועדו להיות חסויים גם היום, אין הוא יכול לפתוח פה בציבור, כפי שהרשו לעצמם כמה אנשים, שצריכים היו להיות אחראיים הרבה יותר מכפי שהיו בימים האחרונים. לכן, יש כאן יתרון למי שמוכן להיות חסר אחריות, ועמדת נחיתות שמורה דווקא למי שמוכן להיות אחראי; ואני נוטל על עצמי את עמדת הנחיתות הזאת מראש; ולפיכך, לא אעשה את חשבון-ההיסטוריה של הסילופים.

ברצוני לקבוע שלושה פרמטרים, שלדעתי, חייבים להדריך אותנו במדיניותנו לגבי לבנון. בתחילת מעורבותנו בלבנון, היינו בדרך-כלל מזדככים על-ידיהם. חוששני, שבאחרונה חל בהם סחף: ראשית — אל לנו להיגרר אחרי אינטרסים של קבוצות כלשהן בלבנון, אם נוצריות ואם קבוצות מקרב הנוצרים.

שנית — אל לנו לגרור לעיתים את הנוצרים לעמדות, משום שאנחנו מעוררים אצלם ציפיות שאולי אין אנו צריכים לעוררן.

שלישית — בעם שהמלה שואה מעוררת בקרבו אסוציאציות כה עמוקות, אסור לנו לעורר בעצמנו, אצל עצמנו, מחוייבויות וציפיות, על-ידי היקשים וגזירות שוות, שאין להם ולמציאות ולא כלום; ואם מותר לי להתבטא בלשון זהירה, הרי שיש בכך חילול זכר השואה היהודית. מה שקורה בלבנון היום הוא מאבק קשה (ויותר המזרחי רמוז על כך), שנמשך אולי משנות ה-60 של המאה ה-19, בין העדות השונות בלבנון. זהו מאבק, המסתבך במאבק הבינלאומי, כדרך שהמאבק בשנות ה-60 של המאה ה-19 הסתבך במאבק בין המעצמות על גורלה של האימפריה התורכית.

זהו מאבק בין עדות, מאבק כוח בין ישראל לבין סוריה. מאבק, שעיראקים ולובים מעורבים בו. אך איש איננו מאיים על שום קבוצה אנושית בלבנון במשהו שהוא אנאלוגי, ולו במעט, לשואה. זהו חילול שם השואה ויצירת מחוייבות פנימית רגשית אצלנו, שאם נצטרך בשלב מאוחר יותר להיות קצת יותר פרגמטיים לגביה, נמצא שכבר הכנסנו את עצמנו למעורבות רגשית כה גדולה, שיקשה עלינו להשתחרר ממנה. אם סכנת שואה מרחפת על מישהו בלבנון, איך נוכל לעמוד מנגד? זהו חוסר-אחריות לאומי, לספסר במושג השואה, כאשר מדובר באינטרסים לגיטימיים, שצריך להגן עליהם, של עצמנו ושל בעלי-ברית שלנו. אבל אל לנו, בודאי בנושא הזה, להיתפש למושג השואה.

לגופו של דבר, הייתי רוצה להבחין בין שני תחומים, או שני יעדים, ולהסתפק בהצבתם; ולאחר מכן, אולי בדיון, לקבוע לגביהם מסמרות ביתר דיוק.

לגבי דרום לבנון, יש לנו יעדים ברמה הטקטית; ויותר המזרחי עמד עליהם. זהו אזור גבול, אזור שבו הגבול המדיני איננו גבול טופוגרפי. אזור, שיכולת ההידברות שלנו עם אוכלוסיה וצבא, או מיליציות אוהדות בו, חשובה לביטחון השוטף שלנו בגבול הצפון. בסופו של דבר, אם רואים זאת ברמה הזאת, הנדבכים שנבנו, החל בשיתוף הפעולה המזערי בשנים '75-'76 וכלה בדברים היותר מאסיביים, הקיימים היום והם בסופו של דבר מזעריים, שכן, המדובר במיליציות מצומצמות באוכלוסיה מצומצמת. דברים אלה צריכים להימשך ברמה הזאת, על שיתוף הפעולה ושיתוף האינטרסים הבסיסי הקיים.

ואם האינטרסים שלנו ואלו של המיליציות עשויים להיות שונים, הרי אנחנו צריכים לעתים לכפות את רצוננו על בעלי-בריתנו, משום שכאלה הם יחסי התלות. אני אומר את הדברים כך, לא משום שהצד ההומניטארי נעלם ממני, אלא להיפך — אני תומך בכל סיוע הומניטארי שהושטנו לנוצרים בלבנון, ואהרון אמיר היה שותף, מן הראשונים, למאמצים האלה. אלא שיש להבחין בין סיוע הומניטארי, שניתן למטרות הומניטאריות ואני מברך עליו, לבין השתמשות בנימוקים הומניטאריים כדי לממש מטרות פוליטיות, שמעבר להומניטאריות.

במישור הרחב יותר, שאפשר לכנותו: האסטרטגי, אני רוצה לאמר דבר, שאולי לא נוח לנו להכיר בו, אבל נדמה לי, שבמוקדם או במאוחר כדאי לנו להתמודד עמו:

אחד הפרדוקסים, שתחילתו בעת המעורבות הסורית בלבנון בימי מלחמת האזרחים, הייתה העובדה, שהמעורבות הסורית בלבנון הייתה, ביסודו של דבר, זהירה ומחושבת ביותר; ואני מציע לכולנו, בכאנו לעמוד מול הסורים בלבנון, להבחין היטב בין הריטוריקה הסורית וההצהרות הסוריות, שהן מאז ומתמיד קיצוניות, תוקפניות ובלתי אחריות — באשר זה טיבם של משטר הבעת, של הקבוצה השלטת שם, ושל התרבות הפוליטית באותה מדינה — לבין מעשיהם של הסורים בשטח. משום שמאז תחילת המעורבות הסורית בלבנון ועד עצם היום הזה אנחנו והסורים ניהלנו מערכת מסופפת מאד של איתותים ואיתותים הדדיים, כאשר אנחנו אמרנו לסורים, באמצעות מעשים ולא דיבורים בלבד, עד היכן הם יכולים ללכת. היו מקרים, שבהם הסורים ניסו, כדי הרצון הטובה עליהם, לעשות "מחטפים". עאישייה הייתה בשעתו דוגמה אחת ואנחנו הצבנו להם אתגר; ובסופו

של דבר, הסורים שיחקו לפי כללי משחק מורכבים, מתוחכמים, שאנחנו קראנו אותם נכון והסורים קראו אותם נכון.

עניין זה כולל את התנהגות הסורים במיבצע "ליטאני". כדאי לזכור, שבמיבצע "ליטאני", שבו היינו מעורבים ברמה מאסיבית, הרי הסורים, בסופו של דבר, לא התערבו. אמנם חששנו, שהם עלולים להתערב; ולא היה ברור מראש, שמדינה אחרת הייתה מניחה לצה"ל לעשות, מה שעשינו אנו באזור הליטאני, מבלי להתערב צבאית. אני מכיר משטרים ערביים, אולי מתונים יותר בריטוריקה שלהם, שמרוב עצבנות וחששות, היו מתחילים להפגין וכבר קרו הרברים גם במלחמת ששת הימים. לפעמים, מתינות בהצהרות ותוקפנות בשטח שלובות יחדיו ולהיפך.

כאשר אני שואל את עצמי, מה סיבת הנכונות הסורית הזאת, מאז 6-1975, לשחק איתנו משחקי חתול ועכבר לפי כללים, שכמעט בכל מקרה ידועים לנו וכמעט מבלי שצד מן הצדדים יטעה — הרי זה ראשית, משום שהמשטר בסוריה הוא בסופו של דבר משטר זהיר, חרף הקיצוניות הריטורית שלו. זהו חלק מיכולתו של אסד להישאר בשלטון. אל נשכח, כי הישגו של אסד להחזיק בשלטון בסוריה שנים רבות, יותר מכל שליט אחר מאז 1949, נובע מהיכולת שלו לשחק משחק פוליטי פגימי וחיצוני מורכב; וחלק מכורשר ההישרדות שלו הוא בהימנעות מהסתבכות עם ישראל, שכן כבר היו שליטים בסוריה, שבבואם להתמודד עם ישראל, בסופו של דבר איבדו את כסאם בדמשק. אך ישנה גם סיבה עמוקה יותר למתינות הסורית בשטח: לדעתי, בסוריה יש היום הכרה בכך, שכל ערעור הסטטוס-קוו בלבנון, פירושו עימות עם ישראל, לא רק בצד הצבאי, אלא, אולי לאחר מכן, גם בצד הפתרון המדיני. אני סבור, שסוריה היום איננה מעוניינת לפתור את הבעיה המדינית בינה לבין ישראל, המתמקדת על רמת הגולן, משום שסוריה מכירה בכך, שאף הפיתרון הנזח לה ביותר ברמת-הגולן, עשוי לבוא על חשבון מעמדה בלבנון.

היעד האסטרטגי שלנו בלבנון אינו יכול להיות מנותק מהסדר ברמת הגולן. מי שחושב, שאפשר להביא אם לחלוקתה של לבנון באמצעים פחות או יותר שלווים, ואם לאיחודה מחדש ולנסיגת הסורים, בעוד בעיית רמת הגולן נותרת ברמת הסטטוס-קוו שלה היום — טועה. אני חושב, שהסורים הבינו, שנוכחותם בלבנון, חשובה להם אסטרטגית, מבחינת המטרות הלאומיות שלהם, יותר מאשר החזרת הגולן לסוריה, אפילו בתנאים הטובים ביותר.

הסורים מבינים היום, שאפילו תהיה ישראל נכונה להסדר מרחיק לכת ביותר בגולן, שום ממשלה ישראלית לא תוכל היום להציע לסוריה הסדר כזה בגולן, מבלי להתנותו בנסיגה סורית מלבנון. נאמר את הדברים בצורה הקיצונית ביותר: אם מחר תקום ממשלה ישראלית (ואינני סבור שיש כזאת באופק), שתגיד לסורים: אתם יכולים לקבל את כל רמת הגולן תמורת נסיגה מוחלטת מלבנון — נראה לי, שסוריה לא תקבל את הדבר הזה, משום שלבנון חשובה לה כיום יותר מן הגולן. בכך מוסבר, מדוע הסורים — גם לאחר ביקור סאדאת בירושלים, גם לאחר קמפ-דייוויד, גם במיבצע "ליטאני" — לא היו להוטים לערער את שיווי-המשקל שנוצר, שאינו נזח להם מבחינת הגולן, אבל נזח להם מאד מבחינת היאחזותם בלבנון, מבחינת המטרות הלאומיות שלהם. אם נתרנם זאת למציאות הישראלית, פירושו הדבר הוא, כי מי שחושב בצד הישראלי, שאפשר להגיע לפתרון בלבנון, שיהיה מקובל על ישראל, מבלי לשלם על כך מחיר כבד בגולן — טועה.

לכן, אם אינך מוכן לשלם מחיר מרחיק לכת בגולן, אל תשלה את עצמך, שיש לך פתרון נוח אסטרטגית לישראל בלבנון. זאת משוואה לא נוחה מבחינת הפתרון הסופי, אך נוחה מאד לשני הצדדים, מבחינת המשכיות הסטטוס-קוו. לכן, אני מרשה לעצמי היום, דווקא באירה הרוויה במתח, להסתכן ולאמר, שהאינטרס המשותף הסורי הישראלי שלא לערער את הסטטוס-קוו יגבר בסופו של דבר על הטעויות, שעשו בשבועות האחרונים כל הצדדים הנוגעים בדבר, ובכללם אנחנו; אלא שזה יחול על חשבון היעדר פתרון בלבנון.

פתרון בלבנון לא ייתכן שלא במסגרת פתרון גלובאלי עם סוריה, שיכלול את רמת הגולן; ומי שאינו מוכן לשלם את המחיר ברמת הגולן מבחינה ישראלית, אנא, יחדל לדבר על פתרון בלבנון. סטטוס-קוו עדין, כזה או אחר, בלבנון — כן, פתרון בלבנון — לא.

אלוף (מיל') א' יריב:

תודה לפרופסור אביגרי. נשמע עתה דעה שנייה — בדאי שונה — מפי פרופ' יובל נאמן. בבקשה.

פרופ' יובל נאמן:

אני מתכוון לפתוח בניתוח מוקדם יותר לגבי לבנון, כדי ללמוד ולהסיק מן העבר. אבהיר תחילה את מגמות הסטטוס-קוו-אנטי: ישראל חייבת לנהל מדיניות יוזמת בלבנון, לא להסתפק בתגובות למצב סטטי, ולשאוף, בסופו של דבר, להגיע לפחות למצב ששרר בעבר "הרחוק". מה היה למעשה בעבר הרחוק? לבנון הייתה אלמנט יחיד במינו בחזית הערבית, שהיה בפועל מקיים אתנו יחסים, כמעט יחסי שלום. בנורמליזציה עם מצרים, הישראלים נוסעים לבקר בלונדון ובפרימדידות. אז לא היו ביקורים בבירות, אבל לדוגמא, כאשר גערים שלנו הלכו לטפס על החרמון ועברו דרך הלבנון ונתפסו בלבנון, היו מחזירים אותם ללא בעיות. מבחינה זאת, אפשר כמעט לאמר, שאפילו טיולים היו מתקיימים.

אוסף ואומר — ואת זאת זכיתי לשמוע באזניי בפגישות עם נציגי המנהיגות הלבנונית, בעת שעסקתי בדברים כאלה, לפני 25 שנה — שהיו תמיד אומרים לנו: "אנחנו נהיה המדינה הערבית השנייה, שתעשה שלום אתכם". כך נראו פני הדברים פעם.

יש בראייה הישראלית של מקומנו במזרח-התיכון שתי השקפות אפשריות: האחת הגורסת שאנחנו בעצם קרובים להידברות עם המזרח התיכון הערבי, ולכן חובה עלינו לראות עצמנו ל"צדף" של המדינות הערביות. עלינו לחשוב, איך בסופו של דבר נסתדר ונחיה עם מדינות ערב, בדיבור אחד — זהו "אוריינטציה על הערבים". אני, לעומת זאת, שייך לאלה, המפקקים באפשרות הזאת. כללית, אני מסוייג לגבי "שלום" הנובע מהתפתחות קשרי ידידות או מסחר. מי שמסתכל, למשל, על הדגם האירופי ואומר: ראו כמה יפה הוא השלום של מערב אירופה — שוכח את העובדה, שהשלום של מערב אירופה מתקיים בצילן של הדיביזיות של ארצות-הברית ונאט"ו, היושבות על הגבול בין המזרח והמערב, ובזכות הנשק הגרעיני שמשני צידי "מסך-הברזל". בצורה כזאת מתקיים שם באמת אקלים, הנראה לנו כנובע מאהבה וידידות; וכך היינו רוצים

ישראל, יש לנו אינטרס ממדרגה ראשונה באפשרות לנצל את מי הליטאני, בכל צורה שהיא. אינני נכנס לצד הפוליטי — שיתוף פעולה, סיפוח או פתרונות אחרים. כעובדה, בעיה זאת, הגם שלא נזכרה מאז 1954, בכל-זאת אינה נחלת העבר. פעם חשבנו, שהתפלת מי ים תפתור את מחסור המים לחקלאות במדינת ישראל. בגלל עליית מחירי הרלק, הפכה התפלת מי ים לבלתי מעשית עד לעתיד רחוק מאד. כל התקוות לפתרון קרוב לבעיות המים נעלמו. חשיבות הליטאני עלתה אפוא לאין ערוך. כמים בלתי מנוצלים במקומם, יש שם כמות השווה למה שאנחנו לוקחים מהירדן.

כשמסתכלים בכל ה"בלבולת" הזאת, כפי שקרא לה יורם המזרחי, יש לזכור דבר אחד: במצבים קריטיים, קורים דברים מוזרים לאומות במלחמה. לפני זמן קצר השתלטה משפחת ג'ומייל על החזית הלאומית ויצרה אחדות בכוח. נזכור נא את האנייה אלטלנה ועוד מעשים ורגעים מאותו סוג, והדברים ייראו אחרת; ולא סתם בלבולת. אולי תהליך היסטורי. כשאינן אחדות לאומית ברגעים חמורים וכל אחד סוחב לצד שלו, קורה שדווקא מי שמשתמש באמצעים קשים (וכך נראינו לעולם בימי אלטלנה) תורם תרומה חיובית וחיונית. רק ההיסטוריה תוכיח אם היה זה מעשה "נכון".

אני מתרשם היום, שזה היה אמנם הישג. לגבי לבנון היום, מה שהיה החזית של שמעון מצד אחד, והפתאיים מצד שני, הגוף הזה נראה עכשיו די מלוכד, אף שזה נעשה בכוח. הוא מלוכד ויש לכך השלכות מעשיות בשטח. מובן, שישנם עדיין גם "משתפי פעולה", דוגמת פרנגייה, המשתף פעולה עם הסורים. יש גם אחרים, הנמצאים עדיין מחוץ לשליטה המרכזית החדשה; ואפשר להבין כך גם את מה שנאמר לגבי הכוונות של ג'ומייל ומה שהוא חושב על חדאד! חשוב לזכור את הדוגמא של אלטלנה, נבין אז גם מדוע ג'ומייל יכול לחשוב, שאין זה כל כך טוב, שיש עוד גורם נוצרי שאינו מקבל את המרות המרכזית החדשה.

נזכור קודם כל, כיצד התקיימה לבנון העצמאית בין 1948 ל-1976? היו אלה שנים שבהן ישראל "ערבה" לעצמאות לבנון. בספרים על מלחמת העולם הראשונה, למשל, כתוב שהגרמנים "הפרו את הניטרליות הבלגית" בפלישתם, דבר שחייב את בריטניה להיכנס למלחמה, כיון שערבה לניטרליות בלגיה. אלה מצבים של ערובה לניטרליות, לעצמאות. בעצם, הייתה קיימת ערובה ישראלית כזאת לגבי לבנון. הערובה הזאת פעלה יפה שנים רבות. היו שנים, לפחות בתקופה שהייתי בצה"ל ובאמ"ן, שבהן היינו מקבלים לפתע שדר מממשלת לבנון "אנא תנו איום"; ואז היה מישור בממשלת ישראל "מאיים" ומודיע שוב, שאם סוריה תיכנס ללבנון, אזי ישראל תפעל מיד — והמשבר היה אכן נרגע. אמת, ההזמנה הייתה באה מממשלת לבנון, שידעה יפה מי ערב לבטחונה.

את הערבות הזאת, אנחנו "פספסנו", או גרוע מזה: לא עמדנו בה ביום משבר. התחמקנו בכל מיני תירוצים. דיברנו על "קו אדום" ובכל זאת נתנו לסורים לפלוש. תמיד יש "סיבות".

מאחר שהפנייה אלי להשתתף בדיון זה הגיעתני רק אתמול מאוחר בלילה, לא מצאתי את מה

להגיע לשלום כאן. מאחר שאני מפקפק בגישה ההדרגתית-אהבתית הזאת, אני דוגל בגישה השנייה, האלטרנטיבית, לגבי המזרח-התיכון.

הגישה השנייה נשענת על עובדות גיאוגרפיות. הגיאוגרפיה אינה משתנה. למה אני מתכוון? ניטול דרך משל את אתיופיה. בעבר הקרוב סילקו אותנו מאתיופיה, בגלל מה שאמר בשעתו שר החוץ לשעבר, משה דיין, ופסקו יחסינו עם האתיופים. אף-על-פי-כן, בטווח הארוך, אין ספק, שהאינטרסים של אתיופיה ושלנו ישובו ויפגשו. יש ראייה המסתכלת למחרתיים, ויש ראייה המסתכלת לבעוד שנה ובעוד שנתיים. עובדות גיאוגרפיות מסוימות אינן קשורות במתרחש באותו רגע, והן תמיד קיימות בפוטנציה ואפשר לנצל אותן ואפשר לבנות עליהן.

באותו המזרח-התיכון ישנו מערך של גורמים, שאינם ערבים-סונים. כוונתי לפורדים, שאינם ערבים, אם כי הם סונים; ויש מארונים, או נוצרים אחרים. ישנם, אם כן, במזרח התיכון גורמים רבים שאינם ערבים סונים. אני דוגל באוריינטציה על מי שאינו ערבי-סוני.

אגב, בגלל תעלת-הימים, נודמן לי לקרוא מחדש את "אלטנזילנדר". מעניין, שלגבי הרצל, תושבי הארץ (המשתלבים נפלא במדינה היהודית וגאים בה), מדברים תורכית ולא ערבית!

ראיית המזרח-התיכון כמרחב ערבי היא ראייה, שאמנם גדלנו בה, אלא שהיא ראייה של המאה העשרים בלבד. כיום נחלשו כל הגורמים שאינם ערבים-סונים והם עלולים גם להיעלם, בטמיעה או בהכחדה.

לישראל יש אפשרות לסייע לגורמים אלה. יורם המזרחי הבליתי בצורה משכנעת מאד, את השוני בין הקונקרטי אשר ליר הגבול ובין אותה בלבולת אשר בעומק. יש בלבולת, בזה אין ספק. המדובר באומה השרויה במלחמת אזרחים, כשיד איש באחיו. התמונה מסובכת מאד; ובכל זאת קיימות עובדות-יסוד כלליות. למשל, בהיכנס הסורים ללבנון, לפני חמש שנים, היו שאמרו: "תראו, הרי הם נכנסים כדי להכות בפלשתינים, דווקא הנוצרים שבעים רצון מזה. כדאי לנו לתת להם להיכנס, מפני שהם בעצם מכים בפלשתינים". והרי זו ראייה קצרת-ראות, המסתכלת בעובדות של הרגע, מסתכלת בעצים — ואינה רואה את היער. ברור היה, שאם הסורים מתקדמים, למרות שבאותו שלב טאקטי זה סייע לנו, הרי מבחינה אסטרטגית-מדינית נוצרה עובדה חדשה חמורה ביותר. עד כדי כך חמורה, שהיא כבר מביאה את ידידי שלמה אבינרי לשקול מה לתת לסורים, את הלבנון או את הגולן. פתאום אבדה לנו ולמזרח-התיכון לבנון, והיא סף לסוריה, כעובדה. עתה, עלינו לפתור שתי בעיות, במקום בעיה אחת. את זה היה צריך לחזות מראש, מבלי להיתפס לדברים טאקטיים של אותו רגע; והיה צריך להסתכל בתמונה הכוללת ולשאול, מה יהיה המאזן בינינו לבין הגורמים האחרים במזרח הקרוב, לאחר מעשה. שתיקתנו וההרשאה לסורים להיכנס ללבנון יצרו עובדה נוראה מבחינתנו וגם מבחינת הנוצרים, שהיו אז קצרי ראות. נשוב לזה להלן.

לסיכום, אני מעריך, שעל ישראל לתמוך בגורמים הלא ערבים-סונים, ובכלל זה במארונים בלבנון. יש לנו אינטרס בגורם מארוני חזק. זהו בעל-ברית טבעי, גם מבלי שיעשה דבר.

ולעניין הליטאני — מי שמסתכל בטווח הארוך, חייב לזכור את הליטאני. מבחינת הפיתוח במדינת

הזה מרגיש בכל-זאת תופשי לחלוטין לפעול בלבנון. הוא מקיים שם "זחילה" מתמדת. איננו שומר על הסכם קיסניג'ר, למשל. מדי פעם הוא צועד עוד צעד קטן, בשיטת ה"סלאמי". זו זחילה קדימה והשגת עוד הישג ועוד הישג, אבל הסיבה היסודית לחופש הפעולה הזה נעוצה בכך, שהגולן "מונח בכיס". לגבי הגולן, אין לסוריה כל חשש, באשר אפשר לה לכבוש את כל הלבנון — בעוד ישראל אינה מספחת את הגולן ומשאירה אותו כפרס, הממתין לסורים ביום שבו ייאותו לחתום על פיסת הנייר המתאימה.

ברור, שבהשאירנו את הגולן בסטטוס של "פיקדון", כהגדרת השופט חיים כהן, ניתן עידוד לסורים לפעול בלבנון. ממשלות ישראל כולן, כולל הנוכחית, מתייחסות לגולן כאל שטח, שצריך להשאיר לגביו "אופציה" של שטחים תמורת שלום. אין הסבר אחר לכך, שאפילו ראש-הממשלה בא להצביע נגד החלת החוק בגולן, כשהוצע על-ידי סיעתי בכנסת. אגשי המערך הסתלקו, אבל ראש-הממשלה בא אישית להצביע נגד החלת החוק בגולן. אסד מבין רמזים ברורים כאלה. משה דיין גם הכריז ב-1979, כשר החוק, שישראל מכירה בריבונות הסורית בגולן. קיים גם דגם סיני בהסכם קמפ-דייוויד.

לפיכך, אין לסוריה ספק, שהיא יכולה לקבל את הגולן כולו. ידוע גם, שהנוסחה ש"ישראל לא תרד מהגולן" מתכוונת להישארות בתל-עוזיאת, לכל היותר. רק על כך יהיה עוד צורך להתמקח: אם כן או לא יישאר תל-עוזיאת בגבולותינו...

ברור, שבמצב זה, אין לסוריה כל סיבה לדאוג לצעד מדיני, שיהיה בעוכריה. היא תיוזם כיבושים נוספים בלבנון. מסקנתי היא, שאת עניין הגולן היה צריך לגמור מזמן ומטב שעה אחת קודם. צריך לסגור את "האופציה" לסורים ולהחיל את הריבונות הישראלית על הגולן. הדבר חיוני גם לגופו של עניין. לגבי הסורים יהיה בכך גם לקח ורמז טוב מאד לעתיד. השארת הגולן כפיצצה פתוחה, היא בעוכרינו כל הזמן. אני רוצה להזכיר לציבור, שממשלת ישראל אף לא צריכה להעביר "חוק גולן" בכנסת. היא יכולה לעשות זאת בהחלטה ממשלתית גרידא. היא מוסמכת לכך. יתרה מזו, היו הזדמנויות, שבהן ניתן לעשות את הדבר במוזר התגובה הבינלאומית.

לדוגמא, לפני חצי שנה הודיעו קראפי ואסד על איחוד לוב עם סוריה, המהווה ללא ספק שינוי סטטוס באורח חד-צדדי. אין לנו הסכמים עם קראפי, אף לא הסכמי הפסקת-אש. בו ביום היה עלינו להחיל את הריבונות הישראלית בגולן. הם משנים את הסטטוס, ובאותו רעש ובמינימאליזציה של הדים בינלאומיים, היינו עושים זאת גם אנחנו. זו דוגמה אחת, ויש רבות כאלה. אך לכך דרושה הכוונה לעשות מן הגולן חלק ממדינת ישראל. אם תנתחו, מדוע לא נעשה הדבר, הרי ברור, שהדבר נובע מראייה הפוכה, שלפיה יש להגיע לשלום עם סוריה תמורת הגולן, וכדי לתת לסוריה את הגולן בבוא היום אי אפשר לספחו אפילו ניתן הדבר ללא תגובות בינלאומיות.

עכשיו אגש למסקנות הצבאיות. רצוני להדגיש: פעילות צבאית, אסור לעשותה באין כוונה לניצולה המדיני! אם מישוהו יעשה מבצע צבאי קשה במבצר הבופור, למשל, ואחר-כך יכבד החלטת אר"ם וייסוג משם ויוותר על הבופור — מוטב אפוא שלא יעשה. אבל אני מאמין, שעלינו לקבוע כיעד סופי וברור את הוצאת הסורים מהלבנון. זהו היעד; וניתן להשיגו במאמץ

שכתבתי בשעתו. לבסוף נזכרתי, שהסופר סול (שאל) בלו, בגרזולם אגר בק העתיק חלק מהמאמר שלי מ-1976. הנה מה שמצאתי בתמצית שלו:

Professor Ne'eman does not blame the United States, for it has a right to develop its own policies. He blames the government of Israel. Despite its strong slogans, it is inept and weak. It declared that it would never tolerate Syrian troops in Lebanon but in the early stages of civil war worked to lessen the impression that a Syrian invasion had occurred. "With our own hands we sealed the fate of Lebanon," the Jerusalem Post quotes him as saying.

(ע' 221, בהוצאת 33472 avon)

אם כן, אנחנו אחראים, למעשה, במידה רבה למה שקרה בלבנון. אנו קוטפים היום את פרי התרעלה שזרענו. אנחנו, דהיינו ממשלות ישראל מאז 1976, אחראים כלפי תושבי קריית שמונה וגם לתושבי לבנון האומללים, שאנחנו גרמנו לאסונם. הם סמכו על "הגרמניה הישראלית", שהייתה קיימת במשך כ-25 שנה. היא התמוטטה ביום עברה.

מדוע אמנם ויתרנו ובגדנו? אצל בלו כתוב: Weakness. שררה אז אשליית ה"דטאנט". קיסניג'ר תרם את שלו; הייתה זו אחת הפשרות הרבות שזרע בשטח. "מינכן" על "מינכן", ואחת נקלעה לכאן. אך האחריות מוטלת בכל זאת על ממשלת ישראל. היום אנו עומדים לנוכח תוצאות חולשתנו דאז.

במצבים כאלה, אם אתה פועל החלטית, חזק ומהר — אתה מונע הרבה אסונות. אם אינך עושה זאת — זו בכייה לדורות, כמאמר בן-גוריון. נזכור את מה שקרה, כשהוכחנו לאמריקנים באוגוסט 1970, שאת הטילים בתעלה הזיוו המצרים לאחר הפסקת האש של מלחמת ההתשה. בכל זאת, לא הוצאנו את הטילים משם, לא פעלנו בכוח. שילמנו על כך תשלום חמור ונורא ביום הראשון של מלחמת יום-הכיפורים. חיל האוויר לא יכול למנוע צליחת התעלה, כי טילי פ.א.2, פ.א.3 והפ.א.6 הניידים כבר היוו חומה אדירה. היעדר פעילות החלטית ברגע המתאים, היא תמיד בעוכרינו, בטווח הארוך. אגב, זה חל גם על ממשלת לבנון.

הגורם השני, שנחלש בשנות השבעים, היה ממשלת לבנון. בניגוד לחוסיין, שחיסל את הכוח הפלשתיני בירדן ב-1970 (אולי בזמן לא מוקדם דיו, אבל בשלב שבו זה עוד ניתן לביצוע) ממשלת לבנון הייתה חלשה מכדי לעשות זאת בעצמה, בשנות השבעים המוקדמות. היא הגיעה למצב, שבו לא יכלה עוד לעשות דבר. אם כן, שתי חולשות, ב-1974 וב-1976 זאת של ממשלת ישראל וזאת של ממשלת לבנון, אלה גרמו למשבר 1981 ולמה שיבוא לאחריו.

אשר למתרחש היום, אני מסכים עם פתח דבריו של שלמה אבינרי, אם כי מסקנותי הפוכות. אכן, יש לראות תמונה שלמה — לבנון וגולן גם יחד. הקשר קיים ואפילו חמור. לדעתו, אחת הסיבות החשובות לחופש הפעולה של אסד נובעת מבטחונו, שאינו מסכן בכך את קבלת הגולן בעתיד, ברגע שירצה בכך. אסד ידוע כאיש זהיר מאד. המשטר בסוריה מצטיין בזהירות. המשטר הזהיר

מי שקלט את המשתמע ממה שטפטף לנו העתונאי יורם המזרחי; מי שעוקב בשיטתיות אחר המתרחש בלבנון מאז 1975 — יווכח בתופעות הבאות, שאמנה אותן במהירות: המאבק הביין-עדותי מערער את הדומיננטיות של הנוצרים במבנה הפוליטי הנוכחי של מדינת לבנון; הרעיון של לבנון הגדולה, הרב-ערתית, נכשל. התערער לחלוטין שיווי המשקל הפוליטי בין הנוצרים לבין עצמם, בינם לבין הסונים, בין כל אלה לבין הפליטים הפלסטינים, בין כל אלה לבין הררוזים, בין כל אלה לבין השיעים. המבנה והמשטר הפוליטיים במדינת לבנון, במתכונתה הנוכחית, נתונים בתהליך של התמוטטות ואין להם מרפא בתוככי המציאות הלבנונית.

השיקול השני עוסק באינטרס הסורי. האינטרס הסורי, מקדמת דגא, אינו מכיר בפרטיקולאריזם של לבנון. סוריה התנגדה ומתנגדת לייחוד העצמאי של לבנון; והיא עשתה, עושה ותעשה כל מה שביכולתה כדי לקעקע את העצמאות הלבנונית וכדי להביא את לבנון לידי כך, שתהיה יותר ויותר בת חסות של סוריה, זאת, מבלי לקבוע בינתיים מה יהיה הפתרון הפוליטי הסופי של הבעיה הלבנונית. מאחר שסוריה היא השכנה הגדולה ביותר, החשובה ביותר והמשפיעה ביותר על המציאות הלבנונית, בהיות שתיהן מדינות ערביות; מאחר שהעדה המארונית, הנמצאת במרכז הר הלבנון, עם נמל המוצא בגיזניה, מוקפת בקהילות ערביות בעלות מסורות איסלאמיות, או קרובות לאיסלאם (דוגמת הררוזים) והן נמצאות קרוב לגבולות סוריה — אני מעריך, כי בסופו של דבר תצליח סוריה לאכוף את רצונה על לבנון ולבטל את מעמד לבנון כמדינה עצמאית. מה גם, שחלק מהעדה המארונית — המיוצג על-ידי סולימאן פרנגייה — מוכן לקבל זאת.

הוסיפו על כך את התסיסה הבלתי פוסקת של קהילת הפליטים הפלסטינים נגד המשטר הלבנוני. הוסיפו על כך את העובדה שלבנון היא מדינה, שמבחינה כלכלית אינה חי הנושא את עצמו על בסיס של משק שורשי, אלא כארץ מעבר, פיננסית ותחבורתית. הוזה אומר: היא תלויה תלות מוחלטת באלה שמסביב לה, משמע: אם סוריה סוגרת גבולותיה עם לבנון, אחת דינה של לבנון — להתערער. הוסיפו לכך, כי היום אין אף מדינה בעולם, אף מעצמה בעולם, שיש לה עניין בעצמאות לבנון. פעם היה לצרפת אינטרס בקיום לבנון. אין אף מדינה בעולם, אף לא צרפת, המוכנה לשלוח רבע דיוויזיה, כדי לשמור על עצמאות לבנון. ולמען שמור על עצמאות לבנון בתנאים של היום, צריך לפי דעתי שתיים-שלוש דיוויזיות לפחות, צרפתיות או אחרות. אף גורם בעולם הגדול אינו מעוניין לעשות זאת. חלפו אף הימים של 1958, עת שיגרה ארצות-הברית צוות קרב חטיבתי של "מאריגס" אל חופי לבנון.

לבנון נראית עכשיו, ב-1981, כקן צרעות. ישנם רק שני כוחות, היכולים היום להשליט, לכאורה, פאציפיקציה צבאית-בטחונית בלבנון: ישראל, מצד אחד; וסוריה, מן הצד האחר. ישראל לא תוכל להשליט פאציפיקציה בלבנון, לא מפני שאין לישראל יכולת צבאית, גם לא מפני שהדבר אינו נאה מבחינה מוסרית. מהלך ישראלי כזה לא יהא אפקטיבי מבחינה פוליטית. אף אחד לא יקבל את צה"ל בלבנון כצבא המיועד להשכיח שקט. אם צה"ל יעמיק חודר קצת יותר מדי בלבנון, יתלכד כל קן הצרעות נגדו, על בסיס מלחמה לאומית ערבית נגד הישראלים הפולשים.

רצוף ומתמיד, כפי שעושים הסורים מצדם. את היעד הזה אנחנו חייבים להשיג בצורה יוזמה. גם עלינו להזדחל קדימה ולנצל כל אופציה אפשרית, שתביא להוצאת הסורים. אל לנו להיות שבעי-רצון משמירת המצב הסטאטי, כי משמעות הדבר — התקדמות סורית. על השיטה אינני רוצה לדבר כאן, אך יש לכך דרכים.

לפרשת הטילים — יש לי הערה חשובה. שמענו אתמול את הדיווח של ראש הממשלה והסבריו לשאלה, מדוע לא פעלנו נגד הטילים. אני רוצה לאמר דבר אחד: לו אני במקומו, הייתי פועל גם לאחר שבגלל תנאי מזג אוויר אי אפשר היה לפעול עד רגע מסויים כשהגיעה האגרת האמריקאית. מספרים, שבן-גוריון נסע להתחבא בטבריה בינואר 1949 כדי שהשגריר האמריקאי לא ימצא אותו וכדי שבדרך זאת "ירויח" עוד יום. אפשר היה להשהות ביום-יומיים את התשובה לבשיא ריגן, ואת כניסת המתווך, בתרוץ זה או אחר, ולפעול. אפשר היה, למשל, לאמר לארצות הברית: נכון, אנחנו מקבלים את האגרת והממשלה תדון בה מאחרתיים. את השיחות צריך היה להתחיל אחר הוצאת הטילים, ולא לפני הוצאת הטילים. אזי גם החשבון לגבי מה שיהיה עכשיו — אילו ויתורים נעשה אנחנו כדי שהסורים יוציאו את הטילים — כל זה לא היה קורה. קודם כל, לא נותנים לטילים האלה להיכנס או להישאר, ואז מנהלים שיחות. רק אז שולחים את המתווך פיליפ חביב. אינני יודע מה עוד יתרחש בפרשה זו, אבל הייתה כאן החמצה תמורה. לסיכום — פעילות צבאית — כן, אבל בתנאי שיש גם כוונה לחתור ליעדים מדיניים ברורים; ובפרד מכל זה, יש להחיל את הריבונות על הגולן מיד.

אלוף (מיל') א' יריב:

אני מודה לפרופסור יובל נאמן. שמענו דברים ברורים ומסקנה ברורה. מסכימים או לא — זאת שאלה אחרת; ואני מזמין את ד"ר מאיר פעיל. בבקשה.

אלי"מ (מיל') ד"ר מאיר פעיל:

אנסה להציג לפניכם הערכת מצב פוליטית — לא צבאית — של האינטרס הישראלי בלבנון לעתיד הבינוני, לתקופת עשר השנים הבאות. לפי דעתי, השיקול הפוליטי הוא שצריך להכתיב את הפעילות הישראלית כלפי הבעיה הלבנונית.

הפולמוס והחיגה, הנערכים באחרונה בישראל בפרשת טילי הנ"מ הסוריים בבקעת הלבנון ובסוגיית חופש הטיסה של ישראל מעל שמי לבנון, מזכירים לי את טענתו של אחד המדינאים הציוניים הוותיקים, אשר שמע ויכוחים מעין אלו בנוגע לגזרה אחרת והעיר: "חשבת, כי מטרת הציונות הייתה והוזה לבנות מדינת יהודים ולא נושאת מטוסים". אנו נוטים לשיקול ולעסוק בבעיות הביטחונית של ישראל בלהיטות כמעט חולנית, בעוד אנחנו נוהגים להימנע מלדון בבעיות הפוליטיות היסודיות. אני רוצה לנסות ולנסח הערכת מצב פוליטית קרה ורציונאליסטית ביותר ביחס ללבנון.

השיקול הראשון עוסק בעצם קיומה של לבנון. האם מדינת לבנון, במתכונתה הנוכחית, היא בת קיום? התשובה שלי היא שלילית. מי ששמע כאן את הרצאתו של פרופסור איתמר רבינוביץ';

אני מציע לישראלים לעיין ברעיון הפוליטי הבא: אני ממשיך את מה שהתחיל פרופסור אבינרי, אבל אני מציע מסקנה הפוכה — לא החזרת רמת הגולן לסוריה תמורת נסיגה סורית מלבנון, אלא בדיוק להיפך — נכונות ישראלית לזחילה סורית, הדרגתית, לתוך לבנון, עד כדי סיפוח רובה לסוריה. זאת, תמורת עיסוק חבילה עם ישראל שעניינה העיקרי יהא הסכם שלום בין סוריה ובין ישראל, אשר על פיו יישאר רוב רמת הגולן תחת ריבונות ישראל וייתכן שגם חלק מדרום לבנון. זה הכיוון הפוליטי, אשר על פיו מן הראוי לפתח יוזמה דיפלומטית והסברתית. שהרי ברמת-הגולן אנחנו כבר יושבים. על רמת-הגולן אין לנו בעיה להשתלט, ואילו על לבנון אנו לא מסוגלים להשתלט. שיאכלו הסורים את התבשיל הלבנוני, שהרי לבנון אמנם חשובה להם יותר מאשר רמת-הגולן, ואולי אף יותר מאשר ממלכת ירדן ההאשמית.

גם מבחינה צבאית, לא צריך להיבהל. ראשית — יש לקבוע הסדרים טריטוריאליים בדרום לבנון, שעיקרם חלוקת דרום הליטאני בין סוריה לישראל, או פירוח כל דרום הליטאני. שנית — השתלטות הסורים על לבנון, אמנם מקרבת אותם קמעה אל חיפה, אבל היא גם חושפת, כדי שתי קמעות, את דמשק להתקפה של צה"ל. גם כשנפרסו טילי ג"מ סוריים בבקעת הלבנון חשפו הסורים במקום אחר כלשהו את הגנת הג"מ שלהם. שלישית — קן הצרעות של לבנון מחייב כיום את הסורים לפרוס יותר מדיוויזיה בלבנון. לפי תחזית ההתפתחות יצטרכו הסורים להשקיע ולרתק בלבנון בדור הבא כוחות רבים פי כמה. "שיהיה להם לבריאות" — רביעית — מקרב מדינות ערב הגובלות בישראל, המשטר הסורי היה עד כה היעיל ביותר בפעילותו נגד הסתגנויות של מחבלים פלסטינים ואחרים אל ישראל. אם יהיה לסורים עניין בכך, יש סיכוי שהם יכפו את הפאציפיקאציה גם על ארגוני המחבלים בלבנון. חמישית — זאת, אף זאת, בלבנון מתגוררים 300,000 פליטים פלסטינים חסרי תקווה, משום שאי-אפשר לקלוט אותם, מבחינה כלכלית וחברתית, במסגרת המדינה הלבנונית. לבנון המצטרפת אל סוריה יוצרת מצב חדש, שבו ייפתחו סיכויים לפתור בעיה סבוכה זו, בקליטתם בתוככי הקהילה הסורית הגדולה.

במקום לשבת ולמנות את טילי הג"מ הסוריים הפרוסים בלבנון, אני מציע אפוא לדרג המדיני הישראלי להתרומם אל המישור של החשיבה המדינית ארוכת הטווח. צריך לסייע לקהילה הנוצרית בלבנון בכל מיני דרכים — דיפלומטיות, כלכליות, טכניות, חימושיות — למען לא יכחידוה. אם ייבנה בהדרגה פתרון פוליטי במסגרת סוריה, מן הראוי שתוענק לגוצרים, או לפחות לחלק מהם, אוטונומיה בג'זייה ובהר הלבנון. צריך להתמקח בעקשנות על גורל דרום הלבנון — בין שיפרו לחלוטין, בין שהרצועה הנוצרית תיכלל בסופו של דבר בתחום הריבונות הישראלית. ישראל אינה חייבת לנהוג ב"צמחונות". אבל אסור להגיע למצב כזה, שאם הסורים יצליחו להטיל את ריבונותם על הלבנון, יחול הדבר על חשבון כישלון ישראלי. להיפך, ההשתלטות ההדרגתית של הסורים על לבנון צריכה לבוא בעקבות תהליך של הסדר בין ישראל לבין הסורים, שילמדו להבין, כי ישראל היא המדינה היחידה בעולם היכולה למנוע מהם את סיפוח לבנון; אלא שהיא תהא מוכנה להשלים עם כך, תמורת הסכם שלום חזוי אשר יכלול גם עסקת חליפין על-פי העיקרון: ריבונות סורית על לבנון תמורת ריבונות ישראלית על רמת-הגולן.

הכוח היחיד בעולם, המסוגל להשכיח פאציפיקציה כל שהיא בלבנון, היא סוריה. צבאה הוא ערבי. הוא מתקבל שם כצבא ערבי. הוא הוזמן בשנת 1976 על-ידי המשטר הלבנוני הנוצרי ככוח מושיע ומציל. מי שעוקב אחרי המציאות בלבנון יסכים, כי פה ושם הסורים ערכו ועורכים מעשי טבח, אבל רבים יותר הלבנונים המשתפים איתם פעולה מאשר אלה הנלחמים נגדם. זו המציאות עתה; וכל פעילות של צה"ל שם נגד הנוצרים — לא תתקבל, לא בלבנון ולא על-ידי גורם כלשהו בעולם, כפעולה של צבא משחרר או כוח שלום, הבא לעשות סדר.

כל המשקף אפוא על לבנון במבט מרחיק ראות — ומוטלת חובה על המדינאים הישראלים להביט כך — צריך להביא בחשבון, כי בעתיד הבינוני — בתחום 10 עד 15 שנים, ואולי קודם לכן — קיומה של לבנון כמדינה עצמאית מוטל בספק. בודאי במתכונתה הנוכחית.

מהו האינטרס הישראלי האובייקטיבי? כל עוד יש מלחמה בינינו לבין העולם הערבי, ובעיקר עם סוריה, וכל עוד לבנון היא מדינה קטנה ויציבה, האינטרס הישראלי האובייקטיבי הוא, שלבנון תמשיך להיות עצמאית כמדינת חייץ בין ישראל לבין סוריה. במקרה כזה יש גם טעם לתת ערבות צבאית ישראלית ללבנון, כדי להבטיח את יציבותה. לבנון לא צריכה להיות חזקה; אדרבא, טוב הדבר אם תהיה חלשה, אבל יציבה מאד מבחינת יחסי הפנים שלה. ברגע שמתברר, כי לבנון אינה מדינה יציבה, אלא ארץ אוכלת יושביה, על פי דגם הגרוע אפילו מצפון אירלנד, מן הראוי לשנות את המדיניות כלפיה ולהיפרד מתפיסות מדיניות שהיו נכונות בעבר ואינן תואמות את המציאות החדשה.

מה יתרחש בלבנון, אם נצליח לגרום לכך שהסורים יסולקו משם? אנחנו לא דנים עתה בלבנון של שנות ה-50, אלא בלבנון של 1981, שהיא כשלוש קונצפציה, שאבד עליה הכלח. לבנון, ללא הצבא הסורי, תדמה יותר למגדל בבל מאשר לכל דגם מדיני אפשרי אחר.

לעניות דעתי, הסורים רוצים, אם יוכלו, לספח את לבנון לסוריה. אם הסורים לא יוכלו לספח את לבנון, הם יחטרו להפוך אותה למעין מדינת חסות — וכך, מרבית האלמנטים העדתיים בתוך לבנון יימצאו תחת השלטון האפקטיבי הסורי, אם גם במעמד של אוטונומיה או פדרציה. קשה לקבוע, איך יתגבש הפתרון הפוליטי המדויק כעבור דור או שניים. אולם ברור, שתהליך ההשתלטות הסורית יימשך זמן רב. הסורים הם הכוח האפקטיבי היחיד המסוגל להשליט בלבנון שקט וסדר כל שהוא. אלא ששקט זה יעלה ביוקר גם לסורים וגם ללבנונים, כשהמציאות בלבנון תתסוס כקן צרעות רדום ומתפרץ, חליפות. קן צרעות זה יתנהג גרוע יותר אם ישראל תנסה לבצע את מלאכת הפאציפיקציה, אבל גם הסורים לא ילקו שם דבש במשך תקופה ארוכה.

הבה נשקף על העתיד הבינוני בפרשת לבנון ונעשה הערכת מצב, כפי שלימד אותנו מקיאבלי לחשוב בקור רוח ובתבונה, על פי האינטרסים הישראלים ארוכי הטווח. מה טוב יותר, עקרונית, לאינטרס הישראלי? לבנון דמיינת קן צרעות, בה כל אחד מכה בכל אחד, בה שוררת אנרכיה, שכל כולה מורסה מתמדת, דלקתית, שממנה זורמות השכם והערב התפרצויות של מזגלה חבלנית גם אל ישראל, בעוד אנו מנועים מלהשתלט על כל הפצע, באשר אסור לנו להסתבך בתוככי קן הצרעות הזה. או שמא דווקא כדאי לנו, כי במהלך היסטורי מתוכנן, לאט לאט, תוך בקרה והסכמים עם ישראל, תשתבץ לבנון, רובה או כולה, בשיטה הריבונית הסורית?

(בתשובה להערה):

חייל מקצועי כמוני, אינו ירא כל כך מכל טיל נגד מטוסי או טיל קרקע-קרקע, באשר הוא יודע כי ניתן לסמוך על העליונות הצבאית של צה"ל, שיתגבר על הטילים ויאפשר להנהגה הפוליטית להפעיל מחשבה מדינית ארוכת טווח. כהיסטוריון מקצועי אני יודע, שההיסטוריה אינה חוזרת על עצמה וכל מדיניות של סטאטוס-קוו אנטה (status quo ante) היא קודם כל "אנטה", היא "אנטיקה" (עתיקה ומיושנת), היא אינה צופה קדימה, אלא משקיפה בשקיקה אחורה. אין ברירה, אלא להפעיל את המוח היהודי ולהרהר, אנה אנו באים בתהליך המתחולל בפועל, כדי להשתבץ בו כהלכה ולקדם את האינטרסים של מדינת ישראל בגבולותיה הצפוניים ואף מעבר להם. בהרצאתי הקצרה פיתחתי רק קונצפציה, ויש צורך לפרטה. היא טומנת בחובה סיכוי סביר להגשמת הסדר פוליטי ארוך טווח עם סוריה, שענייניו שינוי הסטאטוס-קוו ולא חזרה אל הסטאטוס-קוו הקודם: אני מציע יוזמה מדינית שתתחורר ליצירת מצב פוליטי חדש, בתקווה לצאת מן המצוקה של המצב הקיים, שהוא תולדה של המצב שהיה.

אלוף (מיל') א' יריב:

תודה רבה למאירקה פעיל. אפשר לחלוק על דעתו, אבל זו בכל אופן דעה מעניינת. ואני מזמין את מר אהרון אמיר. בבקשה.

אהרן אמיר:

בדיון המסכם הזה אני עצמי נמצא בעמדה של נחיתות מפורשת כמי שאיננו מנכ"ל-משרד-החוץ-לשעבר ואיננו מנכ"ל-לשעבר. אינני אפילו פרופסור-לשעבר, ולמעשה אינני יכול גם להתגדר בשייכות למפלגה שהולכת לבחירות, ולכן אין לי שום המרץ של אינטרס מפלגתי שיניע אותי ויתן אופי לדרך התבטאותי ולמטרות שאנסה להציב לקהל הזה. דווקא משום כך, אני יכול לומר, התפעלתי משנה-התפעלות מדבריו של קודמי, האחרון לקודמי, גם משום הראייה הרחוקה-הבינונית שבהם, גם משום הפירוט של הראייה הזאת, וגם משום המעטה הבידורי שזכינו לקבל לאותם דברים.

לגופו של עניין, ארשה לעצמי, דווקא משום שאני יודע כמי ששונא שימושים של לועזית בדיבור עברי, להקדים שני ביטויים או מימרות אנגליים, שכוחם יפה לגבי המצב הלבנוני.

יהודים, שאוהבים לראות עצמם בחירי הבריאה, נוהגים לומר על עצמם, כלשון הבריחה — Jews are like anybody else, only more so — כלומר, הם אנושיים יותר מן האנושי.

ביטוי שני יפה לתיאור מצבים שונים, שעליהם אומרים: Things are getting sucher and sucher. מדוע אני מבקש להסתייע לענייני במימרות האלו? — א) מפני שהמצב הלבנוני הוא, בעצם, קאלידסקופ של נסיונות היסטוריים ושל מצבים חברתיים, אנושיים, לאומיים, גיאוגרפיים מכל הסוגים, מכל התקופות; וב) מפני שהוא מצב מרוכז יותר, תמציתי יותר, אופייני יותר, גם מצד הפיזור הנורא והפרדוקסים שראינו במצב הזה וגם מצד האטומיזציה של החברה ואפילו של החברות — תת-החברות שבתוך החברה הכוללת — והדבר הזה הולך ונעשה "sucher and sucher" מיום ליום, ככל שישאל ידעת פחות ופחות מה היא רוצה במצב הנוכחי.

חלק מן הדברים ששמענו כאן, לא רק מפי ד"ר פעיל אלא גם מפי הרמטכ"ל-לשעבר, במושב של הבוקר, יש בהם משום נסיגה חריפה מאד לגבי מי שזכרונו האישי, או מידת בקיאותו בהיסטוריה החדשה, יכולים להחזיר אותו לשנות ה-30 של אירופה. הבה נזכור, קודם-כל, את הביטוי שהיה רווח כל-כך בפאריז ובלונדון בשלהי שנות ה-30, או בשנת 39: "לא למען דאנציג!" לא נילחם בעד דאנציג, זה לא עסק שלנו. נזכור גם את הלך-הרוח שהביא לוועידת-מינכן. אז אמרו: "ראו מה קורה בצ'כוסלובקיה! הרי זו מרקחה גוראה, יד איש ברעהו, אין שלטון מרכזי, הכל מתפורר. הסודטים מושכים לכאן, היטלר לוחץ, והפולנים רוצים את שלהם, וההונגרים רוצים את שלהם, והסלובאקים רוצים בעצמאות" — וכל הרצונות האלה הרי לזבו וטופחו ביד-אמן מברלין וממקומות אחרים. "אם כן, למה לנו קן-הצרעות הזה? מה גרוויח אם נהיה מעורבים בדבר כזה? למה להציל את הדבר הזה? בואו נגמור את העסק, נשלים עם מה שעשו שם כבר הגרמנים, נניח להם לגמור, לא נתערב. הדבר הזה יסתדר, הם יבואו על סיפוקם ויתנו לנו לחיות."

כיום במזרח התיכון יש גורם אחד פעיל, גורם מחושב מאד, שבלשון אקדמית "מתוחכמת" קוראים לו "מתחכם" אבל הוא פשוט ערמומי מאד — זו המלה הנכונה כאן — והוא חותר למימוש שאיפות גיאופוליטיות ארוכות-טווח ורחבות-היקף. הגורם הזה הוא סוריה.

יכול להיות שגם צדאם חוסיין, או הבעת' העיראקי, היו לו מגמות משלו, אבל הוא עכשיו הסתבך בפקעת אומללה מאד בסכסוך האיראני. אם כן, נשארה בתמונה סוריה, וסוריה הנשענת על "תחפוז", או ערמומיות, אם תרצו, של מעצמת-על ממדרגה ראשונה, שיש לה מלוא האינטרס להיות שותף מחודש בכל מהלך שיקבע את פני הדברים במזרח התיכון. הבעת' הסורי הזה כשלעצמו הוא גורם נחוש מאד, גורם מרושע ודדוני מאד. ידיעות המגיעות אלינו מן הנעשה בזירה הפנימית הסורית מעידות על כך כמאה עדים. לא מכבר התבשרנו, למשל, דווקא במאמר בדפדף ולא בשום כלי-ביטוי לאומני-ימני חלילה, שבבית-הסוהר המרכזי בדמשק חיסלו לא מכבר מספר רציני של אנשי "האחים המוסלמים" — בשקט, בלי משפט, בלי "אמנסטי" — ואחרי-כן, כאשר התקבצו כמה עשרות נשים משכילות להפגין במחאה על כך לפני אותו בית-סוהר, הן נעלמו. אחר-כך נמסר למשפחות שהן הלכו ללמוד בארצות הגוש המזרחי, "להשתלם". לא ראו אותן מאז...

אם כן, הגורם הזה, ככל שיצליח להשתלט לאט-לאט על לבנון ולהגשים את החלק הראשון של תכנית סוריה המורחבת, סוריה הגדולה, הגורם הזה יידע גם להטיל אימים ולחסל ללא היסוס כל גורם יריב בעל כוח-עמידה. אז נהיה צפויים לכך שעם כל היתרונות שיש אולי לצה"ל בהתפרסות המערך הסורי במניפה רחבה יותר, מפוסקת יותר, נימצא בכל-זאת לחוצים אחורנית. אולי אז נראה שכל הגורמים השונים באותה "צ'כוסלובקיה" סמלית שעליה דיברתי — כלומר, לבנון זו שלנו, שכנתנו — יהיו כולם מאוחדים נגדנו, תחת חסותה הכוללת של דמשק.

רמזים לכך כבר הגיעו בשבועות האחרונים. התברר, למשל, שהשגריר סולדאטוב, שגריר ברית-המועצות בבירות, שכל השנים נזהר מכל מגע עם "החזית הלאומית" הנוצרית, קיים באחרונה בתוך יומיים שתי פגישות רצופות עם מנהיגי "החזית" הזאת, דני שמעון מסר אחר-כך בראיון-ראדיו פומבי "שיש על מה לדבר אתם". זה היה באחד השלבים שבהם היה מצבם של הנוצרים תחת הלחץ הסורי גואש כמעט. נכון הוא גם שמדי-פעם — ואפילו לא מדי-פעם אלא באופן

ישראל ולבנון

אל מנכ"ל משרד ראש-הממשלה, בממשלה הקודמת, בקיץ שנת 76 — עם הקמת הגדר הטובה או עם ראשית פירסומה הפומבי — ובישרנו שאנו רוצים לפעול ומבקשים איזה סיוע שהוא, מוסרי או אחר, אמרו לנו: "מוטב שתדרו מהבימה, אל תתחילו בעסק הזה. תשאירו את זה לאנשי-המקצוע. תשאירו את זה לממשלה".

נוסף על כך, כפי שגמנצאנו למדים כאן, הרי מאז מיבצע-ליטאני כל העניין הזה של עזרה הומאניטרית לדרום-לבנון הוא בבחינת הכנסת תבן לעפריים. גם מפי חדאד וגם ממי שבא אחריו שמענו על פרוספריטי. למעשה, אחד האזורים המשגשגים ביותר כיום במזרח התיכון, למרות ההרג וההפגזות והכתישה המתמדת, הוא לבנון ככלל, ובריות בתוכה, ובמיוחד האיזור הזה של דרום-לבנון. עובדה!

ולמען האמת, גם בשלבים שבהם נראה היה עדיין שתושבי המובלעות הדרומיות זקוקים ממש לסיוע חמרי, פיזי, היתה לנו לא פעם גם הרגשת-לוואי שהם קצת געלבים מן הטיפול הזה, שהוא אולי "יהודי" מדי בטעמו, של עזרה כזאת באוכל ובמצרכים למיניהם ובבגדים משומשים וכיוצא בזה. על אחת כמה וכמה, מאז מיבצע-ליטאני.

לכן פנינו או בהצעה שלדעתי הייתה מעניינת למדי, שחלף הוועד הזה "לעזרת" לבנון, ועד של ישראלים לעזרת לבנון, תקום מועצה לבנונית-ישראלית משותפת, שבה ישתתפו אנשים פעילים, משני עברי הגדר הטובה, משני עברי הגבול — עקרונית גם לבנונים מהצפון, ועקרונית גם ישראלים לא רק מצפון הארץ אלא מהארץ בכלל — ושהמועצה הזאת תפתח כמה וכמה כלי-משנה, כגון לשכת-מסחר לבנונית-ישראלית, כגון קרן למילגות לתלמידים מלבנון במוסדות השכלה גבוהה בישראל, ושהיא תפתח ריקמה שלמה של שיתוף ועידוד והתרועעות בין ישראלים ולבנונים לעדותיהם. בשלב מסויים היה הדבר הזה טעון, מבחינת הלבנונים, אישור מן "החזית הלאומית" בבירות, והאישור הזה ניתן אחת-ושתיים. אבל כאשר ניסינו אחר-כך לגשת לביצוע, לקבל את האישור הנחוץ בישראל, נתקלנו בלאו מוחלט (ממשית, אם גם לא בפירושי, לא באמירה בטלפון) מצד הגורמים הקובעים בישראל.

לדעתי, היה זה רק ביטוי אחד לכך שהפעולה הישראלית סביב לבנון התנהלה כל הזמן על מישור פרגמטי בלבד. אני חושש מאד, שבמידה רבה גם כאשר ישראל מפריחה סיסמות החורגות מתחום הפרגמטי עדיין היא צמודה למישור הפרגמטי הזה, שעיקרו מתבטא בכך, שבסך-הכל אנו רוצים להגן על רצועת יישובי הצפון שלנו.

אני חושב, שמי שמעמיד את הדברים האלה כך, ועל כך הוא מבסס ומייסדם, לוקה בעצם באותה מנטאליות שאנחנו אומרים לעצמנו שמזמן נגמלנו ממנה — זו המנטאליות של היישוב העברי מלפני "הציאה מן הגדר". עדיין זו אותה מנטאליות של עמידה בתוך הגדר, של התגוננות. התגוננות, אם אתם רוצים, קצת יותר אקטיבית, בעלת טווח מוגדל קצת: כלומר, התגוננות המבקשת להרחיק את טווח הפגזים עוד 8 קילומטרים ממטולה, עוד 12 קילומטרים ממטולה — וזה בעצם הבסיס לכל ההתקשרויות, לכל הניצולים שמנצלים את הקירבה הזאת או את שיתוף-הפעולה הזה. ואם אמנם הדבר הוא כך, הרי לדעתי אינו יכול להוליד רחוק, ואינו עתיד להוליד רחוק.

רצוף — יש מגעים בין הפלנגות לבין המימשל הסורי. נכון שהרצים רצים רצוא-ושוב. נכון הוא גם שכדי לקיים את המגעים האלה וכדי להגיע לשדה-התעופה של בירות צריכים לקבל אישור של משרות פתח, כדי להגיע משם לרמשק לשיחות עם הסורים. אבל הדברים האלה יוכלו להסתבר לנו, אם ננסה רגע להפעיל את האמפאטיה שלנו, לחוש מה היינו אנחנו עושים כגורם הצפוי לסכנה — לא אגיד סכנת-השמד, זה ביטוי פסול, אבל סכנה של דיכוי וחיסול פוליטי בתוך ארצנו — ודאי שהיינו מנסים להיאחזו בכל קנה-קש. לא לחינם אמר כמיל שמעון בשעתו, ש"באין-ברירה פנינו אל השטן", כלומר אל ישראל. גם זה צעד שלא נעשה מרוב טובה ונחת.

אם יתפתח מצב מן הסוג שאנו מנסים לדמיין כאן, יש מלוא הסיכוי שלבנון אמנם תהיה מאוחדת: אנשי פתח לארגוניהם, והשיעים, והצבא הסורי — כולם כאחד חזית אחת, אגף משלים במאבק הסורי נגד ישראל. אם תרצו כגיבוש ראשון של ה"בנה" המפורסמת, שבצדק, אני חושב, אנחנו נרתעים מלראות בהתגשמותה — ה"בנה" שתקיף את ישראל מצפון דרומה ומזרחה, עד אילת. עד כאן לדברים הכלליים יותר. עכשיו אגיד כמה דברים בנימה אישית יותר. אם איש לא טען כאן כלפי הרמטכ"ל-לשעבר: "מדוע עשית או לא עשית כזאת וכזאת". איש לא טען כאן היום כלפי מנכ"ל-משרד-החוץ-לשעבר: "מדוע אתה בסוגיה זו עשית או לא עשית כזאת וכזאת". אבל נמצא מי שהטיח כלפי אנשים שהיו פעילים בוועד-הציבורי-הישראלי-לעזרת-לבנון מדוע עשו או לא עשו כזאת או כזאת. אני מתכוון בייחוד למה שאמר כאן יורם המזרחי, שטען כנגד סופרים ואנשי-רוח ואחרים שפעלו למען הדרום ומשום-מה נאלם קולם "דווקא עכשיו".

אם כן, פה אני חייב מעין תשובה קצרה. ראשית, אני עצמי אינני איש צער-בעלי-חיים ולא "הומאניטארי" גדול. כאשר התעוררתי ליוזם, או להשתתף ביוזמה, לאירגון פעילות ישראלית ציבורית בלתי-רשמית, בלתי-ממלכתית, למען אותם כוחות בלבנון שנאבקים על ייחודם ורוצים לשמור על ייחוד זה, לא התכוונתי דווקא לכך שצריך להגיש להם אורו ושמן ובצלים. לא ראיתי בזה דווקא סיבה להתאמץ ולהתחיל "לעשות רוח", כמו שאומרים.

פעלתי, יחד עם חברים אחרים, ביניהם גם ישראלים שאינם ממוצא יהודי דווקא, מתוך הבנה שחשוב לישראל לנצל הודמנות זו, שבה מצטייר איזה בעל-ברית גלוי, פחות או יותר, במרחב שמסביבה. פעלתי מתוך סברה שהביטוי ליוזמה כזאת יכול להימצא בפעילות ציבורית אורחית חפשית, במישור הומאניטרי, אך לא במישור זה בלבד.

היוזמה הזאת נתקלה, מראשית התארגנותה, באטימות, ברצון רע ובהרתעה מבפנים, מצד הרשויות בישראל. וגינתת האמת להיאמר שנוכח הרתעה כזאת — או בלי העידוד המצופה, שהוא היפוכה של הרתעה כזאת — קשה מאד לקיים יזמה כזאת, מפני שהיא כפופה תמיד לאיזה גורם מגביל, גורם של גבול. יש "גדר טובה", וכדי לעבור אותה נחוץ שיתוף-פעולה כלשהו מצד שלטונות הביטחון, וכדי לעשות לפעילות הזאת גפשות בחוץ-לארץ נחוץ שיתוף-פעולה מצד משרד-החוץ. וכן הלאה וכן הלאה.

אם כן, בכל המישורים האלה נתקלנו, למעשה, פרט לתקופות מסוימות מאד ולמיגזורים מסויימים מאד, באטימות, באי-הבנה, בהרתעה. כאשר באנו לראשונה, חיים גורי ואני ועוד אחד או שניים,

אלוף (מיל') א' יריב:

תודה רבה על דבריו המעניינים והכנים של מר אהרן אמיר; ואני מוסר את רשות הדיבור שנית לפרופסור אבינרי.

פרופ' שלמה אבינרי:

אפתח בהערה לדבריו של אהרן אמיר, מאחר שהוא הזכיר מגעים, שהיו לו עם מנכ"ל משרד ראש-הממשלה בממשלה הקודמת. אולי אהרן אמיר נספר פעם על דברים, שניסינו לעשות יחד ולא תמיד עלו יפה ולא תמיד בהסכמה בינינו. אבל, התגובה השלילית, שקיבל אהרן אמיר ממנכ"ל משרד ראש-הממשלה דאז, לא הייתה היחידה, שממשלה קודמת הגיבה לנוכח הנסיונות, הכנים והטובים, שאהרן יזם אז. ברשותכם, לא אכנס לפרטים. אלא שלא כל יומותיו של אהרן אמיר נתקלו בשלילה מצד הממשלה דאז.

אשמיע כמה הערות היסטוריות, או היסטוריות פוליטיות, לכמה מן הדברים, שהעלה יובל נאמן. אולי זה נכון, שיגאוגרפיה לא משתנה. אבל גם אם גיאוגרפיה לא משתנה, הרי גיאוגרפיה אנושית משתנה; ולכן, גימת הנוסטלגיה שלו ללבנון, כפי שהייתה פעם, איננה ריאלי, לדעתי, משום שהגיאוגרפיה האנושית של לבנון השתנתה. אין זו הפעם הראשונה, שיוכל ואני שרויים בוידוא בנושא זה; ואולי ההבדל בינינו הוא זה שבין איש מדעי-הטבע לאיש מדעי-הרוח. אני לא הייתי מעז לאמר דבר בתחום המדעי שיוכל חוקר בו. אבל נדמה לי, שאחד ההבדלים בינינו הוא, שאיש מדעי-הטבע עוסק רק באובייקטים, בעוד איש מדעי-הרוח והחברה עוסק גם בסובייקטים. לבנון היא אובייקט גיאוגרפי, אבל חיים שם סובייקטים, דהיינו אנשים בעלי תודעה. יכול להיות, שכמות המים השנתית בליטאני לא תשתנה, אבל האידיאולוגיה הפוליטית של האנשים היושבים על גדות הליטאני אמנם תשתנה; ואחד הדברים שאירעו בלבנון, כפי שהוזכר הבוקר, הוא, שהמאזן הדמוגרפי הפנימי בלבנון השתנה עד כדי כך, שהשליטה הנוצרית איבדה את התשתית שלה ברוב האוכלוסיה, משום שהנוצרים, שלא לדבר על המארונים, הפכו למיעוט. זהו חלק מהתמונה שהשתנתה ואת הגלגל ההיסטורי הזה לא ניתן להחזיר.

אבל שמעתי כאן נוסטלגיה גם לעניין אחר, שאילו היה בגדר האפשר — הרי יכול היה להיות בסיס לאסטרטגיה ישראלית. המדובר — באסטרטגיה המבוססת על המיעוטים במזרח-התיכון, על הפריפריה הלא-ערבית במזרח התיכון; אתיופיה מצד אחד, תורכיה מצד שני ואיראן. לשענתה הייתה זו אסטרטגיה טובה, ולוואי ותתחדש עלינו, אלא שאין אני רואה אותה בעין. יתר על כן: לא כל מי שאינו מוסלמי-סוני הוא בהכרח בעל-ברית שלנו.

אחת הבעיות שלנו כרוכה בסקטור מסויים באוכלוסיה הערבית הנוצרית — דווקא היוונים האורתודוקסים. הערבים היוונים-אורתודוקסים הם הגורם הערבי הלאומני ביותר, החל בג'ורג' חבש וחואטמה, שהם יוונים אורתודוקסים וכלה במנהיגות של ר"ח בארץ, הבאה מקרב עדה זו. יש לזה סיבות היסטוריות, שלא אפרטן. כך גם בלבנון, דווקא עדה נוצרית זו קשורה בחלקה לגורמים הקיצוניים ביותר ברדיקאליזם הערבי. כיוצא בזה, כאשר בשלבים מסויימים יכולנו למצוא תהודה לאינטרסים שלנו אצל הכורדים, הרי — מבלי להיכנס לפרטים, יובל נאמן — כנגד ברואני ישנו

גם טלבאני והוא מסוכן לנו כמו הבעת' הסורי. התמונה היא אפוא מורכבת גם בתוך המיעוטים הללו.

עוד שתיים-שלוש הערות היסטוריות. צדקת כאשד אמרת, שבעבר היו מקרים, כאשר בהיענותנו לאיתותים לבנוניים, השמענו קול אזהרה, שהיה איתות שהרתיע את הסורים. טענת, שב-76' לא כך קרה. נכון, שב-76' לא יכולנו להיענות לבקשה לבנונית כזאת, כי בקשת ממשלת לבנון ב-76' הופנתה לא אלינו אלא דווקא לדמשק: אנא, היכנסו והצילו אותנו מן הפלשתינאים. ב-76', ההנהגה הלבנונית הנוצרית הרשמית, היא שביקשה מהסורים להיכנס ללבנון כדי להציל אותה מתגרת ידם של המוסלמים השמאלניים ואש"ף. יכול להיות, שאנחנו היינו צריכים בסיטואציה הזאת להתייצב נגד ממשלת לבנון הנוצרית, לצידם של אש"ף והמוסלמים השמאלנים. ייתכן, כי מאיר פעיל היה מסכים לזה; ואילו אני — לא.

עניין שני — החלת הריבונות הישראלית על הגולן, מבלי להיכנס לעבי הויכוח. אמר יובל נאמן, כי אחת הסיבות לכך, שאסד תולה את עניין לבנון בעניין הגולן, היא בדיעתו שהגולן מונח בכיסו, באשר אנחנו לא החלנו שם את ריבונותנו. מכאן מסקנתו: הבה נחיל את הריבונות על הגולן ו"זה יוריד את העניין מן הפרק". אם ראש-הממשלה, שהוא איש מיסמכים, מאמין כך, אינני מתפלא עליו. אבל עליך, יובל נאמן, אני מתפלא: האם לאחר שחוקקנו ב-1980 את "חוק ירושלים", כחוק יסוד, הבאנו להורדת ירושלים מן הפרק, או שהעלינו אותה על ראש שמחתנו? לכן, המחשבה בדבר פתרון קל בהחלת הריבונות הישראלית על רמת הגולן — היא אשליה. אני מסכים איתך, שיש לנו דילמה ברמת-הגולן, אבל אין היא פונקציה של השאלה, אם באופן חד-סטרי נחיל או לא נחיל את החוק הישראלי על רמת-הגולן. אם אסד אמנם בטוח, כפי שאמרת, שהגולן מונח בכיסו, מבחינת התביעה הבינלאומית, הרי לא יהיה פחות בטוח בכך יום אחרי החלת הריבונות הישראלית על הגולן. הנחתי היא, שהוא יהיה דווקא קצת יותר בטוח, משום שכל העולם יתנפל עלינו בעניין הגולן. נושא הגולן, שהוא היום רגוע, יחדל מלהיות רגוע. אם מישהו רוצה לעזור לאסד, בבקשה, אבל ברור, שלא זה הדבר שאתה רוצה. אני מציע אפוא לתשוב שנית ולהבין, שהמיסמך המשפטי הזה, שאתה מציע לכנסת ישראל להתאחד מאחוריו, לא יפתור לנו את בעיית רמת-הגולן ומעמדה הבינלאומי והתפיסה של אסד לגביה.

אשר למטרה בדבר הוצאת הסורים מלבנון — אני לא הרחקתי לכת, כמו מאיר פעיל, משום שנרמה לי, כי מה שמבדיל ביני לביני הוא, שמאיר פעיל, לשיטתו, מאמין תמיד בפתרונות סופיים ואילו אני מאמין תמיד בפתרונות ביניים. אני חושש מפתרונות סופיים, כי לעיתים, המחיר שאתה משלם בשבילם הוא גדול. גם בלבנון, כפי שניסיתי לאמר, אני מעדיף שמירה על סטטוס-קוו מעורער, על פני הניסיון להגיע לפתרון סופי, כי מחירו של פתרון כזה יהיה גבוה מדי.

ההצעה שהעלה יובל נאמן לגבי הוצאת הסורים מלבנון תיתכן רק בהקשר אחד, שאת מחירו אינני רוצה לשלם. אנחנו איננו עוקבים, לדעתי, כראוי, אחרי ההצעות האחרונות שעלו בשבועות האחרונים בלבנון, כאשר ממשלת לבנון תבעה הוצאת הסורים מלבנון וכאשר הסורים הודיעו, שבתנאים מסויימים הם מוכנים לעשות את הדבר. דברים אלה לא זכו בתהודה מספקת בארץ וזה מטריד אותי.

אחת ההצעות שהועלו הייתה, הקמת ממשלת אחדות לאומית בלבנון, שיהיו שותפים לה גם הפלשתינים. כלומר, לא רק הנוצרים והסונים והשיעים, לפי המתכונת הישנה, אלא גם הפלשתינים. אני יכול לתאר לעצמי סצנריו, שעל-פיו תוקם ממשלה לבנונית, שתייצג את יחסי הכוחות הצבאיים והדמוגרפיים של לבנון היום, כאשר קרוב ל-10%—15% מאוכלוסייתה הם פלשתינים וכאשר אולי 50% מהכוחות המזוינים הלא רשמיים בלבנון הם פלשתינים. ממשלה כזאת תוכל לשמש אלטרנטיבה לשמירת השקט הסורי.

במלים אחרות, אולי ישנה דרך להוציא את הסורים מלבנון, אולם זאת — תמורת פלשתיניזציה של המערך הפוליטי הלבנוני. הפיכת הפלשתינים לא רק לגורם שולי של גרילה או טרור, אלא לגורם רשמי, היושב בממשלת לבנון. אני מציע, שאנחנו לא נתלהב מהסדר כזה. את המחיר הזה איני מוכן לשלם, משום שאני יוצר לפלשתינים בסיס טריטוריאלי כזה, שאין להם היום בשום מקום, ושכסופו של דבר יחייב גם את הסורים לצעדים, שהיום אין הם מחוייבים להם.

במלים אחרות, מחיר הוצאת הסורים מלבנון עשוי להיות מתן גושפנקה לפלשתיניזציה של לבנון. אני מציע, לא ללכת בכיוון הזה. המסקנה מדבריי היא, שכל פתרון, כדרך שאנחנו מחפשים פתרונות במתימטיקה מעין "אחת ולתמיד", יהיה בלבנון גרוע ממצב הסטטוס-קוו, שעורער, שעמו יכולנו לחיות, מבלי שיהיה בו פתרון ומבלי שיספק את האינטרסים האסטרטגיים לטווח ארוך של ישראל, אלא שהוא איפשר לנו לקיים ברמה סבירה את הביטחון השוטף. נדמה לי, שבתנאים הנוכחיים, זהו המקסימום האפשרי, אלא אם כן אתה מוכן לשלם אחד משני המחירים — מחיר אחד ייגבה ברמת-הגולן, מחיר שני אפשרי — פלשתיניזציה של לבנון. מי שמוכן לשלם את המחירים האלה, כדאי לו לתבוע פתרון, אבל לגסות להגיע לפתרון אסטרטגי בלבנון ולחשוב, שלא ייגבה מאתנו אחד משני מחירים אלה — הרי זו אשליה.

אלוף (מיל') א' יריב:

תודה רבה לפרופסור אבינרי. רשות הדיבור לפרופסור נאמן.

פרופ' יובל נאמן:

אני מאמין בעיצוב מדיניות והתפתחות של מרחב. זאת מלאכת יצירה. הוגים רעיון; וכדי שיהיה מעשי, צריך "שהתיינה לו רגליים" ושהיו נתונים המאפשרים את הגשמתו, אפילו נראה העניין בלתי סביר. מאותו רגע יש להוביל לקראת אותו רעיון. ברור, שאם בחרים ביעד די רחוק, הוא יכול להיראות בתחילה כפנטסיה, באוירה שבה עוסקים בדברים בראייה יום-יומית בלבד.

אביא שתי דוגמאות: כשהעליתי לפני ממשלת ישראל את יזמתי הראשונה בעניין הפורדי, באתי ואמרתי: יצרתי קשר כלשהו, יש בידינו עתה אפשרות לפתח קשר זה ולסייע לעם הכורדי במאבק, אמר יהושפט הרכבי, שהיה אז ראש אמ"ן: הכורדים אומה מתה, כל העניין חסר סיכוי וחסר ערך. הם לא יילחמו, לא יתקוממו, לא יעשו דבר. שכנוע השלטונות אצלנו נמשך שני וחצי — שנתיים! כידוע, הגענו בנושא זה להישגים גדולים — עד שגם כאן עלה הכורת בגישה הקיסנינג'רית. באותה תקופת ה"דטאנט" וההסכמים נמכרו גם הכורדים. דברים רבים התמוטטו אז, בהם גם זה. אבל

בסיכום — הכורדים ומאבקם נראו כיעד מפוקפק מאד במציאות של 1956, בראשית הדרך. כעבור שנים אחדות הפכו לדבר מוחשי מאד, לבעל ברית פעיל ויעיל.

נשוב לעניין הלבנון. אם להגיע ליעד ששרטטתי, ליציאת הסורים, אין להישאר בתחום הפתרונות המדיניים של שלמה אבינרי, כי זה בניגוד לאינטרס שלנו בגולן, שאני מציע לספחו מיד. אבל יש עוד אמצעים. שוב, אני נזכר בלילה אחד של הצגת מפה וחיצים ותיק, כמדומה ב-1953, של תכניות מיבצעיות שהתגשמו ב-1967! גם אז היה מי שאמר "פנטסיה". כשאתה חווה תנאים מסויימים ואתה לומד את הנתונים, תוכל להגיע לאותם יעדים. בעניין זה אסור להסתכל במצב רגעי, אלא להסתכל קדימה בהרבה. ובעניין זה, גם מאיר פעיל מסתכל קדימה בהרבה, אלא שאנו חוזים חזות שונה. הכיוון שאליו הוא מוביל, מזכיר לי את דברי המלך עבדאללה לגולדה, בשעתו. מה שמאיר פעיל מציע לנוצרים הוא מה שעבדאללה הציע לנו. הוא הציע הסדר, שמבחינת היציבות, אני מניח, היה באמת יציב מאד. הוא אמר: "אני אהיה המלך ואני אדאג לכם בתוך מלכותי לאוטונומיה תרבותית ולכל הזכויות המגיעות למיעוט". יכול להיות שהיינו משתלבים יפה בתוך המרחב.

(פרופ' אבינרי: הדרוגמה טובה באמת, אלא שהיהודים הם עם והנוצרים בלבנון עדיין לא עם.) הם בדרך להיות עם; המאבק עושה את שלו, כפי שקרה לפלשתינאים. אגב, מבחינה זאת, יש ללבנון היסטוריה יותר מאשר לפלשתינאים; דווקא הם הינם עם בעל רקע היסטורי.

(פרופ' אבינרי: בייחוד היסטוריה, שהם הורגים אחד את השני.)

מבחינת הגיבוש, גם אנחנו לא תמיד חיינו בשלום זה עם זה. אגב, אצלם יכולה משפחה, משפחה שהאב, שהיא נוצרית כיום, לחוש כממשיכת הימים שבהם הייתה דרוזית. הייתה להם אז מדינה, נסיכות יפה במאה השבע-עשרה, למשל. דווקא בלבנון יש היסטוריה ויש אומה. אגב, מדינת הלבנון התקיימה כ-20 שנה די יפה, ללא משברים, והעובדה ששינתה את התמונה בלבנון, הייתה צמיחת הפלשתינאים הללו, שהתבססו שם, בעוד ממשלת לבנון, שהייתה חלשה מדי אולי גם בגלל המבנה הפנימי שלה, לא פעלה.

(פרופ' אבינרי: פלוס שיעור הילודה הגבוה יותר של המוסלמים, בהשוואה לנוצרים.)

בעיקר חל השינוי המספרי עקב התוספות הפלשתינאים לצד המוסלמי. ושוב, אם נחזור להווה, בגישה של בשיר ג'ומייל, של איחוד מאולץ, יש התפתחות ניכרת לגבי מה שהראו ועשו ממשלות הלבנון בעבר. עם כל ה"לא סימפאטי" שבשימוש בכוח, זהו בדיוק מה שחסר קודם לכן.

על כל פנים, אני רוצה להזכיר, שבזמן האחרון כבר דובר אפילו בעזיבת הסורים. על כן, גם לא נראה היעד שלי מזר. כבר היו הצעות להחלפת הסורים בלבנון כ"כוח שומר שלום". הוצע שיחלפו בכוחות צרפתיים וממשלת צרפת אפילו הביעה נכונות לשקול את הרעיון. וזאת גם לתשומת לב מאיר פעיל, כי הוא אומר: "אף אחד לא מוכן" וכדומה. הממשלה הקודמת בצרפת הראתה נכונות למלא מחדש את התפקיד הישן שמילאה צרפת בלבנון. אבל אציין זאת שוב — כאשר אני מתאר לי הוצאה של הסורים, אינני מתכוון לעיסקה מסוג זה, אם כי גם זה יכול להיות

לעניין הגולן. ריבונות תהיה צעד רציני קדימה. זכרו את הבדיחה על אותו אדם שהיה חייב כסף רב לשכנו ולא יכול לישון. העיר את השכן באמצע הלילה כדי להגיד לו, שלמחר אין לו במה לשלם את חובו. אחר-כך הסביר לאשתו: עכשיו הוא לא ישן.

קחו, למשל, את המצב של ירושלים. לפני "חוק ירושלים" היה ברור, כפי שמשה דיין חזר ומנסה להציע גם עכשיו, שירושלים אכן עומדת לדיון. דיין דאז גם הבלטי שאין לנו תביעה לריבונות, רק לאי-חלוקתה של העיר מחדש. ולכן, אין לסעודים, למשל, מקום לדאגה. גם לאמריקנים אין על כן סיבה שלא לישון. הנשיא קארטר אמר אן, שגם הוא אינו רוצה "שהעיר תחולק מחדש". כולם הסכימו, שהעיר לא תחולק מחדש. המשמעות האמריקנית — מעבר מגדלבאום פתוח, כמו הגשרים הפתוחים. פיניו ירושלים המזרחית, אך ביקורים חופשיים בכותל. היום הם כבר יודעים ש"אינם יכולים לישון". קו ההתחלה למשא-ומתן אצל הישראלי הוא הרבה יותר רחוק קדימה. על האמריקנים והסעודים למצוא מה להציע, כך שיוכלו להשתלב בריבונות ישראלית על כל העיר. אסור ליצור אצל הצד השני ציפיות שאינך יכול למלא אותן לאחר מכן, או שמילויין יביא אסון. נחיל את הריבונות בגולן. יצטרך אסד לחשוב, אם באמת ירצה להגיע להסדר, מה המינימום שהוא יכול לדרוש, ולא מה המקסימום. קו ההתחלה שלנו למשא-ומתן הוא גבול המנדט, כמו בסיני, בגלל אי-החלת הריבונות. גם בסיני, ברגע שתכנית השלום הישראלית הכירה בריבונות מצרית על כל סיני, רק נס יכול היה לחלץ את היישובים. על כן, אני חוזר וקורא להחלת הריבונות מיד. עובדת הריבונות תיקבע הרעש הבינלאומי יחלוף.

אלוף (מיל') א' ריב:

תודה לפרופ' יובל נאמן. רשות הדיבור עתה לאל"מ (מיל') ד"ר מאיר פעיל. בבקשה.

אלימ (מיל') ד"ר מאיר פעיל:

אני רואה, שהתחילו קצת להתברר, זה גם טוב. עכשיו אהיה רציני.

אני בהחלט מסכים לתיאוריה של שלמה אבינרי, שבמציאות, העניינים מתגלגלים בפתרונות ביניים. אני רוצה להדגיש כי מדינאות — עניינה תכנון לטווח ארוך. לפי עניות דעתי, ייתכן שהביצוע יתרחש בפתרונות ביניים, לפי הנסיבות, אבל כל שיטה של פתרון ביניים חייבת להיות מודרכת על ידי קונצפציה ארוכת-טווח.

אני אומר לאהרון אמיר: קונצפציה ארוכת טווח במדינאות, פועלת אל העתיד הבינוני, בתחום 10—15 שנים. על העתיד הרחוק חושבים הפילוסופים.

ולנושא נוסף — אני רוצה להזהיר את עצמנו מפני החלת החוק הישראלי ברמת-הגולן; ואני פונה עכשיו אל אלה הרוצים שרמת הגולן תישאר בידי ישראל. ישנה אפשרות, יותר מתיאורטית, אבל לגבי הרוצים את רמת הגולן, זו סכנה: ברגע שנשיא סורי יתעשת ויתפכח, ביום מן הימים, וינקוט יזמה פוליטית כלפינו, דמויית יזמת סאדאת, אנחנו ניכנס לסחרור בינלאומי כה חריף, שיהא אשר יהא ראש-ממשלתנו, ולו גם ראש תנועת "התחיה", סופו, שיתמרן את עצמו ואת ישראל לכלל ויתור על רוב רמת-הגולן — ואני מקווה — תמורת שלום.

שלב בפרשה. אתן דוגמה לדרך אחרת: כשלמה אבינרי, אף אני אינני רוצה לחשוף תכניות. אבל לדוגמא — את הבריטים הוציאו מהארץ באמצעות טרור, למשל. או נאמר, שאותו כוח סורי, המצוי בלבנון, סובל כיום רק מכך שמישהו מפגין אותו מדי פעם. אילו היה נמצא משהו, שהיה מאמן לחמי גרילה בצד הנוצרי, הייתה נוצרת הטרדה מתמדת שהייתה מחייבת את הסורים להכניס עוד גדוד ועוד גדוד ועוד דיבזיה וכו', עד שהיה הרבר נמאס עליהם והיו מוצאים, שהעומס והמחיר גדולים מדי. אגב, בארץ הררית כלבנון יש תנאים אידאליים ללחימת גרילה. נתתי כאן דוגמה. אני מסוגל לתת עוד ארבע כאלה...

לסיכום, יש דרכים להשיג את היעד של הוצאת הסורים. איננו תפוסים בצבת של שלמה אבינרי: או הגולן או לבנון. אך זאת — בתנאי שנחרוג מחישובים דיפלומטיים גרידא. הבעיה היא, להיות יומני. הבעיה היא, לא לקפוא על השמרים, לא לקבל את המצב כסופי. ליזום ולהוביל, ברוח מה שאמרתי בשעתו לגבי הכורדים.

ולהערה לגבי 1976 — נכון, שאז לא באה הבקשה מצידם, אבל היות שתמיד היה זה האינטרס שלנו גם כן, מבחינת הגיאוגרפיה, הרי שבמקרה ההוא צריך היה לפעול ללא ספק גם בלי הזמנה. כעצתו של ג'ורג' בול, כלפינו, כשאמר שצריך לעזור לישראלים לעזור לעצמם, כשרצה שנוותר על השטחים. במקרה 76, כאשר דווקא גורמים בממשלה הלבנונית הזמינו את הסורים (וראו גם היום את שעבודו של נשיא לבנון, ממש גועל נפש) צריך היה לעזור להם לעזור לעצמם. צריך היה להפעיל את הערבות ולהודיע, שהקו האדום הוא בגבול סוריה-לבנון. בסופו של דבר, הרי הפעלנו "קו אדום", אבל הפעלנו אותו קרוב מאד לבית. צריך היה להפעיל אותו בגבול סוריה, ברגע הראשון. גם הסורים היו מבינים זאת, כי הם זהירים, כפי שאמר שלמה אבינרי.

לעניין אחר. עלינו להודות לסורים ולמה שקרה בלבנון, כי הם חשפו את חוסר הרצינות שבראיית ההסכם עם מצרים כ"הוצאת הגדולה במדינות ערב מהסכסוך". אני מתכוון למה שאמד בוטרס ע'אלי לגבי ההסכם עם מצרים. כמובן, היום מצרים תהיה מאופקת, אפילו תהיה בלבנון פעילות צבאית. נותר עדיין שלישי סיני, שמצרים צריכה לקבלו ב-1982. כאשר הרברים יתרחשו אחרי אפריל '82 תהיה התמונה שונה לגמרי. היום, עוד לפני אפריל '82, ראינו קצת את העור השעיר של הזאב מציץ מתחת לסדין של הסבתא. לי לא הייתה בכך הפתעה, אבל מי שמאמין בהסכם השלום וערכו כי רב, אני מציע לו להסתכל היטב במה שקרה כאן ולחשוב מה יקרה, כשזוהי יתרחש אחרי אפריל '82.

אזכיר אפשרות אחרת שהסיכויים להיווצרותה קטנים, אבל לא הייתי מופתע, במידה שהעניינים בלבנון יסתבכו, אם גם העיראקים ייכנסו לפרשה. זה יכול להיות שבבילם מוצא נפלא, דרך לצאת מהתסבוכת בפלישה לאיראן. מהרגע הראשון חשבת, כיצד יכולה להיגמר מלחמת עיראק-איראן. אחד הדגמים האפשריים דומה לדרך שבה סיים נאצר את מעורבותו בתימן. בשלב מסוים, כשנוצרת מעין בעירה בחזית הישראלית, נוצר צידוק גם לאיראן וגם לעיראק, להפסיק את מלחמתם. אם המצב יתפתח להסלמה, יכולים לחול שינויים גדולים בהיערכות המדינית הבין-ערבית והבין-מוסלמית.

(פרופ' נאמן : מוכן להבטיח שלא.)

אתה יכול להבטיח עד מחרתיים. מנחם בגין הבטיח, שהוא לא ייסוג מסיני. הוא אפילו רצה להתיישב לעת זקנה במושב נאות סיני ליד אל-עריש. לאהוב ולהבטיח — לא עולה במאום. בגין הבטיח, שלא ינחתו גפזי קטיושות בקרית-שמונה. הלוואי, הלוואי שיכולתי להבטיח כמוהו. הלוואי שלא יתברר לעולמים. להבטיח זה סיפור אחד ומה שקורה זה סיפור שני, כי הנסיבות המתפתחות הן יותר מסובכות מכל מצב עכשווי.

הוזה אומר, על ישראל עכשיו לנקוט מדיניות זהירה מאד, על-פי הכלל: "אל תעירו ואל תעוררו". אם הייתה לנו מדינאות ארוכת-טווח, בכיוון שאני מציע, היו קברניטי ישראל מחזיקים את רמת-הגולן בסליק עמוק: לא מדברים. לא מחוקקים, לא מתיישבים, לא עושים מהומות, לא מצעקים "אל תאבדו את הצפון". אלא יושבים בשקט ומקווים שהסורים יעסקו בצרותיהם: אל מול עיראק, בלבנון, ובבעיות הפנים, דוגמת התעוררות האחים המוסלמים, ולא ימצאו את הכוח הנפשי ואת הזמן לפתח יזמה מדינית בנוסח סאדאת כלפי רמת הגולן.

יזמה סורית כזאת תגרום לכך, שישראל תיאלץ להחזיר את רמת-הגולן, או כמעט כולה, תמורת שלום עם סוריה, עוד לפני שתיושב פרשת לבנון. ואז ישיגו הסורים את רמת-הגולן בעתיד הקרוב ואחר-כך אף ישיגו את לבנון בעתיד הבינוני. מכאן נובע, שמוטל על ישראל לפתח מדיניות מדינית כלפי סוריה על-פי הנוסחה: שלום בין ישראל וסוריה תוך הסדר טריטוריאלי של ריבונות סורית על לבנון וריבונות ישראלית על רמת הגולן. אם נתממה — סופנו שנפסיד את רמת הגולן תמורת הסכם שלום כלשהו עם סוריה; ואילו הסורים יזכו לבסוף גם בלבנון.

יובל נאמן העיר, כי הצרפתים כמעט שהיו מוכנים השנה להכניס כוחות צבאיים ללבנון. אני רוצה להדגיש כי כעבור יומיים זיסקאר דסטאן (נשיא צרפת) נמלך בדעתו והבין, כי הכנסת דיוויזיה צרפתית אחת, או שתיים, אל לבנון תביא על צרפת רק צרות צרורות. לכן, בצדק, הוא ביטל את הרעיון לחלוטין.

כשיובל נאמן הזכיר את איומי שר המדינה המצרי, בוטרס ע'אלי, תמהתי רגע. מה חשבכם, שהסכם שלום בין ישראל ומצרים הוציא את המצרים מן התנועה הלאומית הערבית? האם אתם מקווים, כי אם תהיה מלחמה, גדולה או קטנה, בין ישראל ואיוושהי מדינה ערבית, תבוא מצרים להילחם לצדנו? זה חלום באספמיה. צדק יובל נאמן כשאמר, שהוא הבין את התבטאויותיו של בוטרס ע'אלי. משום שהבין כי גם לאחר הסכם השלום לא נטשה מצרים את הרקמה של התנועה הלאומית הערבית. גם אני לא הופתעתי, אלא שהגעתי למסקנות הפוכות: במקום לטרפד את השלום היחיד שהשגנו בינתיים, בין ישראל למצרים, צריך לחפש וליזום הסדר שלום מקיף עם כל השכנים הערביים.

אבל אני רוצה להביע בעניין הסורי טענה הרבה יותר חמורה. אלה, שכה אצה להם הדרך להתערב בכל רחבי לבנון וגם בצפון לבנון כנגד הסורים, אולי אחת מכוונותיהם היא, לטרפד את המשך ביצוע הסכמי קמפ-דייב? זאת, על-ידי רחיפת ההנהגה המצרית בחזרה אל תזית הסירוב הערבית. כך ניתן יהיה למנוע, לדעת מספר קנאים ישראלים, את הצורך לפנות את חצי-האי סיני.

(פרופ' נאמן : הלוואי והיה זה אמת.)

פינוי קרמת סיני עומד על הפרק בעוד כשנה. יכול להיות שממשלה בראשות מנחם בגין תצטרך לעשות זאת. יש לי הרגשה כי התוקעים בשופר, הקוראים ללמד את הסורים בצפון לבנון לקח, הם בעלי כוונות רב-גוניות: הם רוצים לחמם את דעת הקהל בישראל ולזכות בהרבה קולות מהחוגים הלאומנים בבחירות לכנסת העשירית; הם אולי מעוניינים להשתלב באינטרסים של ארצות-הברית החפצה ללמד את הסורים לקח, כדי להרחיקם מתחום ההשפעה הסובייטי; ואולי יש להם גם כוונה לטרפד את הסכמי קמפ-דייב. שום סיבה אינה מצדיקה התערבות נגד הסורים בצפון לבנון, אלא לעשות את ההיפך, לנקוט את הקו המדיני העצמאי הישראלי שהצעתי לעיל, כי הוא נועד לקדם את האינטרס הישראלי.

אני מוצא לנכון לדווח לכם משהו על דבר הפגישות הראשונות שנעשו ב-1976 בין גורמי שלום ציוניים ובין נציג אש"ף. ידוע הרבה, שהשלטון המארוני בלבנון הוא שהזמין את הסורים בסוף אביב 1976, להתערב כנגד הפלסטינים בתוככי לבנון. זו עובדה. אפילו חל פילוג בתוך אש"ף באותה שנה, עת היותר קרובים לסורים, דוגמת קבוצת אל-צעיקה, פעלו בשם הסורים כנגד אחיהם הפלסטינים. לא רק מארונים יורים במארונים, דוגמת אנשי בשיר ג'ומיל הלחמנים באנשי סולימאן פרג'ייה, גם קבוצות יריבות באש"ף ירו אלה באלה. בעקבות לחץ מאסיבי סורי זה, בסוף אביב ובקיץ 1976, הסכימה הנהגת ארגון פתח בתוך אש"ף לשלוח את ד"ר עיצאם סרטאווי לאירופה בקיץ 1976, לחפש קשרים עם אלמנטים ציוניים הגורסים יזמת שלום ישראלית. זה היה המניע האינטרסנטי, וחבל מאד שמגעים אלה לא נוצלו כהלכה בידי ממשלת ישראל, כדי לקרב ולקדם את עניין השלום. ברצוני להדגיש דווקא את השיקול האינטרסנטי ולא המוסרי. כשהותר לסרטאווי לנסוע לאירופה ולבקש מגע עם המועצה הישראלית למען שלום ישראלי-פלשתיני, הייתה העילה לכך כניסת הצבא הסורי ללבנון, הפעלת אל-צעיקה וכוחות סוריים נגד הפלסטינים בלבנון וחשש, עד כדי פאניקה, של חיסול אש"ף בלבנון בידי הסורים, בבחינת "כשאני ציפור שיר (סוריה) גם העורב (ישראל) הוא זמיר". לאמור: אם הסורים בוגדים בעניין הפלסטיני, מן הראוי לשלוח משהו לחפש קשרים גם עם גורמים ציוניים...

(פרופ' אבינרי : זה רק מוכיח את הרצינות של המגעים האלה...)

לא ולא, מגעים פוליטיים נעשים תמיד כשיש אינטרסים ולא מתוך אהבות רומנטיות. את זאת אני מדגיש. אני מספר לכם את פרשת המגעים, קודם כל, כעובדה; ושנית, כדי להבהיר, כי כשנצור צורך אינטרסנטי, והצורך הזה היה חריף מאד, נפתחת פירצה, אשר ממשלת ישראל לא ידעה לנצלה. ניתן ללמוד מפרשה זו מיני לקח רבים. אחד מהם — שיש טעם לעודד את התהליך ההיסטורי כדי ליצור צורך אינטרסנטי. אולי, אם נעודד את הסורים לעשות מעשים בלבנון, תהפוך השאיפה של הסורים לממש את נוכחותם בלבנון לצורך אקוטי התובע הידברות וסיכום הסדרים מדיניים וצבאיים עם השכנה השניה של לבנון: ישראל.

(בתשובה להערה, כי דיון פומבי על יזמות מדיניות מן הסוג המוצע בפי המרצים עלול לגלות סודות מדינה ולהזיק לאינטרס הישראלי:) אנחנו חיים עדיין במדינה חופשית. לא

מדוע אני מזכיר את זה? מפני שההרגשה הפנימית, הרגשת צדק והרגשת השייכות והרגשת הייחוד שמפעמת בקרב חלקים גדולים של הנוצרים בלבנון, ולא במארונים בלבד, חופפת מאד, למי שמתחיל קצת לעקוב אחרי הדברים מקרוב ולהכירם מקרוב, את הרגשת השייכות והייחוד, הצדק והצורך של היישוב העברי ערב מלחמת-1948.

חשובה כאן גם בחינת האיכות. כבר הזכירו שרוב הקאדרים, כלומר הכוחות האינטלקטואלים והטכנולוגיים בתוך לבנון, משתייכים לאותו מיעוט דל-ילדה של נוצרים, במיוחד של מארונים. יש אומרים: כ-80% ומעלה של הקאדרים בלבנון הם נוצרים בכלל ומארונים בפרט. ואילו מבחינת הרגשת הזהות עם הטריטוריה הרי זו המפעמת באוכלוסיה הנוצרית של לבנון, לפחות אינה נופלת מן ההרגשה שפיעמה ביישוב העברי ערב מלחמת-48.

על ההקבלות האלו אפשר להוסיף גם מה שהזכירו כבר כאן: את הפירוד הפנימי של הכוחות הצבאיים החפשיים, את ה"פורשים" למיניהם, את הקושי והצורך והנחיצות והאכזריות שבכפיית מרות אחידה על כלל הכוחות הלוחמים, את הפילוג האידיאולוגי הנורא — מלבד הרבה פאראדוקסים המיוחדים ללבנון ומיוחדים את המצב הלבנוני. ואולי כאן המקום להזכיר מעשה בהחלטה מסוימת שנתקבלה ב-29.11.47 בעצרת-האומות בלייק-סאקס. כידוע לנו, היו שם אנשים שבכו משמחה. היה גם איש אחד שבכה מצער ומכאב, וזה היה נציגה של לבנון בעצרת האו"ם, כמיל שמעון. אחרי-כן עברו בסך-הכל עשר או אחת-עשרה שנים והאיש הזה נמצא נתון בסכנה אישית — הן כנשיא והן כמנהיג של קיבוץ אתני מסוים — מחמת התוקפנות הפן-ערבית הנאצריסטית בשנת 58. עברו עוד כ-18 שנה והאדם הזה הודה בשיחה עם נציג ישראלי כי "30 שנה הלכנו במנהרה אפלה ועכשיו ראינו אור וסוף-סוף אנחנו אתכם". וכל כמה שאנו מצווים להתייחס לדברים כאלה תמיד במידה של זהירות ושל הסתייגות, הרי אלו הן תמורות שפקדו איש אחד, מנהיג מדיני מרכזי בציבור הלבנוני בכללותו, כמיל שמעון, מ-47 עד, נגיה, 76 או 77.

מצד אחר, הרי לכם אדם כפרנג'ייה שב-58 היה, למעשה, עורם וסוכנם של הסורים במאבקם שניטש בלבנון. עכשיו, כידוע, שוב הוא משענת לסורים במחוז השפעתו המסורתית, בזעזעתא שבשולי טריפולי. אבל ב-76 היה הוא, כמדומה, האיש ששלח את חדאד לדרום, במגמה ליצור את הקשר אל ישראל.

ועכשיו, באשר לגיוון של התמונה הרעיונית. אמרו שהמארונים אינם כולם מעור אחד. זה דבר טבעי בהחלט. כך היינו גם אנחנו ב-48. כך אנחנו, אני מקווה, גם כיום. אבל, מצד שני, האנשים שהיו ממבשרי הלאומיות הנוצרית-הלבנונית כללו גם לא מעטים שנמנו עם אותם נוצרים יוונים-אורתודוקסים, ששמענו כאן את שבחיהם וקודם-לכן את גנותם. למשל, ישנו משורר חשוב, קשיש, בשם סעיד עקל, שעוד בשנות ה-30 התרפק על ייחודה הקדמון של לבנון, על ייחודה הפניקי, והוא ממחוללי התנועה הפניקית המודרנית בלבנון של ימינו, והוא עצמו יווני-אורתודוקסי. היו הרבה אנשי-ספרות ומשוררים ששקרו על החייאת הערכים של העצמיות הלבנונית הקדומה והטיפו לערכים הללו. בתוכם היו אפילו עלאונים כמו גם — יוונים-אורתודוקסים, יוונים-קאתולים וכן

אני, אלא ראש הממשלה, הוא שדיווח בפומבי על המספר המדוייק של טילי הנ"מ הסוריים בצפון לבנון ועל כך שמגבלות מזג-אוויר מסויימות, כגון ערפילים או עננים גמוכים, מגעו את התקפתם מן האויר. אם לא נוכל להתליף בפומבי ובאורה חופשי רעיונות פוליטיים כדי ליצור דינמיקה של חשיבה רעננה ומתחדשת, על מה אתם רוצים שנדבר בכנסים ציבוריים, רק על שירי אהבה וטבע?

ולבסוף, הערה היסטורית לדבריו של יובל גאמן, שטען כי ערב מלחמת ששת הימים החזיר נשיא מצרים גמאל עבד אל-נאצר את הדיוויזיות המצריות מתימן, כדי להכניסן לסיני מחמת האיום של ישראל על הסורים. קרה בדיוק ההיפך. בראשית 1967 העריכו המצרים, שהם השלימו את המשימה המדינית שלהם בתימן, משהצליחו לבסס את השלטון הרפובליקני בתימן כנגד האימאם וכנגד סעודיה. באפריל-מאי 1967 הם היו בשלב החזרת רוב הצבא שלהם מתימן מצרימה ואז באו הסובייטים וסיפרו להם, בעקבות החרפת התקריות בין ישראל וסוריה שהגיעו לשיא בהפלת ששת המיגים הסוריים באפריל 1967, כי הישראלים מתכוונים לפלוש לסוריה. הסובייטים שידלו את המצרים לאמור: יש לכם עכשיו כוחות שחזרו מתימן, הכניסו אותם לסיני, כדי לאיים על ישראל שלא תפתח בימית מתקפה נגד סוריה. פרשת ההידרדרות למלחמת ששת הימים לא סיפקה אפוא תירוץ למצרים להוציא את כוחותיהם מתימן, באשר סדר התפתחות העניינים העובדתי היה הפוך. אפשר ללמוד לקח מכל דבר, אלא שמן הראוי לבסס אותו על מה שאירע באמת.

אלוף (מיל') א' יריב:

תודה למאיר פעיל. גשמע עתה את הדובר האחרון — אהרון אמיר. בבקשה.

אהרון אמיר:

כאחרון המעירים אסתפק בכמה הערות על דברים של קודמי. אתחיל בתיקוני-סופרים, אם אפשר לומר. בהיסח-הדעת פלט מישוהו שמספר הנוצרים בלבנון הוא חצי מיליון. זה אינו נכון. האוכלוסיה הלבנונית, כפי ששמענו הבוקר בהרצאת-רקע, מגתה ערב מלחמת-האזרחים למעלה מ-3 מיליונים. מתוכם היו, ככל הנראה, כ-700,000 זרים למיניהם, כולל כ-200,000 אירופים שישבו שם לרגל עסקיהם, וכן פלשתינים, ופועלים סורים וכן הלאה. יש מקום להניח שבאוכלוסיה הזאת יש עד היום, למרות האבידות, למרות הסחף המתמיד, כ-40% נוצרים, ומתוכם למעלה מן המחצית הם מארונים. כלומר: בתוך לבנון זו, השסועה והפצועה, יש עדיין קרוב ל-700,000 מארונים. קצת יותר ממה שמנה "היישוב העברי" בשנת 1948.

ועוד אמר לנו רמטכ"ל-לשעבר שהנוצרים, אילו היו מפוכחים, היו מבינים שאפשר "להסתדר" עם הסורים, להגיע לאיזה סידור שישמור על מעמדם תחת חופה סורית. דבר כזה אכן היה קרוב להתגשם לגבי היישוב העברי ב-7-1946. היו אז זרמים חזקים מאד בהנהגה אצלנו כאן שהיו מוכנים למעשה להסתפק בסטאטוס-קוו בתוספת של 100,000 סרטיפיקטים וכיוצא בכך, ולמצוא סידור נוח וכשר במסגרת של מדינה שנוכל לקרוא לה פשוט "פלשתינית" — בעקבות הספר הלבן של 1939.

מחדש את הערכים המצריים הספציפיים שלהם — במנותק יותר ויותר, אם גם לא במוצהר דווקא, מן הפן-ערביות. ולפי דעתי, כל גורם במרחב הזה שמראש אינו כלול במסגרת הפן-ערבית ראוי לעידוד ולטיפוח מצדנו. גם, כפי שאמרנו כאן, לטיפוח קצת מומרץ ומזורז. כלומר: מן הראוי לזרז תהליכים אימננטים גם אם אינם באים לידי ביטוי בלתי-אמצעי מאליהם.

מן הבחינה הזאת חשוב היה הרבר שישראל הופיעה בפעם הראשונה בתולדותיה בגלוי לימין כוח שאיננו מזוהה עם הפן-ערביות במרחב שמסביבה.

יש מקום לדעות שונות באיזו מידה צריך להריע בשופרות, מינורית או מאזונית — אבל טוב הוא בכל-זאת שהרבר הושמע והובא לידיעת העולם, קודם-כל לידיעת הנוגעים בדבר, הלא הם הלבנונים הנלחמים על ייחודם.

גם אין לשכוח שקיבלנו עלינו התחייבות מסוימת. בלשון האקדמית או הפוליטית המקובלת, ה"אמינות" שלנו היא הנתונה עכשיו בכף. אם ישראל, שבאמצעות ממשלת המערך תחילה וממשלת הליכוד לאחר-מכן הבטיחה והצהירה, והוכיחה והמחישה, שהיא ניצבת מאחרי גורם מסוים, לא פן-ערבי, באיזור הסמוך אליה, תמעל פתאום בהתחייבות הזאת, תמעל בהבטחה הזאת, הרי לדעתי לעולם, על-כל-פנים לא בטוח הנראה-לעין, בטוח הבינוני הקובע, לא נוכל לשוב ולהתייצב כמי שדברו דבר, כמי שדיברו דיבור, כמי שחרבו חרב וכמי ששלטו שלום. כי ברית-שלום אתנו אף היא לא תהיה חשובה בעיני איש אם יתברר שברית-מלחמה-והגנה אתנו שווה כקליפת-השום.

אלוף (מיל') א' יריב:

תודה רבה לאהרן אמיר.

אני רוצה להודות למרצים, לכל המרצים, מן הבוקר עד הערב, כולל המשתתפים בצוות. אני רוצה להביע תודתי לכל אנשי המינהל של האוניברסיטה, שסייעו לנו בסידורים, וכן לאנשי הביטחון של האוניברסיטה.

הערה אחת ומשפט אחד. הערה אחת — אני לא אכנס לויכוח עם ידידי אהרן אמיר, שהזכיר את השידור בגלי צה"ל וציין משפט מסויים. זה לא כל מה שגאמר והיו שם עוד דברים אחרים. אני אומר זאת רק "פור דו, רקורד", מבלי להיכנס לויכוח.

ומשפט אחרון — הצלחנו ביום עיון זה לזכרו של דוד לבחור בנושא, שהוא לא רק אקטואלי, אלא גם בעל חשיבות אסטרטגית ממדרגה ראשונה לגבי מדינת ישראל. אני מקווה, שאתם מצטרפים אלי בתקווה, שאלה, שעליהם מוטלת האחריות להחליט בפרשה הזאת בימים הקרובים, יחליטו אשר יחליטו, אבל יעשו זאת בראיית כל האינטרסים האמיתיים שלנו ובראיית כל הגורמים בפרשה סבוכה כזאת, ששמה ישראל ולבנון.

תודה רבה.

הלאה. היו בהם אפילו אנשים שהגיעו לידי כך שהתחילו להוציא ספרות באותיות לטיניות, ערבית בניב לבנוני באותיות לטיניות, וזאת כדי להדגיש את בידולם מן העולם התרבותי הערבי. יש מהם שמקטרגים על התרבות הערבית הכללית הכפויה עליהם, על גדוליה ואדיריה מימי הביניים והלאה, ודוחים אותה בנוסח שאפילו "צבר" תצוף ביותר יהסס להתבטא בו כלפי מגדלי ושלום-עליכם. אלה הם נוצרים לסוגיהם, לעדותיהם, ומדי-פעם אפשר למצוא בשורותיהם אפילו מוסלמים.

בתוך האוכלוסיה הזאת, הלבנונית בכלל והנוצרית בפרט והמארונית במיוחד, חלה התפתחות חשובה במהלך מלחמת-האזרחים. הזדמן לי לשמוע כוהן-דת מעיירה קטנה בדרום שאמר: "אסוננו היה שקיבלנו ב-1943 את העצמאות על מגש של כסף (לא מגש-כסף אלתרמני, מגש-כסף אמיתי). בלי מאמץ כמעט, בלי קרבנות, בלי שום דבר. קיבלנו אותה על מגש ונהנינו מהחיים עד בלי די במשך 30 שנה רצופות. לא ידענו להעריך אותה, ולכן איבדנו אותה! עכשיו, לאחר שריוונו אותה בדמם של 30-40,000 קרבנות (זה היה הסיכום של א. ז, לפני כמה שנים), אנחנו יודעים להעריך את הדבר הזה. אנחנו גילחם עליו. לא נרשה לשום גורם זר שיצדה בנו וימשול בנו ויכתוב לנו את מעשינו ואת צרכינו ואת תרבותנו".

ובכן, היכן ישראל עומדת בתוך המכלול הזה? אני חושב שהכרח גמור שמדיניות נבונה תיזון ממטרות קצרות-מועד ומטרות לטוח בינוני, אבל הכרח לה גם שתזון מיעדים ומתחושת יעדים וממחשבה על יעדים.

הזדמן לי, לצערי, לשמוע בימים אלה, ובגלי-צה"ל דווקא, בתחנה הצבאית "המיליטאריסטית" הזאת, דיון ביעדים לאומיים, בהשתתפותם של אהרן יריב ועוד שני אנשים. התברר מתוך אותו דיון שלמעשה היעדים הלאומיים היחידים של ישראל הם להגיע לשלום יציב עם שכנותיה. אני חושב ששלום יכול להיות דרך, יכול להיות תחנה בדרך, יכול להיות מנוף. שלום כשלעצמו, כמו מלחמה כשלעצמה, אינם יעדים — הם אמצעים. ואני חושב שיותר ויותר אנחנו נתפסים — אולי בעקבות קמפ-דיויד, אולי עוד מאז ביקורו של סאדאת — לאשליה שהשלום הוא היעד, ולמעשה אין זה חשוב כל-כך איזה תנאים טריטוריאליים ואחרים יש לשלום הזה. העיקר הוא: זה הדבר, וזאת המטרה, זאת משאת-הנפש! והרבר הזה הלא טופח משך שנים בפומנים, במזמורים, בלהקות-קצב, בעתונות, באמצעי-התקשורת למיניהם: השלום, השלום...

השאלה היא אם יש יעדים שמעבר לשלום. אני סבור בהחלט שיש, והשלום הוא אחד האמצעים האפשריים להשגת יעדים. הוא איננו היעד. היעד של ישראל, לפי דעתי, צריך להיות מבנה מזרח-תיכוני שבו יש לה מעמד מרכזי, שבו יש לה מעמד של עצמה, ושב אין היא נתונה כל הזמן לאיום של מגמות "פאניות" ואני מתכוון לפן-ערב. לפי דעתי, כל דבר שהוא "פן" הוא מסוכן מעיקרו, בין שזה פן-אפריקניזם או פן-גרמניזם או פן-סלאביות, כל-שכן במקרה שלנו, לענייננו, הפן-ערביות. וכל דבר שמחליש את שליטתה של הפן-ערביות הוא לטובה, ולכן כף אחת של זכות שאפשר לדון בה את השלום בינינו למצרים היא שאולי שלום זה מאפשר את התנערותם של המצרים מן הפן-ערביות ומאפשר להם להיפנות לבעיות האמיתיות שלהם ולגלות